

T.C.

İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

HUDUD-U HÂKANÎ' DE BİR KALE: SENİÇE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gülay SANCAKTAR

İstanbul

Haziran-2025

T.C.

İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

HUDUD-U HÂKANÎ'DE BİR KALE: SENİÇE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gülay SANCAKTAR

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Nuray Ocaklı

İstanbul

Haziran-2025

TEZ ONAYI

Lisansüstü Eğitim Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Anabilim Dalı, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Dr. Öğr. Üyesi Nuray OCAKLI

Üye Dr. Öğr. Üyesi Abdullah TOK

Üye Prof. Dr. Ferit BAZ

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Erhan İÇENER

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “Hudud-u Hâkanî’ de Bir Kale: Seniçe” adlı çalışmanın öneri ve aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içerisindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Gülay SANCAKTAR

ÖN SÖZ

Bu tez, Osmanlı Devleti'nin idari merkezlerinden biri olan Bosna Eyaleti'ne bağlı Yeni Pazar Sancağı'nın nahiyelerinden Seniçe'nin, yerleşim yapısı ve stratejik önemine dair ayrıntılı bir araştırmayı içermektedir. Asırlar boyunca dini ve etnik çeşitliğin iç içe yaşandığı bu bölge, stratejik konumu nedeniyle hem Osmanlı Devleti'nin hem de komşu devletlerin hakimiyet kurmak istediği bir bölge olmuştur. Bölgenin önemi, özellikle XIX. yüzyılda meydana gelen çeşitli siyasi ve askeri gelişmeler neticesinde daha da artmıştır.

Coğrafi konumu, ticari faaliyetleri ve önemli geçiş yolları üzerindeki stratejik önemi dolayısıyla Osmanlı Devleti, tarih boyunca bölgede meydana gelen çeşitli savaşlar ve isyanlara rağmen bu coğrafyada hakimiyetini sürdürme yönünde kararlı bir tutum sergilemiş ve bu doğrultuda yoğun mücadele yürütmüştür. Bu bağlamda bölgede Seniçe Kalesi, Osmanlı'nın siyasi iradesi ve hakimiyetinin vücut bulan bir simgesi olmuştur. Osmanlı eseri olan bu kale, merkezi idare ile koordineli bir şekilde faaliyet göstermiş aynı zamanda bir karargâh işlevini üstlenerek bölgenin güvenliğinin sağlanmasında etkin bir rol oynamıştır. Bununla birlikte Seniçe Kalesi, sadece bir askeri üs ve güvenlik merkezi olmasının ötesinde halk ile devlet arasındaki rabitanın güçlenmesine de katkı sağlamış, böylece yönetsel ve toplumsal yönden de merkezi bir konum kazanmıştır.

Seniçe Kalesi, yerel halkın yaşantısında iktisadi faaliyetlerinin ve yönetime yönelik algısının şekillenmesinde de önemli bir etken olmuştur. Toplumsal düzenin idamesine sağladığı katkı sayesinde Osmanlı idare anlayışı ve adalet sisteminin halka tanıtılmasına imkânı sunmuş ve bu yönüyle de halkın devlete olan bağlılığını ve aidiyet duygusunu pekiştiren işlevsel bir unsur olarak öne çıkmıştır.

Hudud-u Hâkanî sınırları içerisinde yer alan Seniçe, coğrafi konumu itibarıyla bölgesinde dikkat çekici bir idari öneme sahiptir. Ancak bu stratejik konumuna rağmen, literatürde bölgeye yönelik yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Mevcut kaynaklar genellikle Yeni Pazar Sancağı ya da diğer bir ifade ile Sancak üzerine yoğunlaşmakta olup, bu durum Osmanlı Seniçe'sine dair yeterli inceleme yapılmadığını göstermektedir. Bu tez, söz konusu boşluğu doldurmayı ve Osmanlı taşra idari sisteminin işleyişini Seniçe örneği üzerinden analiz etmeyi hedeflemiştir. Osmanlı hakimiyeti sürecinde Seniçe'nin askeri, siyasi ve sosyal fonksiyonlarının

incelenmesi, bölgeye ilişkin kapsamlı bir bakış açısı sunarken aynı zamanda çalışmanın özgün katkısını da ortaya koymaktadır.

Araştırma sürecinde Seniçe'ye dair Osmanlı arşiv kaynakları taranmış, konuyla doğrudan ilgili belgeler analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, sahada gerçekleştirilen gözlemler ve ikincil kaynaklarla desteklenerek kapsamlı bir şekilde sunulmaya çalışılmıştır. Bölgenin kendine özgü yönleri tarihsel belgeler ışığında ele alınmış, bu yönlerin tanıtılması ve gelecekteki araştırmalara teşvik edici olması amacıyla ayrıntılı olarak sunulmuştur.

Bu çalışmamın, Osmanlı idari ve askeri sistemi içerisinde önemli bir yere sahip olan aynı zamanda köklerimin dayandığı ata topraklarında yaşanmış olması, bölge tarihine olan ilgimi ve akademik şevkimi büyük ölçüde artırmıştır. Osmanlı taşra idaresinin, sosyal yapı ile koordinasyonu ve bıraktığı kalıcı etkiler üzerine çalışmak hem aidiyetimi güçlendirmiş hem de bu konunun araştırılmasında katkı sunma arzumu pekiştirmiştir.

Çalışmamın konusunun belirlenmesinden başlayarak araştırmamın her aşamasında bilgi ve tecrübeleriyle yol gösteren, samimiyetiyle çalışma azmimi artıran değerli hocam ve danışmanın Dr. Öğr. Üyesi Nuray OCAKLI'ya, saygı ve teşekkürlerimi sunarım. Araştırma süreci boyunca hem saha çalışmalarında hem de akademik alanda katkılarını esirgemeyen değerli dostum ve hocam Sayın Nermin Taylan ERKUTLU'ya, saha araştırmalarında değerli zamanını ayırarak katkı sağlayan Sayın Mustafa BALTİÇ'e, çalışmamın çeşitli aşamalarında destek veren hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Abdullah TOK'a ve teknik konulardaki rehberlik ve desteği için Kaan AYZAZ'a teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca bu çalışmamın gerçekleşmesi sürecinde her daim destekleriyle her zaman yanımda olan kıymetli eşim Muhammed SANCAKTAR'a ve sevgili kardeşim Güler AVCI'ya, varlıklarıyla bana güç veren değerli çocuklarıma ve torunlarıma da teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışmamı, ata topraklarını terk etmek zorunda kalan ve o coğrafyaya duydukları özlemi yüreklerinde her daim taşımış olan değerli büyüklerime ithaf ediyorum.

Gülay SANCAKTAR

İstanbul-2025

ÖZET

HUDUD-U HÂKANÎ'DE BİR KALE: SENİÇE

Gülay SANCAKTAR

Yüksek Lisans, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Nuray OCAKLI

Haziran, 2025 -156 Sayfa

Bosna Hersek, Osmanlı Devleti açısından Balkanlar'da hem siyasi hemde ticari bakımdan stratejik bir bölge olmanın yanı sıra aynı zamanda bir tampon bölge işlevi görmüştür. 1463 yılındaki fetihle Osmanlı idaresi bölgede pekişmiş ve güçlenmiştir. Osmanlı yönetimi, bu fetihleri sadece askeri bir başarı olarak değil aynı zamanda idari, iktisadi ve kültürel entegrasyonun sağlandığı alanlar olarak değerlendirmiştir. Bu anlayışın önemli örneklerinden biri Bosna Eyaleti'nin stratejik hattında yer alan Seniçe'dir. Dönemde inşa edilen Seniçe Kalesi, hem askeri bir karargâh hemde Osmanlı otoritesinin simgesi olarak güvenliği sağlamış ve halk ile devlet arasındaki bağı güçlendirmiştir. Hudud-u Hâkanî sınırları içerisinde önemli bir idari birim olan Seniçe'nin Osmanlı dönemi idari yapısı ve Seniçe Kalesi bu tezin konusunu oluşturmaktadır. Osmanlı arşiv belgelerine dayanılarak dönemin siyasi, iktisadi ve sosyal yapısı ana kaynaklar temelinde analiz edilmiştir. Bu bağlamda çalışma, Osmanlı taşra idari sisteminin işleyişini özelde Seniçe örneği üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Osmanlı coğrafyasında bir idari birim olarak öne çıkan bölge, sadece askeri ve siyasi açıdan değil çok kültürlü demografik yapısıyla da dikkat çekmektedir. Seniçe, Osmanlı idari stratejilerini yansıtan nahiyeden kazaya, kazadan sancak statüsüne geçiş sürecini kapsayan kimlik değişiminin somut bir örneğini teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Seniçe, Seniçe Kalesi, Bosna, Yeni Pazar, Sancak.

ABSTRACT

A Castle on The Frontier: Sjenica

Gülay SANCAKTAR

Master, History and Civilization Studies

Thesis Advisor: Asst. Prof. Dr. Nuray OCAKLI

June, 2025 – 156 Pages

Bosnia and Herzegovina served as a strategic region for the Ottoman State in the Balkans, both politically and commercially, as well as a buffer zone. The conquest in 1463 consolidated and strengthened Ottoman rule in the region. The Ottoman administration considered these conquests not only as military successes but also as areas of administrative, economic and cultural integration. One of the most important examples of this understanding is Sjenica, located on the strategic line of Bosnia Province. The Sjenica Castle, built during the period, provided security both as a military headquarters and as a symbol of Ottoman authority and strengthened the bond between the people and the state. The historical development, administrative structure and strategic importance of Sjenica, an important administrative unit within the Ottoman borders, constitute the subject of this thesis. Based on Ottoman archival documents, the political, economic and social structure of the period is analyzed based on main sources. In this context, the study aims to examine the functioning of the Ottoman provincial administrative system specifically through the example of Sjenica. The region, which stands out as an administrative unit in the Ottoman geography, draws attention not only in military and political terms but also with its multicultural demographic structure. Sjenica constitutes a concrete example of the identity change reflecting the Ottoman administrative strategies, including the transition from nahiya to kazâ, and from kazâ to sanjak status.

Key Words: Sjenica, Sjenica Castle, Bosnia, Novi Pazar, Sancak.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	ii
ÖN SÖZ	iii
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALARIN LİSTESİ	x
BİRİNCİ BÖLÜM	1
GİRİŞ	1
1.1. Tezin Konusu	1
1.2. Tezin Amacı	1
1.3. Tezin Kapması ve İçeriği	2
1.3.1. Tezin Temel Sorunları	2
1.3.2. Tezin Hipotezi	2
1.4. Tezin Önemi ve Özgün Değeri	3
1.5. Tezin Araştırma Yöntemi	3
İKİNCİ BÖLÜM	4
BALKAN COĞRAFYASINDA SENİÇE	4
2.1. Seniçe Coğrafyası.....	6
2.2. Seniçe'nin Tarihi	6
2.2.1. Seniçe'nin Osmanlı Fethinden Önceki Tarihi	6
2.2.2. Seniçe'nin Osmanlı Hakimiyetindeki Tarihi	8
2.3. Hudud-u Hakaninin Muhafızlarından Seniçe Kalesi	20
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	23
SENİÇE KALESİNİN MİMARİSİ VE ASKERİ TEŞKİLATI	23
3.1. Seniçe Kalesinin Mimari Özellikleri.....	23

3.2. Seniçe Kalesinin Birimleri	26
3.2.1. Kapı ve Sundurma.....	27
3.2.2. Kışla	27
3.2.3. Cami	29
3.2.4. Kuleler.....	32
3.2.5. Seniçe Kalesindeki Diğer Birimler	35
3.3. Seniçe Kalesinin Teçhiz ve Tahkimi	36
3.3.1. Zaman Aşımli Yıpranmalar	36
3.3.2. Siyasi Koşullar, Savaş ve Çatışmaların Kale'ye Yansıması.....	37
3.3.3. Coğrafi Şartların Kale'ye Etkisi.....	40
3.4. Seniçe Kalesinin Askeri Teşkilatlanması	41
3.4.1. Seniçe Kalesi Askeri Organizasyon Yapısı	42
3.4.1.1. Cemâ'at-i Müstahfizân-ı Palanka-i Seniçe.....	45
3.4.1.2. Cemâ'at-i Azebân-ı Palanka-i Seniçe.....	47
3.4.1.3. Cemâ'at-i Fârisân-ı Palanka-i Seniçe.....	49
3.4.1.4. Cemâ'at-i Kapudânân-ı Palanka-i Seniçe	50
3.4.2. Askeri Organizasyonda Yapılan Düzenlemeler.....	53
3.4.3. Gayrimüslim Askerler	60
3.4.4. Seniçe Kalesinin Askeri Koordinasyonu.....	65
3.4.4.1. Koordinasyonun Lojistik Boyutu.....	66
3.4.4.2. Koordinasyonun Destek Boyutu	70
3.4.4.3. Koordinasyonun Sosyal Boyutu.....	72
3.4.4.4. Koordinasyonun Stratejik Boyutu.....	74
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	83
SENİÇE'DE SOSYO-KÜLTÜR ve İKTİSADİ HAYAT.....	83
4.1. Seniçe'nin Demografik Yapısı	84
4.1.1. Hristiyanlar.....	86

4.1.2. Müslümanlar	90
4.1.3. Yahudiler	93
4.2. Seniçe’de İktisadi Hayat	96
4.2.1. Tarım ve Hayvancılık	96
4.2.2. Seniçe’de Ticaret, Sanayi, İthalat, İhracat	97
4.3. Eğitim.....	103
4.4. Modernleşme.....	107
4.4.1. Askeri Yapılardaki Modernleşme	109
4.4.2. İletişimde Modernleşme.....	110
4.4.3. Nüfusta Modernleşme	113
4.4.4. Ulaşımında Modernleşme	114
4.4.4.1. Yollar	114
4.4.4.2. Demiryolu	116
4.5. Göç Hareketleri	119
SONUÇ.....	122
KAYNAKÇA.....	125
EKLER.....	136

KISALTMALARIN LİSTESİ

A. {DVNSMHHM.d	: Divan-1 Hümâyûn Sicilleri Mühimme Defterleri
AE. SAMD.III	: Ali Emiri III. Ahmet
AE. SMST.II	: Ali Emiri Mustafa II
A.g.e.	: Adı Geçen Eser
A.g.m.	: Adı Geçen Makale
A.}MKT.MHM	: Sadaret Mektubî Mühimme Kalemî
A.}MKT. NZD.	: Sadaret Mektubî Nezaret ve Devair Evrakı
A.}MKT.UM.	: Sadaret Mektubî Kalemî Umum Vilâyât Evrakı
AÜ DTCF.	: Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi
Bkz.	: Bakınız
BEO.	: Bab-1 Ali Evrak Odası
C.	: Cilt
C.AS.	: Cevdet Askeriye
C.NF.	: Cevdet Nafia
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DH.ID.	: Dahiliye Nezareti İdare Evrakı
DH. MKT.	: Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemî
DH. ŞFR.	: Dahiliye Şifre Kalemî
DH. MUİ.	: Dahiliye Nezareti Muhaberât-1 Umumiye İdaresi
Ed.	: Editör
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
HAT.	: Hatt-1 Hümâyûn
HR.SYS.	: Hariciye Nezâreti Siyasi Kalemî

HR.TH.	: Hariciye Nezâreti Tahrirat Kalemi
HRT.h.	: Haritalar
Haz.	: Hazırlayan
İAZN.	: İrâde-i Adliye ve Mezâhib
İ.DH.	: İrâde-i Dahiliye
İE.AS	: İbnülemin Askeriye
İ.HB.	: İrâde-i Harbiye
İ.HUS.	: İrâde-i Hususi
İ.MMS.	: İrade-i Meclis-i Mahsus
İMVL.	: İrade-i Meclis Vâlâ
MAD.d	: Maliyeden Münevver Defteri
MD.	: Mühimme Defteri
MF.MKT.	: Maarif Nezareti Mektubî Kalemi
MKT.MHM	: Sadaret Mektubî Kalemi Mühimme Evrakı
MV.	: Meclis-i Vükelâ
S.	: Sayı
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
TFR.I.KV	: Rumeli Müfettişliği Kosova Evrakı
T SMA.	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
TŞRBNM.	: Bosna Müfettişliği Evrakı
vd.	: Ve diğerleri
Y.PRK.BŞK.	: Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzatı
Y.PRK. MYD.	: Yıldız Perakende Evrakı Yaveran ve Maiyett-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi
Y.PRK. EŞA.	: Elçilik, Şehbenderlik ve Ataşemiliterlik Evrakı
Y.MTV.	: Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Tezin Konusu

Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki en önemli idari birimlerinden biri Bosna Eyaleti, ticari ve siyasi yönüyle Balkanlar bölgesinde önemli bir konumda olup, çevresindeki önemli yerleşim merkezleri ile bir bütünlük göstermiştir. Bu eyalet ile Doğu bölgeleri arasında bağlantı sağlayan ve iç Balkanlara açılan önemli bir merkezlerden bir ise Seniçe'dir. Hudud-u Hâkanî sınırları dahilinde yer alan Seniçe, coğrafi konumu ve ticaret ile geçiş yolları üzerindeki stratejik önemi nedeniyle Osmanlı tarihi açısından özel bir yere sahiptir. 1455 yılında Osmanlı topraklarına dahil edilmesinden itibaren şehrin idari, askeri ve ticari yönüyle üstlendiği roller ile Osmanlı taşra teşkilatındaki stratejik ve tarihsel konumu bakımından dikkate değer bir merkez haline gelmiştir. Bu bağlamda, Seniçe yalnızca bir sınır kasabası olmanın ötesinde, bölgesel bütünlük açısından önemli bir merkez olarak değerlendirilmiştir. Bu çerçevede, Seniçe Kalesi Osmanlı'nın siyasi gücünü ve egemenliğini simgeleyen önemli bir yapı olmuştur. Osmanlı tarafından inşa edilen bu kale, hem karargâh olarak bölge güvenliğinde etkili olmuş hem de halkla devlet arasındaki bağı güçlendirmiştir. Seniçe'nin İdari yapısı ve Seniçe Kalesi tezin konusunu oluşturmaktadır.

1.2. Tezin Amacı

Seniçe, farklı etnik gurupların bir arada yaşadığı çok kültürlü yapısıyla, Osmanlı Devleti'nin bölgedeki yönetim stratejilerini yansıtan önemli bir yerleşim yeridir. Nahiyeden kazaya, kazadan sancağa uzanan idari dönüşüm süreciyle, kimliğinde yaşanan değişim söz konusu stratejilerin somut bir örneğini teşkil etmektedir. Bu çalışmanın amacı, Osmanlı arşiv belgeleri, yerli ve yabancı literatürde yer alan makaleler, araştırma ve inceleme kaynakları ışığında Osmanlı sınır hattında yer alan Seniçe örneği üzerinden Osmanlı taşra idari sistemi ve günümüzde var olmayan Seniçe Kalesi hakkında çok yönlü bir şekilde incelemeyi, bu çerçevede döneme ait Osmanlı belgelerini tanıtmak suretiyle kapsamlı bir değerlendirme sunmaktır.

1.3. Tezin Kapması ve İçeriği

Seniçe özelinde Osmanlı Devleti'nin Balkanlarındaki genel durumu, bölgenin tarihsel gelişimi ve modernleşme sürecine dair verileri Osmanlı arşiv belgeleri temelinde yerli ve yabancı literatürle birlikte coğrafi, siyasi, askeri, iktisadi ve sosyal faktörleriyle değerlendirilip analiz edilecektir. Bu bağlamda bu tez, Osmanlı dönemini kapsamaktadır.

Birinci bölümde, tezin konusu, amacı, kapsamı ve içeriği ile birlikte tezin temel soruları, hipotezi, çalışmanın önemi ve özgün yönleri ele alınacak ayrıca tez kapsamında izlenecek yöntem genel hatlarıyla ortaya konulacaktır.

İkinci bölümde, Seniçe'nin Balkan coğrafyasındaki konumu, tarihsel süreçteki önemi ve tarihsel bağlamda şekillenen Seniçe Kalesi genel hatlarıyla ele alınacaktır.

Üçüncü bölümde, Seniçe Kalesi'nin tarihsel süreçteki gelişimi ve dönemin ihtiyaçları doğrultusunda şekillenen mimari değişimleri incelenecektir. Mimari incelemenin ardından, askeri teşkilatlanması, askeri organizasyonu ve koordinasyonu olarak iki ayrı başlık altında ele alınacaktır.

Dördüncü bölümde, Seniçe'nin sosyal yapısı kapsamlı bir şekilde ele alınacaktır. Bu bağlamda bölgenin demografik yapısı, iktisadi faaliyetleri, eğitim durumu ve modernleşme hareketleri detaylı olarak incelenecektir.

1.3.1. Tezin Temel Sorunları

- Osmanlı neden Seniçe Kalesini inşa etmiştir?
- Seniçe Kalesinin askeri organizasyonu nasıldı ve bu kale bölgede güvenliğin sağlanmasına nasıl katkı sağlıyordu?
- Seniçe Kalesi'nin himayesi altındaki halkın yaşamı nasıldı?

1.3.2. Tezin Hipotezi

Tezin açıklamaya çalıştığı sorular doğrultusunda, Seniçe'nin bölgedeki önemi ve günümüzde var olmayan kalesinin çeşitli açılardan kapsamlı bir şekilde incelenmesi ve kaleye ilişkin elde edilen bilgilerin bütüncül bir kaynaktan sunulması

amaçlanmaktadır. Ortaya çıkacak bu çalışma, olası bir restorasyon sürecinde söz konusu kültür varlığının yeniden vücut bulması sürecinde önemli bir referans kaynağı olması beklenmektedir.

1.4. Tezin Önemi ve Özgün Değeri

Günümüzde Osmanlı savunma yapıları üzerine birçok modern araştırma gerçekleştirilmektedir. Kaleler ise kritik noktalarda inşa edilen savunma yapıları olarak akademik çalışmalarda öncelikle askeri işlevleri bağlamında ele alınmaktadır. Ancak Osmanlı Kaleleri, tarihsel süreçte sadece askeri değil aynı zamanda siyasi, sosyal ve iktisadi işlevlere de sahip olmuştur. Bu nedenle söz konusu yapıları yalnızca askerî açıdan değerlendirmek, tarihsel süreçteki çok boyutlu rollerini açıklamaya yeterli değildir.

Bu tez çalışması; Osmanlı, Seniçe ve Seniçe Kalesi'nin tarihsel sürecini ana kaynaklar kullanılarak bütüncül bir şekilde ele almakta ve böylece özgün bir kaynak oluşturmayı hedeflemektedir. Ayrıca ileride gerçekleştirilebilecek olası restorasyon sürecinde kapsamlı bir kaynak niteliği taşıması açısından çalışmanın özgünlüğü ve önemi artmaktadır.

1.5. Tezin Araştırma Yöntemi

Bu çalışmada, tarihsel olay ve vakaların bütüncül, detaylı ve sistematik olarak incelenbilmesi amacıyla nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Çalışmanın örneklemini Osmanlı arşiv belgeleri oluşturmaktadır. Belirlenen anahtar kelimeler vasıtasıyla önemli görülen belgelerin özetleri incelenmiş, konuyla ilgili en değerli belgeler seçilerek çalışmaya dahil edilmiştir. Verilerin elde edilmesi, tasnif ve analizinde Doküman Analizi yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen bulguların probleme ilişkin olarak ayrıntılı analizi ise Betimsel Analiz Metodu ile gerçekleştirilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

BALKAN COĞRAFYASINDA SENİÇE

Osmanlı Devleti'nin "kıt'a-i vahide" (tek kıta) olarak adlandırılan toprakları Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının birbiriyle bulunduğu geniş bir coğrafyayı kapsar.¹ Bu topraklar içinde yer alan Balkanlar, Avrupa kıtasının güneydoğusunda konumlanan geniş bir bölgedir. Osmanlı'nın hakimiyet kurduğu Doğu Roma topraklarının tümü "Rum-eli" olarak tabir edilmiştir. Coğrafi bir terim olarak "Balkanlar" ifadesi ise özellikle Türkler tarafından kullanılmıştır.² 1908 yılına kadarki Osmanlı kaynaklarında bu bölgeye "Rumeli-yi Şahane" ve "Avrupa-i Osmani" gibi adlarla atıfta bulunmaktadır.³ Adriyatik Denizi'nden başlayan Balkan Yarımadası'nın güney sınırları, Ege Denizi ve Doğu Trakya, Marmara Denizi ile Karadeniz'e kadar uzanmaktadır. Ancak kuzey sınırları için doğal bir sınır bulunmamaktadır.⁴

Balkan coğrafyası; ekonomik, dini ve kültürel açıdan farklılık gösteren on iki ülkeden oluşan çok uluslu bir bölgedir. Toplam yüz ölçümü yaklaşık 466.877 km²'dir. Bu coğrafyada yer alan ülkeler şunlardır: Arnavutluk, Bosna-Herkes, Bulgaristan, Hırvatistan, Karadağ, Kosova, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti, Romanya, Sırbistan, Slovenya ve Yunanistan.⁵ Balkan ülkelerinin sınırları farklı oranlarda bölgeye dahil olmaktadır. Örneğin Hırvatistan'ın %54,8'i, Romanya'nın %6,5'i, Sırbistan'ın %72,2'si, Slovenya'nın %26'sı ve Türkiye'nin %3'ü Balkanlar içinde yer almaktadır.⁶

¹ Necdet Sakaoğlu, *20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası*, (İstanbul: Deniz Kültür Yayınları, 2007), 15.

² Haz., Ahmet Özkılınç vd., *Osmanlı Yer Adları I- Rumeli Eyaleti*, (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 2013), 3.

³ Necdet Sakaoğlu, *20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası*, 26.

⁴ Toktamış Ateş, "Geçmişte ve Günümüzde Balkanlar", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, (2011), 44/1-4.

⁵ Kemal Karpat, "Balkanlar", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/25-32.

⁶ Bkz. https://www.insamer.com/tr/balkan-raporu-bolunme-ve-birlesme-sarmalinda-bir-cografya_2705.html

Sırbistan'ın en güneybatısında, Avrupa kıtası sınırları içinde yer alan Seniçe (Sjenica) şehri, idari olarak Zlatibor Bölgesi'ne bağlıdır. Şehir aynı zamanda Balkanlar'ın en büyük platosu olan Peşter Yaylası'nı da sınırları içerisinde barındırmaktadır. Son nüfus sayımı verilerine göre bölge nüfusu 24.083 kişidir. Bölge, çok sayıda etnik gruptan oluşan çok uluslu bir yapıya sahiptir: bölgede yaşayan Boşnaklar, Sırp, Arnavutlar, Karadağlılar, Türkler ve Romanlardır. Nüfusun yaklaşık %73,4'nü Boşnaklar oluşturmaktadır.⁷ Günümüzde şehir sınırları dahilinde toplam 102 yerleşim birimi bulunmaktadır.⁸

1878 Berlin Antlaşması ile özerklik statüsünü kazanan ve günümüzde hâlâ “Sancak” olarak tanımlanan Yeni Pazar Sancağı, Balkanlar'da Karadağ ile Sırbistan arasında paylaştırılan tampon bölge olarak stratejik açıdan önemli bir konuma sahiptir. Sancak, Adriyatik Denizi'ne, ulaşımı açısından Sırbistan ve Karadağ üzerinden doğrudan bağlantı kurma imkânı sunmasıyla bölgesel düzeyde belirleyici bir konuma sahiptir. Bölgenin önemi, Sancak bölgesinin tarihsel gelişimi ve özellikle Seniçe'nin Osmanlı hakimiyeti dönemindeki rolü çalışmanın ilerleyen bölümlerinde detaylı olarak ele alınacaktır.

Seniçe ismi tarih boyunca çeşitli milletlerde “Senica, Sjenica Senice, Seniçe, Sjenice, Сјеница Sjenicë, Сеница,” gibi farklı yazılış ve isimlerle adlandırılmıştır.⁹ Etimolojik olarak Seniçe'nin Kelt kökenli bir meze ismi olduğu düşünülmektedir¹⁰. Uzun geçen kış mevsiminde sığırları beslemek için senede üç sefer biçilip kurutulan saman ya da çimenlik manasına gelir. Sırp etimolojisinde ise *senj* 'senka' gölge anlamına gelir.¹¹ 1896 Kosova Vilayeti Salnamesinde ise ekin ya da ekinlik manasına geldiğinden bahsedilmiştir: “... Seniçe'nin mevkii ovalık ve mahsulat-ı tabiiyesinin kısım-ı a'zam

⁷ Ed. Miladin Kovacević, *Национална Припадност Подаци по општинама и градовима*, (Београд: Републички завод за статистику, 2022), 64.

⁸ Fatih Hadžić, *Elementi materijalne i duhovne kulture Bošnjaka u Sandžaku*, (Novi Pazar, Avlija, 2018), 166.

⁹ Bkz. <https://savvytime.com/local/serbia-sjenica>

¹⁰ Džogović Alija. “Sandžačka Ranobalkanska Onimija”, *almanah*, (2009), 45-46, 7-51, 23.

¹¹ Bkz. <https://kosovapersanxhakun.org/emertimet-gjeografike-apo-toponimet-ne-sanxhak/>

otlaktan ibaret olması ve Boşnak lisanınca gıyaha “seno” ve edat-ı nisbete “içe” hasebiyle ol vecihle bitterkîb tahfif suretiyle “Seniçe” denilmiş olduğu mervidir.”¹²

2.1. Seniçe Coğrafyası

Seniçe, yüzölçümü bakımından Sırbistan'daki en büyük şehirlerinden biridir. Sırbistan'ın güney batısında konumlanan ve eşsiz doğal güzelliklerin barındığı Pešter yaylası sınırları dahilindedir.¹³ Etrafı Jadovnik, Ozren, Zlatar, Javor, Glijeva ve Golija dağlarıyla çevrilidir. Dolayısıyla coğrafyası dağlık bir karaktere sahiptir. Deniz seviyesinden, 1.026 metre yükseklikte yer alan Seniçe, Sırbistan ve Balkanlar'ın en yüksek şehirlerinden biri olma özelliğine sahiptir. Vapa, Uvac, Grabovica nehirlerinin yatakları ile Lim nehrinin üst yatağı bu bölgede yer alır. Yüz ölçümü 1059 km² dir. Coğrafi olarak Sancak'ın (Sandžak) merkezinde yer alır. Prijepolje, Tutin, Novipazar, Ivanjica, Novi Varoş ve güneybatısı Karadağ'ın Bijelo Polje (Akova) şehri ile komşudur. Bölgede karasal iklim özellikleri hâkimdir ve bu durum yerleşim koşullarını ve ekonomik faaliyetlerini doğrudan etkilemektedir. Bölge, Avrupa kıtasının en soğuk yerleşim yerlerinden biridir. Sert iklim koşulları, özellikle kış aylarında hayatı zorlaştırmakta ve tarım süresini etkilemektedir. Bölge halkının temel geçim kaynaklarını tarım ve hayvancılık oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra bölgede zengin linyit kömürü yatakları bulunması, yeraltı kaynakları açısından ekonomiye katkı sağlamaktadır.¹⁴

2.2. Seniçe'nin Tarihi

2.2.1. Seniçe'nin Osmanlı Fethinden Önceki Tarihi

Seniçe'nin sahip olduğu coğrafi konum ve doğal koşulları nedeniyle prehistorik dönemlerden itibaren bir yerleşim alanı olarak kullanılmıştır. Bu dönemlere ait çok

¹² Der. H. Yıldırım Ağanoğlu, *1896 Kosova Vilayeti Salnamesi*, (İstanbul: Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları, 2000), 225.

¹³ Bkz. <https://bosnjaci.rs/sjenica-ledeni-grad/>

¹⁴ Bkz. <https://www.poslovnivodic.com/opstina-sjenica.html>; ayrıca Bkz. EK II.

sayıda arkeolojik kalıntı bulunması bölgenin uzun bir yerleşim tarihine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle Seniçe'nin güneyinde yer alan (Sjeničko Polje) Zarudina tepesinde, tarih öncesine ait sur kalıntıları yanı sıra aynı döneme ait birtakım farklı kalıntılar da tespit edilmiştir.¹⁵

Orta çağ dönemine gelindiğinde, Seniçe'nin stratejik önemine dair bilgilere yazılı kaynaklarda rastlanmıştır. XIV. yüzyılda Seniçe'nin güneyinde yer alan kale (Nemaniç Kalesi) ile bağlantılı olarak, Nemaniç hükümdarlarından Uroş'un Dubrovnik halkına verdiği bir belgeden söz edilmektedir. Ayrıca Osmanlı Padişahı Fatih Sultan Mehmet'in yine Dubrovnik halkına bu kalede bir berat vermesi, bölgenin stratejik bir öneme sahip olduğunun göstergesidir.¹⁶ Kale ile ilgili başka herhangi bir belgeye ya da yazılı kaynağa rastlanmamıştır.¹⁷ Antik dönemde Seniçe ve çevresinde Dardanlar, İliryalılar ve İliryalılar'ın en güçlü kavimlerinden biri olan Autarijatalıların M.Ö. IV. yüzyılda yaşadığı bilinmektedir.¹⁸ Seniçe bölgesi, Roma İmparatorluğu'nun fetihleriyle I. yüzyılın ilk yarısında Dalmaçya Eyaletine dahil edilmiş, 395 yılında Roma İmparatorluğunun bölünmesiyle Doğu Roma İmparatorluğunun hakimiyetine geçmiştir.¹⁹ Seniçe'ye ilişkin ilk yazılı kayıt, 1253 yılına tarihlenmektedir ve bu bilgi Sırp-Slav kökenli Nemaniç Hanedanı Dönemine dayanmaktadır.²⁰ Kaynaklarda Dubrovnik yolu üzerinde yer alan bu bölgenin, özellikle Dubrovnikli tüccarların uğrak yeri olduğu ve burada gümrük vergilerinin ödendiği bir ticaret merkezi işlevi

¹⁵ Selma Saraç, "Sancak Bölgesinde Hıristiyanlık ve İslâm (15-17. Yüzyıllar)", 85.

¹⁶ Jovan Kuriç, "Sjenica- Nasledjena Arhitektura i Struktura Plana Varoši", *Novi Pazariski Zborni*, (Novi Pazar: 1989) S.4, 41. Aktaran: Selma Saraç, "Sancak Bölgesinde Hıristiyanlık ve İslâm (15-17. Yüzyıllar)" (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2022), 85; Eyup Muşoviç, *Yeni Pazar Nüfusunun Etnik Oluşumu ve Etnik Yapısı*, Çev. Saffet Atalay, (Alanya: Yeni Alanya Matbaacılık ve Yayıncılık, 2004), 56.

¹⁷ Selma Saraç, "Sancak Bölgesinde Hıristiyanlık ve İslâm (15-17. Yüzyıllar)", 85; Fatih Hadžić, *Elementi materijalne i duhovne kulture Bošnjaka u Sandžaku*, 166.

¹⁸ Eyup Muşoviç, *Yeni Pazar Nüfusunun Etnik Oluşumu ve Etnik Yapısı*, 41-42.

¹⁹ Stefan Novaković, *Naseobinske i Ekonomске Osnove Kasnoantičkih Utvrdenih Naselja U Sjeničkoj Regiji*, 165.

²⁰ Selma Saraç, "Sancak Bölgesinde Hıristiyanlık ve İslâm (15-17. Yüzyıllar)", 85.

gördüğünden bahsedilmektedir.²¹ Bu durum bölgenin ortaçağdaki ticaret yolları üzerinde iktisadi açıdan önemli bir durak olduğunu ve dönemin ticari ağları dahilinde işlevsel bir konuma sahip olduğunu ortaya koymaktadır. 1455 yılına gelindiğinde ise Seniçe, Brankoviç Hanedanı'ndan Osmanlı hakimiyetine geçmiştir.²² Bu tarihten itibaren bölgenin siyasi ve idari yapısında köklü bir dönüşümü başlatmıştır.

2.2.2. Seniçe'nin Osmanlı Hakimiyetindeki Tarihi

Seniçe, tarihsel süreçte iki ana ticaret yolu bağlantısı üzerinde yer alması nedeniyle Yeni Pazar bölgesinin en önemli yerleşim yerlerinden biri olmuştur.²³ Bu ticaret yollarının ilki, Dubrovnik'i İstanbul'a bağlayan güzergâh üzerinde yer almakta, diğeri ise Bosna yolunu Dubrovnik hattıyla birleştiren bağlantı noktasında konumlanmaktadır. Bu bağlamda Seniçe'nin bulunduğu coğrafi konum, onu yalnızca geçiş noktası değil aynı zamanda bölgesel ulaşım ve ticaret ağları açısından kritik bir bağlantı merkezi haline getirmiştir.²⁴ 1463 yılında Osmanlı Padişahı Fatih Sultan Mehmet'in büyük bir orduyla Üsküp, Kosova ve Seniçe üzerinden Bosna'ya ilerlemesi²⁵ söz konusu olan bu güzergahın yalnızca ticari değil aynı zamanda stratejik bir askeri güzergâhı olarak da önemli bir işleve sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Osmanlı Devleti'nin genel şehirleşme politikaları doğrultusunda, Seniçe'de cami, köprü, hamam ve hanlarıyla kısa bir süre içinde bölgenin önemli yerleşim yerlerinden biri haline gelmiştir. Şehrin ana yol güzergahlarının kesişim noktasında yer alması, Osmanlı açısından ona askerî, stratejik ve siyasi açıdan büyük bir önem kazandırmıştır. Bu husus Seniçe'ye askeri ve lojistik açıdan kritik bir yerleşim yeri olarak gelişmesine katkı sağlamıştır.²⁶ Kurulan çarşılar ve dükkanlar sayesinde bölge zamanla önemli bir ticaret merkezi haline gelmiştir.²⁷ Seniçe halkının geçim kaynakları arasında çiftlik

²¹ Bkz. <https://www.poslovnivodic.com/opstina-sjenica.html>.

²² Fatih Hadžić, "Elementi materijalne i duhovne kulture Bošnjaka u Sandžaku", 166.

²³ Eyup Muşoviç, *Yeni Pazar Nüfusunun Etnik Oluşumu ve Etnik Yapısı*, 65.

²⁴ Age., 57.

²⁵ Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka*, Çev. Hüseyin Gül, Cenita Özgüner, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2018), 95.

²⁶ Bkz. <https://www.bosnjaci.net/prilog.php?pid=61622>.

²⁷ Selma Saraç, "Sancak Bölgesinde Hristiyanlık ve İslâm (15-17. yüzyıllar)", 85.

mahsulleri, sanayi, ticaret, emlakçılık ve işçilik bulunmaktaydı. Sanayisinde ise abacılık, terzilik, kunduracılık gibi zanaatlar ön plana çıkmaktaydı.²⁸

Osmanlı arşiv kayıtlarında Seniçe, -Barçe Nahiyesi, “*Nahiye-i Eflakan-ı Syenitsa nam-ı diğer Barçe*”- şeklinde kaydedilmiştir.²⁹ Seniçe ismine rastlanılan en eski tarihli belge ise 1471 yılına ait ve İshak oğlu İsa Bey’in hasları hakkındadır³⁰. Arşiv vesikalarında kullanılan ifadelerle de anlaşılabilceği üzere Seniçe, Osmanlı Devleti için oldukça önemli bir bölgedir:

- “*Hudud- i Hâkâninin Sırbıye kısmına aid olup henüz tahdîd edilmemiş olan Seniçe taraflarında...*”³¹
- “*...eyâlet-i mezkûre ittihâd-ı hudûd-ı İslâmîyyede vâkî...*”³²
- “*...Bosnanın caddesi olan Seniçe muntıkası...*”³³

²⁸ H. Yıldırım Ağanoğlu, *Kosova Vilayeti Salnamesi*, 226.

²⁹ Hatice Oruç, “15.yy. da Bosna Sancağı ve İdari Dağılımı”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, C.18, S.18, 255; Nikolai Todorov, *The Balkan City 1400–1900*, (Washington: University of Washington, 1983), 23.

³⁰ 584 MAD. d

³¹ 2244 112 DH.MKT. Seniçe için kullanılan dikkat çeken ifadelerden biride “Hudud- i Hâkânî” tanımıdır. “Hâkânî” terimi Osmanlı Sultanlarına ya da Osmanlı Devleti’ne unsurları tanımlamak için kullanılmaktadır. Sadarete gönderilen resmî belgelere göre “Hudud-i Hâkânî” sınırları dahilinde yer aldığı açıkça belirtilmekte olup bu ifade bölgenin coğrafi konumunu ve devlet nezdindeki önemini izah etmektedir.

³² 1135 45222 HAT “İttihâd-ı Hudûd-ı İslâmîyye” ifadesi, “İslam Birliğinin sınırları” anlamına gelmekte olup özellikle II. Abdülhamit döneminde Osmanlı Devleti’nin izlediği siyasetin ideolojik zeminini yansıtmaktadır. Fehmi Yılmaz, *Osmanlı Tarih Sözlüğü* adlı eserinde II. Abdülhamit Müslüman Birliğini sağlamak gayesiyle sömürgeciliğe karşı koyduğu siyaseti olarak tanımlar. Bkz. Fehmi Yılmaz, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, (İstanbul: Bilim Basın Yayın A.Ş, 2017), 293.

³³ 1135 45222 HAT Seniçe, 1455 yılında Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Stratejik konumundan dolayı Yeni Pazar Sancağı’nın merkez olarak önem kazanmıştır. Sırbistan ile Karadağ arasında yer alan idari birim, 1878 tarihli Berlin Antlaşması sonrasında da bu özel pozisyonunu muhafaza etmiştir. Özellikle iki devletle sınırdaş olması nedeniyle bazı Osmanlı arşiv belgelerinde “Serhaddat-ı Osmaniye” olarak anıldığı görülmektedir. Osmanlı Payitahtı ile Bosna arasında bağlantı sağlayan ana ulaşım güzergâhı üzerinde yer alan bölge, bu özelliği

- “...eyalet-i Bosna'nın kapısı olan Yenipazar ve Seniçe muhafazası ehim umuru diniyeden olup...”³⁴
- “...hatt-ı İmtiyaz...”³⁵
- “...Yenipazar Seniçe Yeni Varoş kazaları protokol dâhilinde olmayub hatt-ı fâsıl-ı hudûd aslı idüğünden...”³⁶
- “Bosna kıt'a-i cesimesi nokta-i mühimmesinin birincisi bulunan Seniçe kasabasında...”³⁷

Seniçe, tarihsel olarak Yeni Pazar bölgesinin sınırları dahilinde yer almaktadır. Bölge 1392-1402 ile 1430-1444 yılları arasında Sırların idaresinde bulunmuş Osmanlı Devleti'ne tabii olarak varlığını sürdürmüştür. 1454 yılında Osmanlı Devleti ile Sırlar arasında yapılan anlaşma neticesinde, Osmanlı Uç Beyi İshakoğlu İsa Bey tarafından Osmanlı topraklarına katılmış, böylece bölgede asırlarca Osmanlı idaresi altında geçecek yeni bir dönem başlamıştır.³⁸ Hicri 859 (1455) tarihli Osmanlı tahrir kaydına

ile stratejik bir geçiş noktası olarak öne çıkmaktadır. Bazı kaynaklarda kervanların uğrak yeri olduğu belirtilmekte bu durum bölgenin ticaret yolları üzerinde önemli bir durak işlevi gördüğünü belirtmektedir.

³⁴ 1135 45222 HAT Seniçe'nin, Bosna Vilayeti'ni diğer şehirlerle birbirine bağlayan önemli ulaşım ve iletişim yollarının başlangıç veya birleşme noktası işlevini gören kilit bir bölge olduğunu ifade eder.

³⁵ 1490 98 A.} MKT.UM. Bölgenin Osmanlı Devleti açısından taşıdığı önemi vurgulayan ifadelerden biride bazı arşiv belgelerinde geçen “Hatt-ı İmtiyaz” terimidir. Bu ifade, bölgenin önemli ve ayrıcalıklı bir sınır hattı üzerinde yer aldığını dolayısıyla stratejik, siyasi ve coğrafi açıdan özel bir konumda bulunduğunu göstermektedir.

³⁶ 26 71 HR.TH. “Hatt-ı fâsıl-ı hudûd” ifadesi, Seniçe'nin Osmanlı Devleti açısından yalnızca coğrafi bir sınır noktası olmadığını aynı zamanda ayrıcalıklı ve stratejik öneme sahip bir bölge olduğunu ortaya koyan diplomatik bir tanımlamadır. “hatt-ı fâsıl-ı hudûd aslı idüğünden...” ibaresi sınırları ayıran hattın esas çizgi olduğunu dolayısıyla resmi tanınan sınırı ifade etmektedir.

³⁷ 475 18 A.} MKT.MHM. Seniçe'nin Osmanlı arşiv belgelerinde Bosna Vilayeti'nin en mühim noktası olduğunu tanımlamaktadır. Bu ifade bölgenin hem coğrafi hem de askeri, idari ve ticari işlevleri bakımından Vilayet içindeki stratejik öneme sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

³⁸ Fatih Hadžić, *Elementi materijalne i duhovne kulture Bošnjaka u Sandžaku*, 153 İshakoğlu İsa Bey: Üsküp'ün fethinden sonra bölgede hizmet veren üçünü Uç Beyidir. Bosna'nın fethiyle

göre Seniçe, Ras, İzveçan ve Yeleç ile birlikte “Vilâyet-i Vilk” olarak zikredilen bölge içerisinde yer almaktaydı.³⁹ Yeleç vilayetinin nahiyelerinden biri olarak kayıt altına alınan Seniçe, eski Ras bölgesinde bulunmakta, idari bakımdan Üsküp Uç Beyliğine bağlıydı.⁴⁰ Bu durum bölgenin Osmanlı idari teşkilatlanması içinde erken dönemlerden itibaren önemli bir yerde olduğunu göstermektedir.

Osmanlılar, Bosna topraklarına ilk akınlarını 1386 yılında Bosna Kralı Tvrtko Kotromaniç döneminde gerçekleştirmiştir. Ancak asıl büyük Osmanlı akınları, ise 1392 yılında Üsküp’ün fethinden sonra yoğunlaşmıştır. Bosna topraklarının tamamı Kral Tomaşević’in döneminde Sırp Despotluğunun Macar himayesine geçmesiyle, 1463 yılında Osmanlılar tarafından ele geçirilmiştir.⁴¹ Bosna’nın fethinden sonra söz konusu topraklar başlangıçta Üsküp Uç Beyliğine bağlı iken zamanla bölgedeki Bosna Sancağına bağlanmıştır. 1541 Budin Eyaleti kurulana kadar Bosna Sancağı da dahil olmak üzere Balkanlardaki tüm sancaklar, idari olarak Rumeli Beylerbeyliği yönetimi altında bulunmaktaydı.⁴² Bosna Sancağı, Osmanlı Devleti için stratejik konumu nedeniyle özellikle askerî açıdan ehemmiyete sahip idari bir birim olmuştur.⁴³

1477 yılında Yeni Pazar, Bosna Sancağına dahil edilmiş ve bu tarihten itibaren Seniçe, Yeleç, Ras ve İzveçan’dan oluşan Yeleç Vilayeti’nin bir idari birimi haline gelmiştir.

Bosna Sancağı’nın ilk Sancak Beyidir. II. Murad ve II. Mehmet dönemlerinde Osmanlı’ya hizmet vermiştir.

³⁹ Muhammed Aruçi, “Yeni Pazar” *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/468-471.

⁴⁰ Hatice Oruç, “15.yy. da Bosna Sancağı ve İdari Dağılımı”, 252; Yeleç Vilayeti’nin nahiyeleri arasında Yeleç, Zveçan Ras, Seniçe Moravitsa ve Nikşiç bulunmaktadır. Tarihi Ras Bölgesi, günümüzde Sırbistan’ın güneybatısında yer almaktadır. Bölgenin Merkezi Yeni Pazar olarak kabul edilmektedir. Merkezin kuzey batısında Sjenica, Batısında Tutin ile kuzeyinde Raşka havzası yer almaktadır. Batı sınırları ise Peşter Yaylasına kadar uzanır. Bkz. Marko Popović, *The Fortress Of Ras-Tvrđava Ras*, (Belgrad: Arheoloski Institut, 1999), 31; “Vilayet- i Yeleç; İzveçan, Seniçe, Ras, Nikşik, ...” 544 MAD.d..

⁴¹ Feridun Emecen, “Bosna Eyaleti” *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/296-297. 17.11.2024 Kral Tomaşević’in Macar himayesine girmesi üzerine Macarların bölge de hak iddia etmesiyle Bosna Osmanlılar tarafından ele geçirildi (1463).

⁴² Eyup Muşoviç, *Yeni Pazar Nüfusunun Etnik Oluşumu ve Etnik Yapısı*, 107.

⁴³ Feridun Emecen, “Bosna Eyaleti”, 296-297.

Osmanlı Uç Beyi İshakoğlu İsa Bey, büyük olasılıkla 1459 yılında, Ras bölgesinde Trgovište olarak bilinen yerleşim yerinde Yeni Pazar'ı (Novi Pazar/ Yenice-i Pazar) kurduğu kabul edilmektedir. Osmanlı şehri olarak imar edilen bu bölge, ticari yolların kesişim noktasında yer alan bir ovada konumlanmış Osmanlı yönetimi altında kısa zamanda gelişmiştir. Seniçe, 1856 yılına kadar Osmanlı taşra teşkilatı kapsamında, Bosna Sancağına bağlı Yeni Pazar Kazası'nın nahiyesi olarak varlığını sürdürmüştür.⁴⁴

Osmanlı fetihlerinin etkisiyle hızla genişleyen sınırlar, yeni idari birimlerin teşekkülünü zorunlu hale getirmiştir. Bu durum sonucunda 1578-1584 yılları arasında Sokullu ailesinden Ferhad Paşa'nın döneminde Bosna Sancağı “*eyalet*” statüsüne yükseltilmiştir. Bosna Sancağı Rumeli Beylerbeyliğinden ayrılarak müstakil bir idari birim olan Bosna Beylerbeyliği (bir diğer ismiyle Bosna Paşalığı) haline gelmiş, Ferhad Paşa'da Bosna Beylerbeyliğine atanmıştır. Bosna Eyaleti, Požega, Orahoviçe, Hersek, Kırka Klis ve Zvornik Sancaklarından oluşmaktaydı. 1584 yılında ise Yeni Pazar bölgesi, Bosna Paşalığına bağlı sancak merkezi olarak kabul edilmiştir.⁴⁵ Bölge Avrupa'ya açılan ana ulaşım yolları üzerinde yer almakta olup Osmanlılar tarafından Avrupa içlerine yapılan akınlarda önemli bir üs olarak kullanmıştır. Bu nedenle Yeni Pazar bölgesi, Osmanlılar için stratejik açıdan büyük bir öneme sahip bir bölge haline gelmiştir.⁴⁶ Osmanlı döneminde kurulan sancaklar arasında sadece Yeni Pazar Sancağı günümüze kadar “*Sancak*” adıyla anılmaya devam eden tek bölge olmuştur.⁴⁷ XVII.

⁴⁴ “Yenipazar kadısına hüküm ki; dersaadete mektup gönderip kaza-yı mezbureye tabi Seniçe Kasabası...” 80 75 A {DVNSMHM.d.; “Bosna Sancağının Seniçe nahiyesi Yeni Pazar kazasına tabii...” 26 2318 İE.AS.

⁴⁵ Safvet Beg Başıaç (Recepaşiç), *Bosna Hersek Tarihi 1463- 1850*, Çev. Saffet Atalay, (İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2015), 11.

⁴⁶ Murat Yılmaz, *Sancak Drina'nın Öbür Yakası- Kimlik Oluşumu ve Otonomi Sorunu*, (İstanbul: İhh, 2004), 68.

⁴⁷ Eyup Muşoviç, *Yeni Pazar Nüfusunun Etnik Oluşumu ve Etnik Yapısı*, 110; Sancak: Yeni Pazar Sancağı'nın kısaltılmış adı olarak kullanılmaktadır. Sırbistan ve Karadağ arasında yer alan bu bölge I. Balkan Savaşı'na kadar Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki son sancağı olma özelliğini taşımıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Sancak isminin kullanılması yaygınlaşmış, idari terim olarak resmi kullanımı ise 1912 yılında resmen sona ermiştir. Buna rağmen bölgedeki Müslüman nüfusu tanımlamak amacıyla Boşnaklar, Sırp ve Karadağlılar ve Sırp medyası tarafından halen gayri resmi olarak Sancak terimini kullanılmaktadır. Coğrafi

yüzyılın sonlarına gelindiğinde, Sancak bölgesi Avrupa coğrafyasında Bosna'nın yanında otonom bir bölge olarak yer almaktaydı.⁴⁸ 1790 yılında ise Sancak bölgesi Bosna Paşalığından ayrı tutulmuş olsa da Bosna'ya bağlı idari birim olarak varlığını sürdürmüştür. Bu dönemde Seniçe, Yeni Pazar Sancağına bağlı bir nahiyeye statüsünde bulunmaktaydı.⁴⁹

XIX. ve XX. yüzyılın başlarında, Balkanlar'daki Osmanlı hakimiyetinin tarihini şekillendiren I. Sırp İsyanı 1804-1813 yıllarında gerçekleşmiştir. Bu dönemde Osmanlı hakimiyetine karşı bağımsızlık talebi ile başlayan isyan, şiddet, zulüm ve katliamların yaşandığı karmaşık bir süreç olmuştur.⁵⁰ İsyancı hareketleri, Bosna Paşalığının birçok bölgesine sıçramıştır. 1809 yılında Karadörde liderliğindeki isyancı güçler, yaklaşık 8000 kişilik bir ordu ile Użice üzerinden Seniçe'ye doğru ilerlemiştir. 6 Mayıs'ta başlayan yoğun çatışmalar ve bir ay süren kuşatma ile birlikte yaşanan katliamlar sonucunda, Seniçe isyancıların kontrolüne geçmiştir.⁵¹ 1810 yılına ait arşiv belgesinde

olarak Sancak Bölgesi Sırbistan'ın güneybatısında Novi Pazar, Tutin, Seniçe, Prijepolje, Priboy, Novi Varoş ve Karadağ'ın kuzeydoğusunda ise Bijelo Polje, Rozaje, Pljevlje, Berane, Plav ve Gusinje şehirlerinden oluşmaktadır.

⁴⁸ Murat Yılmaz, *Sancak Drina'nın Öbür Yakası- Kimlik Oluşumu ve Otonomi Sorunu*, 70.

⁴⁹ Yeni Pazar, Seniçe, Trgovište, Stari Vlah- Nova Varoş, Mitroviça. Eyup Muşović, *Yeni Pazar Nüfusunun Etnik Oluşumu ve Etnik Yapısı*, 107.

1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı Devleti, Rusya'nın Balkanlardaki Slavlar ve Ortodoks nüfus üzerindeki himayesini tanımak zorunda kalmıştır. Bu durum Rus etkisiyle Sırbistan'da Osmanlı hakimiyetine karşı isyan hareketlerinin yayılmasına neden olmuştur. Ayrıca Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'na bağlı Avusturya Arşüdüklüğü ile Osmanlı arasında Zıştovi Antlaşması (1791) ve 1787- 1792 Osmanlı- Rus Savaşı'nın sonunda imzalanan Yaş Antlaşmaları (1792) Osmanlı'nın Sırbistan üzerindeki haklarını yeniden tescillenmesini sağlamıştır. Bkz. Murat Yılmaz, *Sancak Drina'nın Öbür Yakası- Kimlik Oluşumu ve Otonomi Sorunu*, 70; 1896 *Kosova Salnamesine* göre Seniçe, 138 kura dan oluşan bir bölgedir. Bkz. 224.

⁵⁰ Vladimir Merenik, *Karadjordje Petroviç Cinayeti 1817-2017*, 1962. 1817-2017 CMPT Karadjordje's Murder- Карађорђа Петровића Београд, 2017; Karadörde: Đorđe Petroviç. Osmanlı'ya karşı mücadelesi ile Sırbistan'ının bağımsızlığında rol oynayan bir figürdür. Asıl mesleği tüccar olan Karadörde, Sırbistan'nın Şumandija bölgesinde doğmuştur.

⁵¹ Bkz. https://sandzacke.rs/bosnjaci/historija/krvavi-maj-1809-u-sjenici/#google_vignette.

Seniçe'nin yanı sıra birçok kaza ve nahiye Sırp güçleri tarafından işgal edilip tahrip edilmiştir. Padişah fermanıyla bölgeye gönderilen Numan Paşa, olaylara zamanında müdahale edememiş bunun üzerine Klis Mutasarrıfı Süleyman Paşa ve maiyetindeki diğer Paşalar, Sırp'ların eline geçen Osmanlı kazası ve nahiyeleri geri alınmıştır.

*“...Süleyman Paşa kulları maiyetinin de mevcud-ı asker-i İslam ile Seniçe mintikasının olan melâin üzerine vardıkta inâyet-i Bârî ile tâbaver olamayıp kararı firâre tebdil ve mintika-i mezkûru terk ve cadde üzerine me'mûr pâşâ-yı mûmâileyhe kulları ve ellerine düşüp varoş-ı cedîd kasabasını dahi istihlâsı...”*⁵²

Seniçe'nin işgali Sırp'lar tarafından Sancak'ta kazanılan en büyük zafer olarak kabul edilir.⁵³ Sırp'ların ve Karadağlıların asıl gayesi Sancak bölgesi üzerinde birleşmeyi sağlamaktır.⁵⁴ Avrupa'daki gelişmeler de söz konusu ayaklanmanın bastırılmasında önemli rol oynamıştır. Bilhassa Napolyon'un Moskova seferi nedeniyle Rusya'nın bölgeden çekilmesi, isyancı güçlerin destekten yoksun kalmasına neden olmuştur. Bu gelişme sonucunda isyancılar, Sırbistan'a geri çekilmek zorunda kalmıştır. I. Sırp İsyanı ise Osmanlı orduları tarafından 1813 yılında bastırılmıştır.⁵⁵ 1817 yılından itibaren Seniçe, Yeni Pazar bölgesi idari yapısı içinde yeniden Bosna Paşalığına bağlanmıştır.⁵⁶

1829 Edirne Antlaşması ile Rusya, Sırbistan üzerinde resmi koruyuculuk hakkı elde etmiştir. 1830 yılında Osmanlı Sultanı IV. Mustafa tarafından ilan edilen Hatt-ı Şerif ile Sırbistan'a tam anlamıyla özerklik tanınmıştır. Bu doğrultuda Sırbistan, vergi toplama dahil olmakla birlikte iç işlerinde serbest olacak ancak dış ilişkilerde Osmanlıya tabii olacaktı.⁵⁷ Bu durum Sırbistan için önemli bir dönüm noktası olmuş ve Osmanlı'ya karşı direnişlerini artırmasına yol açmıştır. 1850 ile 1852 yılları

⁵² 1135 45222 HAT.

⁵³ Esad Rahić, “Utjecaj Prvog Sipskog Ustanka Na Bosnjake U Sandžak'u (II)” *Bošnjačka Riječ*, Novi Pazar, 2018, S.112, 95.

⁵⁴ Murat Yılmaz, *Sancak Drina'nın Öbür Yakası- Kimlik Oluşumu ve Otonomi Sorunu*, 70-71.

⁵⁵ Harun Crnovšanin, Nuro Sadiković, *Sandžak Porobljena Zemlja*, (Zagreb: Grafomark, 2001), 99.

⁵⁶ Eyup Muşoviç, *Yeni Pazar Nüfusunun Etnik Oluşumu ve Etnik Yapısı*, 107-108.

⁵⁷ Murat Yılmaz, *Sancak Drina'nın Öbür Yakası- Kimlik Oluşumu ve Otonomi Sorunu*, 70-71.

arasında Bosna Paşalığı, Osmanlı hakimiyetine karşı gerçekleşen ayaklanmalara karşı önlem olarak idari birimlerde düzenlemeler yapmış ve idari yapıyı yeniden şekillendirmiştir. 1863 yılından öngörülen düzenlemeye göre Seniçe'nin merkez kaza statüsüne geçirilmesi payitahta iletilmiştir. 1865 yılı Teşkili Vilayet Nizamnamesine göre Yeni Pazar, Bosna Vilayetinin yedi sancağından biri haline getirilmiş, Seniçe ise Yeni Pazar Sancağının merkez kazası statüsünü yeniden kazanmıştır.⁵⁸

Osmanlı Devleti, 1856 Paris Antlaşması ile Sırbistan üzerindeki hakimiyetini büyük ölçüde zayıflatarak Sırbistan'a askeri müdahalede bulunmasını engelleyen bir durum ortaya çıkarmıştır. Bu anlaşma neticesinde Sırbistan'ı anlaşmaya taraf devletlerin garantörlüğüne sokmuş ayrıca Osmanlıya karşı bağımsızlık mücadelesi veren Sırbistan için önemli bir fırsat olmuştur. Sırların asıl gayesi eski büyük Sırp Krallığı'nı yeniden kurmak olup bu amaç doğrultusunda, Bosna-Hersek'i ve Karadağ'ı birleştirerek bir prenslik haline getirmeyi planlamıştır. Ancak Osmanlı Devleti bu girişime karşı çıkınca, olaylar daha da büyümüştür.

1862 yılında, Avrupa Devletleri İstanbul'da uluslararası bir konferans düzenleyerek, Sırbistan'ın Osmanlıya olan bağlılığını bir kez daha teyit etmişlerdir. Bu toplantının neticesinde, Belgrad haricindeki tüm kalelerin Sırlara bırakılması kararlaştırılmıştır. Ancak Sırlar, Belgrad'ı da ele geçirme isteğini sürdürmüştür. Osmanlı Devleti, bölgedeki otoritesinin giderek zayıflaması ve artan baskılar karşısında 1867 yılında Belgrad'ı Sırbistan'a teslim etmek zorunda kalmıştır. Bu gelişme, Sırbistan için önemli bir toprak kazanımı ve aynı zamanda da bağımsızlık yolunda kaydedilen önemli bir dönüm noktasını oluşturmuştur.⁵⁹

1875 yılında Hersekli köylülerin vergi yükü gerekçesiyle başlattığı ayaklanma, Sırlar ve Karadağlılar tarafından Osmanlıya karşı "Slav Milli Uyanışını" adı altında bir harekete dönüştürülmüştür. Bu ulusal dayanışma, çatışmaların şiddetlenmesine ve olayların Avrupa'ya yayılmasına yol açmıştır. Avrupa devletlerinin müdahalesiyle,

⁵⁸ Eyup Muşoviç, *Yeni Pazar Nüfusunun Etnik Oluşumu ve Etnik Yapısı*, 108; Bosna Vilayeti, Yeni Pazar Sancağı merkez kazası Seniçe olmak üzere on kazadan meydana geliyordu. Yeni Pazar, Seniçe, Taşlıca (Pljevlia), Mitroviça, Nova Varoş, Prijepolje, Berane, Akova, Trgovište ve Kolaşin.

⁵⁹ Murat Yılmaz, *Sancağ Drina'nın Öbür Yakası- Kimlik Oluşumu ve Otonomi Sorunu*, 71-72

Osmanlı Devleti'ne karşı bölgede artan ulusal direnişler Balkanlar'da istikrarsızlığa neden olmuş ve Osmanlı hakimiyetini ciddi şekilde tehdit etmeye başlamıştır. Bu durum I. Balkan Harbi'ne doğru giden yolda önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur.⁶⁰

Bu hassas dönemde Osmanlı Devleti, siyasi ve idari tedbirler doğrultusunda çeşitli düzenlemeler yapmıştır. 1872 yılında Yeni Pazar Vilayeti, Bosna Sancağından ayrılarak yeniden Kosova Vilayetine bağlanmış ve Seniçe bu vilayetin bir kazası konumuna getirilmiştir. Ancak bölgedeki karışıklıklar nedeniyle bu düzenleme kısa bir sürede yürürlüğe girmiş olsa da uzun vadede etkili olmamıştır.⁶¹

11 Eylül 1872 yılında Seniçe kasabası Yenipazar'a nispeten coğrafi konumunun önemi sebebiyle sancak merkezi olarak kabul edildiği belirtilmiştir. Bu durumun devam ettirilmesi gerektiğine dair belgeler Bosna Vilayetine iletilmiştir.

“Bosna Vilayet-i Celilesine

Senice kasabasının Yenipazar'a nispet ile ehemmiyet-i mevkiiyesinin takdiriyle merkez liva ittihaz olunmuş olduğu cihetle o halde ibkâsı nizamına dair bazı ifâdâtı hâvi gelen mahzar aynen ve leffen irsal kılınmış olmakla icâb-ı mevkii ve maslahata göre iktizasının icrâ hususuna himmet buyrulmaları siyakında şukka”⁶²

1876 Haziran ayında Sırbistan ile Karadağ arasında Venedik'te yapılan bir anlaşmayla Yeni Pazar Sancağı bu iki devlet arasında paylaştırılmış ve bölge Sekiz ay sonra 2 Şubat 1877 tarihinde Bosna Vilayetinden ayrılmıştır. Stratejik, siyasi ve askerî açıdan büyük öneme sahip olan Sancak her iki devlet içinde kritik bir bölge teşkil etmekteydi. Berlin Antlaşması gereğince Yeni Pazar Sancağını ikiye ayıran sınır hattı, Sırbistan ile Karadağ arasında 50 km'lik bir sınırı oluşturmuştur.⁶³

1877 yılında Avusturya- Macaristan, Bosna Hersek'ten sonra Yeni Pazar Sancağı'nı da ele geçirmek istemiş ve bu durum üzerine Osmanlı yönetimi, Yeni Pazar Sancağını

⁶⁰ Age., 73.

⁶¹ Eyup Muşoviç, Yeni Pazar Nüfusunun Etnik Oluşumu ve Etnik Yapısı, 109.

⁶² 1215 79 A.} MKT.UM.

⁶³ Murat Yılmaz, *Sancak Drina'nın Öbür Yakası- Kimlik Oluşumu ve Otonomi Sorunu*, 74

yeni kurulan Kosova Vilayetine dahil etmiştir. Böylece Yeni Pazar Sancağına bağlı olan Seniçe⁶⁴ altı sancaktan oluşan Kosova Vilayetinin yirmi sekiz kazasından biri haline gelmiştir.⁶⁵ 20 Aralık 1877 yılında Yeni Pazar Mutasarrıflığından merkeze gönderilen telgrafta belirtildiği üzere Sırların Seniçe'ye doğru ilerleyişi ve şehri ele geçirmeleri Bosna ile Kosova Vilayetleri arasındaki yolların kapanmasına iletişim ağının kesilmesine yol açmıştır. Bu durumda Bosna'ya asker naklinin durması güvenlik açısından tehlikeler doğurmuştur. Söz konusu gelişmeler Seniçe'nin stratejik önemini açıkça göstermektedir.

“Yenipazar mutasarrıflığından alınan telgrafta Sırlı dünkü gün alev-besah? Glavniçe karyesine hücum ve zabt etmesiyle oradan Seniçe cihetinde vaki' Kokaviçe karyesine kadar ilerlediği bildiriliyor. Sırlının bu halde Yenipazara makri olan Seniçenin üç dört saat kurbiyetine kadar gelmesi Bosna ile Kosova vilayeti beyinde olan tarik-i muvaredenin seddini ve binaenaleyh nakliyatı askeriye ile Bosna'nın tatilini intac eyleyeceği tahrir-i malumat olmak üzere arz olunur ferman”⁶⁶

15 Ekim 1896 yılında Hariciye Nezareti Umur-u Ticariye Kaleminden yazılmış evrakta, ticari ilişkilerin yok hükmünde olduğunu beyan eden ifadeye göre dönemin siyasi ve konjonktürel yapısı ekonomik zorlukları da beraberinde getirmiştir. Düzgün ve verimli işlemeyen ticari ilişkiler askeri, idari ve sosyal yapıda çeşitli sorunlara yol açmıştır. Bu bağlamda Seniçe ile Yavor⁶⁷ yollarının açılması ticari faaliyetlerin hızlanmasını ve güçlenmesini sağlayacaktır. Dolayısıyla merkez ile Avrupa arasında

⁶⁴ “Tarihten Bugüne”. Bosna- Sancak Kültür ve Yardımlaşma Derneği Bülteni Sayı 1. 1 Kasım, (1996), 19; Berlin Kongresi (1878) kararlarıyla Bosna- Hersek, Osmanlı hakimiyetinden ayrılmıştır. 1879 yılında İstanbul ya da Yeni Pazar Ant kararlarıyla Sancak uluslararası statüye sahip olmuştur ancak Avrupa Devletleri bu özerkliğin gerçekleşmesine izin vermemiştir. I. Balkan Harbi'nde, Karadağ'ın ve Sırbistan'ın işgal edilmesine onay verilmiş ve bu durum 1913 Belgrad Ant. yer alan “Kuzey ve Orta Makedonya'nın Sırbistan'a bırakılacağı.” maddesi ile resmileştirilmiştir.

⁶⁵ Nurettin Birol, “19 yy. Kosova Vilayeti'nin Etnik, Etnik, İdari, Siyasi ve Sosyal Durumu ve Vali Halil Rifat Paşa'nın Faaliyetleri”, 226; Kosova Vilayeti: Yeni Pazar, Priştine, Üsküp, İpek, Taşlıca ve Prizren sancaklarından oluşuyordu.

⁶⁶ 110 3 DH. ŞFR.

⁶⁷ Yavor, hakimiyetinde Seniçe -Sırbistan sınır bölgesidir.

bağlantıyı sağlayan kilit noktasında yer alan bu bölgenin stratejik ve ekonomik açıdan öneme sahip olduğunun bir göstergesidir.

“... Özice ile memalik-i şahane beyinde elyevm muamelat-ı ticariye mefkud hükmünde olmakla beraber Yavor ve Seniçe tariklerinin küşâdı halinde muamelat-ı mezkurenin bazı mertebe kesb-i terakki etmesine vesile olacağı cihetle...”⁶⁸

13 Kasım 1901 Çarşamba günü merkeze gönderilen telgrafta, Seniçe'nin Yeni Pazar Sancağından ayrılıp Kosova Vilayetine bağlı müstakil Sancak haline getirilmesi talep edilmiştir.

“Yeni Pazar kazâsı'nın Seniçe'den fekki ile Priştina Sancağına ilhaki ve merkez idâresi el-yevm Seniçe'de bulunub Yeni Pazar Sancağı nâmiyle yad edilen livanın bâ'de ezin Seniçe Sancağı namıyla tevsimi husûsuna şûra-yı devlet ve meclis-i mahsus vükelâ kararıyla bi'l-istîzân idâre-i senniye-i cenâb-ı hilafet- penâhî şeref-sudûr buyrularak taraf-ı âli-i ser-askerîye ve mâliye defter-i hâkânî nezâret-i celîlerine teblîgât icrâ kılınmakla iktizasının ifâsına himmet buyrulması bâbında irâde-i hazret-i menlehü'l-emrindir”⁶⁹

1902 yılında Yeni Pazar Sancağı lağvedilmiş, bu tarihten itibaren 1912 yılına kadar Priştine Sancağının kazası olarak varlığını sürdürmüştür. Seniçe ise Yeni Pazar Sancağı idaresinden ayrılan Akova, Kolaşin ve Yeni Varoş kazaları ile birleştirilerek Sancak statüsüne yükselmiştir.⁷⁰

“16 Zilkade Sene 219 Tarihli 6920 numero tezkire-i aliyye-i asîfânelerine cevâbdır Yenipazar Kazâsı'nın Seniçe'de fekk-i itibâtıyla Priştine Sancağına rabt ve izâfi ve merkez idâresi el-yevm Seniçe'de bulunub Yenipazar Sancağı nâmiyle yâd edilen livânın ba'de ezin Seniçe Sancağı nâmiyle tevsîmi husûsuna Kosova vilâyetinde vukû' bulan iş'âr üzerine şûrâ-yı devlet ve meclis-i mahsûs vükelâ kararıyla bi'l-istîzân

⁶⁸ 183 34 HR.TH.

⁶⁹ 1744 130793 BEO.

⁷⁰ Eyup Muşoviç, *Yeni Pazar Nüfusunun Etnik Oluşumu ve Etnik Yapısı*, 108-109.

irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhî şeref-müte'allik buyrulan ricâyı icrâ kılmağa ol-bâbdaiş'âr-ı 'aliyye-i müsteşârî mucébince"⁷¹

1902 yılından itibaren Seniçe Sancağı: nefsi-i Seniçe, Akova Kazası, Kolaşin Kazası ve Yeni Varoş kazalarından müteşekkil bir idari birim olarak kurulmuştur.⁷²

Balkan Savaşlarından öncesinde Kosova Vilayetinde bazı idari değişikliklerin hayata geçirilmesi planlanmış ancak savaşın patlak vermesi nedeniyle bu değişikliklerin uygulanması mümkün olmamıştır. Söz konusu plana göre; Taşlıca'nın birinci sınıf kaza konumuna yükselerek Seniçe Sancağına bağlanması, İpek Sancağı ise Priştine Sancağı'nın merkez kazası haline getirilmesi ön görülmüştür. Bu düzenlemeye göre Seniçe ve Priştine Sancakları Kosova Vilayetinden ayrılarak ayrı vilayetler haline getirilmesi amaçlanmıştır. Bu öneri, Heyet-i Teftişîye tarafından Meclisi Mebusan'a sunulmuş ancak Balkan Harbinin neticesinde söz konusu bu idari yapılar Osmanlı Devleti'nin kontrolünden çıkmıştır. 10 Ekim 1912 tarihinde Sırp ordusu Seniçe'yi işgal etmiş ve 1913 Bükreş Antlaşması neticesinde stratejik, siyasi ve askeri önemi çok büyük olan Seniçe Sırbistan Krallığının bir parçası haline gelmiştir.⁷³

Osmanlı Seniçe 'sinin kronolojisi

- 1455-1661 Nahiye Yenipazar- Bosna – Bosna Vilayeti
- 1856-1861 Kazâ Yenipazar- Bosna Vilayeti
- 1861- 1865 Kazâ Yenipazar- Bosna Vilayeti
- 1866-1868 Yenipazar- Bosna Vilayeti
- 1869-1871 Sancak Merkezi Yenipazar- Bosna Vilayeti

⁷¹ 1801 135025 BEO.

⁷² H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kosova Vilayeti*, (İstanbul: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2007), 153.

⁷³ Yiğit Yücel "Prizren Sancağı'nın İdari Yapısı (1864-1912)", *History Studies*, C.2 S.1 (2010), 142.

- 1872 Sancak Merkezi Yenipazar- Kosova Vilayeti
- 1873- 1877 Sancak Merkezi Yenipazar- Bosna Vilayeti
- 1878-1901 Sancak Merkezi Yenipazar- Kosova Vilayeti
- 1902-1912 Sancak – Kosova Vilayeti⁷⁴

2.3. Hudud-u Hâkanî'nin Muhafızlarından Seniçe Kalesi

Seniçe, Osmanlı hakimiyeti döneminde stratejik ve ekonomik yönüyle büyük öneme sahip, iyi tahkim edilmiş bir kasaba ve ticaret merkeziydi. Osmanlı'nın geniş sınırları içinde stratejik bir konumda bulunması bölgenin güvenliği, ticareti ve ulaşımı açısından çok önemli olmuştur. Osmanlı Devleti, şehrin siyasi ve sosyal yaşamını organize etmek ve bölgenin örgütlenmesini sağlamak gayesiyle Seniçe Ovası'nın bulunduğu tüm platoyu kolayca kontrol edebilecek bir konumda olan Seniçe Kalesi'ni inşa etmiştir. Kale, sadece şehrin güvenliğini sağlamakla kalmamış aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin Bosna ve çevresi ile olan iletişimini kolaylaştıran bir askeri üs işlevi görmüştür. Şehir merkezini, hâkim konumundaki yüksekçe bir tepe üzerine inşa edilmiş olması hem savunma hem de gözlem açısından stratejik avantaj sağlamıştır. Yapılan araştırma neticesinde kale hakkında ulaşılan en eski belge 1561 yılına aittir. Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait olan bu belgeye göre Osmanlı idaresi altında aktif olarak kullanılmış olduğunun göstergesidir.

“Bosna Beyi Malkoç Bey mektub gönderip livâ-i mezkurda dirlik tasarruf etmeyenlerden Kabil için bu serhadde Rostik ve Liconek, Razdik mellâ'îni Kostaniçe ve sâir kalelere kast ettiklerinden ma'an olup Seniçe ve Mayer kalesi metrislerinde yoldaşlık ettiğin bildirmeğin üslub üç bin timar buyuruldu.”⁷⁵

Seniçe, Osmanlı Devleti'nin Rumeli toprakları ile Bosna'nın arasında bir bağlantı noktası oluşturan önemli bir iletişim güzergahı üzerinde yer almaktadır. Bu stratejik konumu sayesinde kale, zamanla sadece askeri bir yapı olarak kalmayıp aynı zamanda

⁷⁴ Ahmet Özkılınç, *Osmanlı Yer Adları I- Rumeli Eyaleti*, 674.

⁷⁵ 4 2201 A {DVNSMHHM.d

Osmanlı hakimiyetinin bölgede yerleşmesini ve güçlenmesini sağlayan bir simgesel yapı haline gelmiştir. Ayrıca çevresindeki yerleşim birimleriyle kurduğu ilişkiler arayıcılığıyla, bölgenin sosyal ve kentsel yapısının şekillenmesinde de rol oynamıştır.⁷⁶

XVI. yüzyılda Dubrovnik-Yeni Pazar ticaret yolu üzerinde önemli bir istasyon ve geçiş noktası olan Seniçe Osmanlı Devleti'nin batıdaki en uç sınırlarına giden güzergahta bir sınır kasabası olarak önem kazanmıştır. Bu bağlamda Seniçe Kalesi, askeri ve idari rolünü somutlaştıran en temel yapısı olmuştur. Özellikle XIX. yüzyıl başlarında bölgenin jeopolitik değeri arttıkça, kale de bu önemin merkezine yerleşmiştir. Berlin Kongresi'nden başlayarak I. ve II. Balkan Harbi'ne kadar geçen süreçte, Osmanlı'nın Balkanlar'daki en mühim savunma noktalarından biri olmuştur.⁷⁷

Ekonomik ve ticari yönüyle değerlendirildiğinde Seniçe, bölgedeki yaşam mücadelesinde sağladığı avantajla Osmanlı'nın Balkanlar'daki diğer bölgelerle olan iletişimin güçlendirilmesinde de önemli bir araç olarak işlev görmüştür. Bu bağlamda Seniçe Kalesi'nin hem askeri bir üs hem de ticaret merkezi konumunda bulunduğu söylenebilir.

Kale, II. Dünya Savaşı sırasında (1944) Müttefik Devletler tarafından gerçekleştirilen bombardıman sonucu büyük hasar görmüş ve savaştan sonra tamamen yıkılmıştır.⁷⁸ Günümüzde kalenin bulunduğu alanda, Sırp gazeteci, yazar ve siyasetçi Svetozar Marković'in adını taşıyan okul bulunmaktadır.⁷⁹ Svetozar Marković, XIX. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı yönetimine karşı mücadele eden ve Sırp bağımsızlık hareketinin önde gelen simgelerinden biri olarak kabul edilmektedir.

⁷⁶ Škrijelj Redžep: "Džamije Sjenice", *Zbornik Sjenice* C.14, S.90, Sjenica, 2003.

⁷⁷ "... Bosna'da mühim bir mevkide bulunan Seniçe kalesi..." 183 38 A.} MKT.MHM.; "... Kâle-i mezkûrenin havâlisinde ve sehm-i mevkiilerde..." 531 329 İ. DH; Selma Rizvić, Izabela Skalonjić, "Reconstructing Cultural Heritage Objects from Storytelling Virtual Presentation of Sultan Murat's Fortress in Sjenica".

⁷⁸ Mustafa Baltić, "Strategija Razvoja Kulture Sandžačkih Bošnjaka u Republici Srbiji", *BNV*, (2014), 70.

⁷⁹ Selma Rizvić, Izabela Skalonjić, "Reconstructing Cultural Heritage Objects from Storytelling Virtual Presentation of Sultan Murat's Fortress in Sjenica", 2.

Yıkım sonrasında kaleye ait taşlar hem şehirdeki kamu kurumlarının inşasında hem de yerel halkın evlerinin yapımında devşirme malzeme olarak kullanılmıştır.⁸⁰ Bu durum, kalenin kalıntılarının dahi yerel mimaride ve toplumsal bellekte yaşamaya devam ettiğini göstermektedir.

⁸⁰ Bkz. EK V.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SENİÇE KALESİNİN MİMARİSİ VE ASKERİ TEŞKİLATI

Osmanlı Devleti, hakimiyet kurduğu stratejik bölgelerde kaleler inşa etmiş ya da var olan kaleleri yeniden organize ederek Osmanlı Kalesi haline getirmiştir. Bu kaleler, askeri, idari, ticari ve hukuki birçok vazife üstelenmiş, bulunduğu şehirle bütünleşerek asayiş ve güvenliğin sağlanmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu sebeple ani tehlikelere karşı bulunduğu bölgeye hâkim olabilecek, yüksek ve dayanıklı noktalarda dönemin askeri teşkilatlanmasına uygun şekilde inşa edilmiştir.

3.1. Seniçe Kalesinin Mimari Özellikleri

Seniçe Kalesi, Seniçe Ovasının üzerinde merkezi bir konuma sahip askeri bir üs olarak hizmet vermiştir. Sadece bir yapı olmanın ötesinde mimarisiyle Osmanlı tarzında tasarlanmıştır. Coğrafi konumu sayesinde bölgeyi kolayca kontrol edebilen kale, Osmanlı'nın en batısındaki yolun muhafazasında üstlendiği rolü gereğince XIX. yüzyılın başlarından itibaren, bir sınır hattında yer almasıyla önemini daha da arttırmıştır. Bu bağlamda Seniçe Kalesi, bölgesinde en mühim savunma noktası olarak faaliyet göstermiştir.⁸¹

Fatih Sultan Mehmet döneminde, mevcut ahşap bir yapının üzerine kale inşa edilmiştir.⁸² Bu sebeple Osmanlı hakimiyetinden önceki dönemlerde de aktif bir yapı olabileceğini düşündürmektedir. Yapılan araştırmada, Seniçe Kalesi'nin belli sebeplerden kaynaklı yeniden inşa edildiğini, tamir gördüğü ve var olan yapıya eklemeler yapıldığı görülmüştür.

Seniçe Kalesi, bölgenin savunmasını ve güvenliğini temin ettiği için bünyesinde; kışla, tabya, cami, cephanelik, idari ofisler, ambarlar, zindan gibi yapıları bulunmaktadır. Bu

81 “... Bosna'da mühim bir mevkide bulunan Seniçe kalesi...” 183 38 A.} MKT.MHM

“Reconstructing Cultural Heritage Objects from Storytelling Virtual Presentation of Sultan Murat's Fortress in Sjenica”.

82 Age.

özellikleri ile Seniçe Kalesi, klasik dönem Osmanlı kale mimarisini yansıtan askeri bir kompleks olma niteliğiyle ön plana çıkmaktadır.

Arşiv belgelerinde Seniçe Kalesi ya da Seniçe Palankası olarak zikredilmesi, yapının kale mi yoksa palanka mı olduğu hususunun öncelikle açıklığa kavuşturulmasını gerektirmektedir. Kale türlerinden biri olan palanka, savunma amacıyla yapılan ahşap kazıklardan inşa edilmiş basit yapılı kalelerdir.⁸³ Genellikle dört köşesinde, ahşap malzemeden inşa edilmiş ve yarım daire şeklinde tasarlanmış “*tabya*” denilen savunma kuleleri bulunmaktadır. Bu kulelerin içine savunma gücünü arttırmak amacıyla toplar yerleştirilmiştir.⁸⁴ Bosna Eyaletinde çok sayıda palanka bulunmaktadır.⁸⁵ Bu palankalar, kritik durumlarda birbirlerine destek verebilecek mesafelerde olup savunma ağı oluşturacak şekilde inşa edilmiştir. Osmanlı, sınır boylarına taştan kale dikme yerine maliyeti daha ucuz, yapımı daha kolay olan bu yapıları yapmayı tercih etmiştir. Yapısal olarak zayıf görünen bu yapılar bir bütünün parçası olarak değerlendirilmelidir. Nitekim güçlü bir iletişim ağı, disiplinli askeri teşkilatı ve Osmanlı stratejik siyasi yaklaşımlarıyla birlikte bu savunma sistemi bölgede kurulmuş olan işlevsel askeri yapıyı ortaya koymaktadır.⁸⁶

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Balkanlardaki Aleksanca Palangasına ait hatıralarını anlatırken palangayı en basit tanımıyla “Bu diyarda küçük ağaç kaleye palanga denir.” şeklinde ifade etmiştir.⁸⁷

“*Seniçe Palankası ağaçtan olduğu için çürümüş ve çardakları yıkılmıştı. Palankanın daha sağlam olması için gerekli para tedarik edilmiştir.*”⁸⁸

⁸³ Fehmi Yılmaz. “*Osmanlı Tarih Sözlüğü*”. 522--

⁸⁴ Haz. Altar Maket Stüdyo, “Osmanlı Kalelerinden Palanka” *Askeri Tarih Notları* No: 8 Eylül 2009.

⁸⁵ Eyüp Kul, “Bosna Eyaletinde askeri ve sosyal alanda yapılan faaliyetler (1700-1715)”, *Türkiyat Mecmuası Journal of Turkology* C. 28/2, (2018): 111-136, 129.

⁸⁶ Haz. Altar Maket Stüdyo, “Osmanlı Kalelerinden Palanka” *Askeri Tarih Notları* No: 8 Eylül 2009.

⁸⁷ Mehmet Zillioğlu. “Evliya Çelebi Tam Metin Seyahatname”. Sadeleştiren; Tevfik Temelkuran, Necati Aktaş, Üçdal Neşriyat. C 5-6, 252

⁸⁸ Eyüp Kul, “Bosna Sancağı’nda Yapılan Kale Tamirleri”, *Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri*, C.3 (Ankara: Gece Kitaplığı, 2017), 1078; 4355 MAD.

Yapılan tanımlama ve 1705 yılına ait olan bu belgeye göre Seniçe Kalesi'nin mimari yapısı, Roma kalelerinden farklı olarak taş yerine ağaç malzemeler kullanılarak inşa edilmiş bir palanka olduğunu açıkça göstermektedir.

Osmanlı askeri teknolojisindeki gelişmeler ve yapılan düzenlemeler, taş istihkamların inşa edilmesini gerekli kılmıştır. Bu çerçevede temel üzerine oturtulan kalenin mimarisi, köşelerinde altıgen planlı dört top kulesi, ana giriş kapısı ve iç kısmında cami, idari ofisler, kışlalar gibi farklı yapılar inşa edilmiştir.⁸⁹ 1699 tarihli arşiv belgesi Kaledeki askeri birliklerin barınmalarına ve sevkiyat hareketlerine uygun şekilde yenilendiğini açıkça belgelemektedir.

“...Palanga-i mezbûrede bir câmî binâsı ... Dergâh-ı felek-medâr ve bârgâh-ı gerdûn-iktidâr türâbına iktidârlarına arz-ı bende-i bî-mikdâr budur ki Yenipazar Kazâsının müceddiden binâ olunan Seniçe palankasına ...”⁹⁰

Yeni silah teknolojilerinin yol açtığı tehditlere karşı klasik kale mimarisinin yetersiz kalması neticesinde, savaş koşullarına dayanıklı daha güçlü yapıların inşa edilmesini zorunlu kılmıştır. Kale, sadece bir sığınak değil aynı zamanda mühimmat depolama ve silah sistemlerini barındırma, her an savaşa hazırlıklı, etkin savunma kapasitesine sahip askeri üs olarak inşa edilmesinde alanın uzmanlar tarafından tasarlandığı arşiv belgesinde açıkça vurgulanmıştır.

“Seniçe kalesinin müşerref harâp olan duvarlarıyla derununda kâin tabyanın icrâ-yı tamiri zımmında mühendishane-i beriyye-i hümayun kaymakamlarından izzetlü Dursun Bey marifetiyle led-el keşf-ü tamirat-ı mezkûre...”¹⁸⁶⁴

“Marifet-i saadetiniz ile tamir olunan Seniçe Kalesi duvarlarıyla derunundaki tabya ve müceddeden inşa kılınan diğer tabya ve kışlalar ve ebniye-i saire masarîf-i inşaiye ve tamiriyesini mübeyyin olan mazbata...”⁹¹ 1865

⁸⁹Selma Rizvić, Izabela Skaloŋjić, “Reconstructing Cultural Heritage Objects from Storytelling Virtual Presentation of Sultan Murat’s Fortress in Sjenica”.

⁹⁰ 866 37139 C. AS.

⁹¹ 330 90 A.} MKT.MHM.

Seniçe'nin genelinde tanzim, imar, düzenleme faaliyetlerinin gerçekleştiği açıkça görülmektedir. Bu süreçte kale çevresindeki açıklıklar ile sokakların istikametleri tayin edilerek sınırların belirlendiği de görülmüştür.

“Saadetlu Mahmud Paşaya. Seniçe kasabasının tanzim ve imâr olunmak üzere kale açıklığı ile sokakların istikameti marifet-i âlileriyle tayin ve tahdîd olunmuş...”⁹² 1864

Seniçe Kalesi, başlangıçta ahşap ve basit nitelikli bir yapı olarak inşa edilmiş olsa da zaman içinde mimari ve askeri evrimler geçirerek kalıcı ve sağlam bir Osmanlı kalesine dönüşmüştür. Bu dönüşüme rağmen, arşiv belgelerinde hem “Seniçe Palankası” hem de “Seniçe Kalesi” olarak anılması dönemin askeri ve idari terminolojisinin kavramsal esnekliği ve sürekliliği olarak değerlendirilebilir.

3.2. Seniçe Kalesinin Birimleri

Seniçe Kalesi; askeri, idari, lojistik ve dini işleve sahip olan birçok yapısal birimi bünyesinde barındırmaktaydı. Bu birimler arasında müdafaa hattını oluşturan dış surlara bağlı kuleler, iki bölük askerin barınabileceği kapasitede iki koğuşa sahip iki kışla, büyük kışlanın altına konumlanmış ahır⁹³, bir idari ofis, cami, zahire ambarı, sundurma, mutfak ve çamaşırhane yer almaktadır.

“mezkûr duvarlarıyla tabyâ-i mezkûr inşâ ve ta'mîr olunarak mesârifi kırk bu kadar bin guruş olup yine evvel mikdâr mesârif ile iki bölük asker-i nizâmiyenin ikâmesine kâfi iki aded koğuş ve üzerinde dört odalı bir dâire ve iki yüz bin kıyye zâhire istiâb eder anbar ve üzerinde üç kit'a top konulmak üzere tabya dâhilinde cebehâne ve altı top vaz' olunacak sundurma ve cebehâne üzerinde iki paratoner ve sancak-ı sâire dahi inşâ olunup... nâ tamam kalmış olan mahalleriyle ilâvesi icâb eden matbah (mutfak) ve câmeşûyhâne gibi şeylerin inşâ ve ikmâli... kâle-i mezkûrenin havâlisinde ve sehmi mevkiilerde olup Yıldız ve Osman Paşa namlarıyla tesmiye olunan cesametli iki tabya dahi elli iki bin dokuz yüz seksen iki guruş masrafla inşâ kılınmış olmasıyla...”⁹⁴

⁹² 27 50 TŞRBNM.

⁹³ 330 90 A.} MKT.MHM.

⁹⁴ 531 36767 İ. DH.

3.2.1. Kapı ve Sundurma

Seniçe Kalesi'nin ana kapısı, yapının güney cephesinde yer almaktaydı. Kalenin dış dünya ile irtibatını sağlayan ana kapı, temel geçit noktası işlevini görüyordu. Çarşı yönüne doğru bakan bu kapı ana caddeye doğru açılmakta⁹⁵ hem kontrol hemde ulaşım açısından stratejik bir konumda bulunmaktaydı. Sur duvarlarından dışa doğru çıkıntı oluşturan mimarisi, iki kulenin arasında konumlandırılmış olup bu nedenle iki kule arasında yer alan kapı tipi özelliklerine göre inşa edilmiştir.⁹⁶ Birer kontrol ve savunma noktası olan bu kuleler aynı zamanda nöbetçilerin kaleyi gözetlemesini ve dış tehditlere karşı savunmasını sağlıyordu. Kapının üzerindeki demir plakalar yapının sağlamlık esasına göre tasarlandığının göstergesidir.⁹⁷ Çünkü surlar ve kuleler kadar stratejik öneme sahip olan ana kapı, tehlikeli girişleri engelleyecek seviyede teknik özelliklere sahip olmalıydı. Mevcut kaynaklara göre Seniçe Kalesi'ne ait başka bir kapıya dair bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Ana kapının önünde, üstü kapalı ancak yanları açık bir bölüm yer almakta olup bu alan "Sundurma" olarak tanımlanmıştır. Söz konusu olan bu bölüm altı topun yerleştirilebileceği boyuttaydı.⁹⁸

*"Seniçe kalesinin ... altı top vaz' olunacak sundurma ve cebehâne üzerinde iki paratoner ve sancak-ı sâire dahi inşâ olunup..."*⁹⁹

3.2.2. Kışla

Seniçe Kalesi'nde askerlerin dinlenme, barınma ve eğitim gibi ihtiyaçlarını karşılamak için inşa edilmiş koğuşların yanı sıra idari işleyişini sağlayan iki kışla bulunmaktaydı.

⁹⁵ R. Rale Balšić, Hronika- Životi İdogadaji Ljudi Sela Buđevai Bioca Sa Okolinom" *Gornji Milanovac* (2005), 40-41; Aktaran: Esad Rahić, "Utjecaj Prvog Sipskog Ustanka Na Bosnjake U Sandžak'u" (II) *Bošnjačka Riječ* S.112, Novi Pazar 2018, 94.

⁹⁶ İbrahim Yılmaz, "Bursa Sur Kapıları ve taht-ı Kale Kapısı Rekonstrüksiyonu", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.15, S.26, 87-106, 91.

⁹⁷ R. Rale Balšić, Hronika- Životi İdogadaji Ljudi Sela Buđevai Bioca Sa Okolinom", 40-41. Aktaran: Esad Rahić, "Utjecaj Prvog Sipskog Ustanka Na Bosnjake U Sandžak'u", 94.

⁹⁸ Bkz. EK IX-X

⁹⁹ 531 36767 İ..DH.

Bu kışlalar, iç kale surlarının hemen içinde yer almakta olup ana kapıdan giriş yapıldığında sağ ve sol tarafında cepeleri çarşıya dönük şekilde konumlandırılmışlardı. Sağ taraftaki kışla iki katlı, sol taraftaki kışla ise tek katlıydı.¹⁰⁰ Alt katları taş malzeme ile inşa edilen bu yapıların üst katı çamur ve ahşap karışımı basit bir çatma teknikle yapılmış olup kireçle sıvanmıştır. Kışlalarda iki bölük askerin barınabileceği kapasitede koğuşlar yer almaktadır. Sağdaki iki katlı kışlanın alt katında koğuşlar, üzerinde ise dört odalı bir daire bulunmaktaydı.¹⁰¹ Söz konusu odalar, kale içerisindeki idari personelin kullanımına tahsis edilmiş olup arşiv kayıtlarında “*zabitan odası*” olarak geçmektedir.¹⁰² Yüksekliği yaklaşık 6 ila 8 m arasında değişen bu yapılar aynı zamanda askeri lojman işlevi görmüştür.¹⁰³

“...iki bölük asker-i nizâmiyenin ikâmesine kâfi iki aded koğuş ve üzerinde dört odalı bir dâire...”¹⁰⁴

Bosna Askeri Kumandanlığına iletilen belgede kışlalardan birinin diğerine nazaran daha büyük olduğu ve büyük kışlanın altında ahır bulunduğu belirtilmiştir. Ahırın su sızıntısı nedeniyle kullanılamaz duruma geldiği ve tamir edilmesinin gerekli olduğu vurgulanmıştır.

“Bosna Fırka-i Askeriyesi Kumandanlığına

Seniçe Kalesinin duvarlarıyla derunundaki tabyanın ve diğer tabya ve kışla ve ebniye-i sairenin... büyük kışlanın sath-ı zeminden aşağıda ahır olan tabakası suların sızıntısıyla muattal hükmünde iken... beraber icab eden mahallerinin hüsn-ü suretle bi-t-tamir...”¹⁰⁵

Kalede hasta askerlerin tedavisine yönelik müstakil bir hastane bulunmadığından, Hicri 1276 yılında batı yönündeki kışlanın harap vaziyette olan iki koğuşu sağlık hizmeti vermek amacıyla tahsis edilmiştir.

¹⁰⁰ Bkz. EK X-XI

¹⁰¹ 531 36767 İ. DH.

¹⁰² H. Yıldırım Ağanoğlu, *Kosova Vilayeti Salnamesi*, 228.

¹⁰³ R. Rale Balšić, Hronika- Životi İdogadaji Ljudi Sela Buđevai Bioca Sa Okolinom”, 40-41; Aktaran: Esad Rahić, “Utjecaj Prvog Sipskog Ustanka Na Bosnjake U Sandžak’u”, 94.

¹⁰⁴ 531 36767 İ. DH.

¹⁰⁵ 330 90 A. } MKT.MHM.

*“Merza-yı askeriye tedavisine mahsus ve müstakbel hastahane yok ise de 1276 sene-i hicriyesinde, garb cihetinde inşa olunub müşrif-i harab olan bir kışlanın iki koğuşu mezra-yı merkumenin tedavisi için hastahane ittihaz olunmuştur.”*¹⁰⁶

3.2.3. Cami

Seniçe Kalesinin bir Osmanlı Kalesi olduğunu gösteren en önemli unsurlardan biri kale içinde yer alan camidir. Kale camisi, ayrı bir yapı olarak inşa edilmiştir. Aynı şekilde kale gibi caminin de inşa edildiği tarih kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Kosova Vilayet-i Salnamesinde verilen bilgilere göre Sultan IV. Murad'ın maiyetinden, bir asker tarafından yapıldığı rivayet edilmiştir.

*“...İşbu kale ve Camî-i Şerif in cennet mekân Sultan Murad-ı Râbi hazretlerinin müessir mürettebatından olduğu mervî ise de tarih-i hakan-ı müşârün ileyhin hangi sene-i saltanatına müsadiף olduğu bilinmiyor...”*¹⁰⁷

1683-1699 yılları arasında gerçekleşen Osmanlı-Avusturya savaşları sürecinde, Avusturya'nın desteğiyle Balkanlar'daki Osmanlı hakimiyetine son verme amacı taşıyan terör eylemleri ve katliamlar sonucunda Yeni Pazar ve Seniçe bölgelerinde büyük bir felaket yaşamıştır.¹⁰⁸ Bu yıkıcı süreçten sonra Osmanlı Devleti, bölgeyi yeniden canlandırmak amacıyla çeşitli imar faaliyetlerine girişmiştir.¹⁰⁹ Bu kapsamda, ahşap olan kale yeniden inşa edilmiştir. Ancak 1699 tarihli belgede, yeni inşa edilen kalede ve hatta kasabada herhangi bir cami bulunmadığı kaydedilmiştir. Aynı belgede kale personelinin Cuma ve Bayram namazlarını kılabilmek için en yakın camiye yaklaşık dört saatlik mesafe uzağa gitmek zorunda kaldıkları da ifade edilmiştir. Asıl önemli diğer hususlarda cenaze merasimleri ve ilim tahsili gibi toplumsal ve dini ihtiyaçların karşılanamaması önemli bir sorun olarak belirtilmiş ve bu gerekçeyle Seniçe Kalesi'nde bir Camî-i Şerif yapılması, Üsküp Sancağı Mutasarrıfı Siyavuş Paşa'dan talep edilmiştir.

¹⁰⁶ H. Yıldırım Ağanoğlu, *Kosova Vilayeti Salnamesi*, 228.

¹⁰⁷ Age., 228.

¹⁰⁸ Eyüp Muşoviç, *Yeni Pazar Nüfusunun Etnik Oluşumu ve Etnik Yapısı*, 78.

¹⁰⁹ Eyüp Kul, “Bosna Sancağı'nda Yapılan Kale Tamirleri”,1077.

“Dergâh-ı felek-medâr ve bârgâh-ı gerdûn-iktidâr türâbına iktidârlarına arz-ı bende-i bî-mikdâr budur ki Yenipazar Kazâsının müceddiden binâ olunan Seniçe palankasına tâbî’der Dugapolan kale-i gurebân cemaâtin tamamında dört nefer fukaraları olup külli ihvân olan cemâatimizde câmî-i şerîfi olmamakla Seniçe Palankasına dört saat baid ve Yenipazar’a dahi sekiz saat baide olmağla Cuma namazın sırasında ve bayram namazı sırasında mahrûm kaluruz ve uşaklarımız ilm öğrenmekten mahrûm kaldıkları ve meyyitlerimiz vâkî olduğu zaman imamsız hakka kulluk müşküldür merâhim-i âlîlerinden mercûdur ki bir câmî-i şerîf binâ olunmak için taraf-ı kulların yüz guruş ihsân buyurulmak bâbında Seniçe Muhafız Siyavuş Paşa’ya hitâben emr-i şerîf ricâ olunur derviş-i fakire arz olundu bâkî fermân Sultanımındır”¹¹⁰

Sadrazamlık makamından gönderilen bir Hatt-ı Hümayun’a göre mezkûr kale camisinin inşaaşı için Siyavuş Paşa memur edilmiş olup, caminin kendi şahsi malından yaptırılması buyrulmuştur.

“...Palanga-i mezbûrede bir câmî binâsı için taraf-ı yedlerine yüz elli guruş ihsân olunmak ricasına neferât-ı âlîleri arz eder hâlâ ol tavilde olan üstad-ı Eflak reâyâların iskâna ve tahmîl-i mezbûrenin nizâmına ta’yîn olan Üsküb Sancağı mutasarrıfı Siyavuş Paşa kulları müteaddid defa palanga-i mezbûru binâyaya me’ûr olmuşdu zikrolunan câmî-i şerîfi dahi görüp ve kendü malından yapıdırıp imâm-ı melik efendiye emr-i şerîf tahrîri bâbında fermân-ı âlîşân buyuruldu fermân devletlü ve saâdetlü Sultanım Hazretlerindir...”¹¹¹

Mevcut belgeler doğrultusunda Camî-i Şerif’te görev yapan İmam -Hatibin maaşları İstar-ı Eflak mukataasından tahsis edilen gelirle ödendiği anlaşılmaktadır.¹¹²

¹¹⁰ 866 37139 C. AS. Siyavuş Paşa: Sultan IV. Murad’ın maiyetinde görev yapmış bir askerdir. Sultanın vefatı sırasında Has Oda’da bulunması onun saraya ve padişaha nedenli yakın bir konumda olduğunu göstermektedir. Siyavuş Paşa, Sultanın I. İbrahim döneminde de Osmanlı Devleti’ne hizmet etmeye devam etmiş ve 1656 yılında vefat etmiştir. Bkz. TDV İslam Ansiklopedisi maddesi.

¹¹¹ 866 37139 C. AS.

¹¹² 36 3484 AE.SAMD.III H:1144 M:1731 ve 63 85 YB.021 H:1314 M:1896 arşiv belgelerinde belirtildiği üzere Camî-i Şerifin İmam maaşları uzun yıllar İstar-ı Eflak Mukataasından karşılanmıştır. İstar-ı Eflak: Bosna Eyaleti Yeni Pazar Sancağı’nın Yeni Varoş Kazası’dır. Bkz. Tahir Sezen *Osmanlı Yer Adları*, 386.

Seniçe Kale Camisi, 1872 yılında Valide Sultan Camî-i Şerifi inşa edilene kadar Seniçe kasabasının tek camisi olmuştur. Kale içindeki caminin, halkın vakit namazlarını kılmasını güçleştirmesi nedeniyle Bosna Vilayetinden yeni bir Camî-i Şerif yapılması talep edilmiştir.

“Bosna Vilayetine ...Seniçe kasabasında müceddeden bir camii şerif’in inşası canib-i ahaliden istid’a olunmak ve kasaba-yı mezkûrede yalnız bir camii şerif olup bu dahi kale derununda bulunmak hasebiyle ahali-i merkumenin edayı salâtı mefruzda da düçar oldukları müşkülâtıyla ve vikayeleri zımmında müceddeden bir caminin inşasına lüzum gösterilmiş...”¹¹³

Camî-i Şerife ait kitabede yer alan “Sultan Murad-ı Rabi” ibaresine nispetle yapı, uzun yıllar boyunca Sultan IV. Murad’a atfedilerek “Sultan Murad-ı Rabi Camii” olarak anılmıştır. Tarihi kalenin yıkılmasının ardından yapının taşları çevredeki evler ve kamu binalarının inşasında devşirilmiş ve kullanılmıştır. Kale camisine ait olan kitabe de çevredeki evlerden birinin duvarının inşasında kullanılmıştır. Ne yazık ki günümüzde bu kitabe, izolasyon malzemesiyle örtülerek tahrip edilmiştir.¹¹⁴

“Seniçe kasabasında kâin Sultan Murad-ı Rabi’ tâb-ı serâ binâ gerdesi binâ gerdesi olan Câm-i şerifinde...”

Seniçe Kale Camî-i Şerif’i ahşap minareli olup taştan inşa edilmiştir.¹¹⁵ Camii ’ye ait 1930 tarihinde çekilmiş olan fotoğraflar incelendiğinde yapının basit bir yapı olduğu göze çarpmaktadır.¹¹⁶ Ancak, Camî-i Şerif kapısındaki süslemeler dikkat çekicidir. Kapının bulunduğu tüm duvar süslemelerle bezenmiş olup zaman içinde belli bir kısmının silinmiş olduğu görülmektedir. Duvarın süslemesinde, geniş geometrik bordürler içinde yer alan çokgen yıldızlı motifler dikkat çekicidir.¹¹⁷

¹¹³ 1093 22 A. } MKT.UM. H:1286 M:1896.

¹¹⁴ Bkz. EK XIII

¹¹⁵ R. Rale Balšić, Hronika- Životi Iđogadaji Ljudi Sela Buđevai Bioca Sa Okolinom”, 40-41. Aktaran: Esad Rahić, “Utjecaj Prvog Sıpskog Ustanka Na Bosnjake U Sandžak’u”, 94.

¹¹⁶ Bkz. EK XIII.

¹¹⁷ Bkz. EK XIV.

3.2.4. Kuleler

Kale mimarisinin en önemli unsurlarından biri olan kuleler,¹¹⁸ savunma işlevi açısından büyük öneme sahip askeri yapılardır. Bu yapılar, düşman saldırılarına karşı direnç sağlamak ve düşman hareketlerini izleyerek çevreyi gözlemlemek amacıyla inşa edilmiştir.

Seniçe Kalesinin cephesinde ikisi ön yüzde olmak üzere toplam beş kule bulunmaktaydı. Kalenin arka kısmında bulunan üç kule, doğu ve batı köşeleri ile arka cephenin ortasında, surlara bitişik şekilde konumlandırılmıştır.¹¹⁹ Bu kulelerin yükseklikleri yaklaşık 20 m ve genişlikleri ise 10 m civarındaydı. Döneminin en iyi donanımlı savunma yapılarından biri olan bu kuleler¹²⁰ düşman saldırılarına karşı dayanıklılık göstermekteydi. Gözetleme ve savunma amacıyla yüksek olarak inşa edilen kuleler, çevrenin geniş bir açıyla gözlemlenmesini mümkün kılmıştır. Söz konusu kuleler, kalenin savunma kapasitesini arttıran stratejik unsurlar olmakla kalmamış aynı zamanda kalenin iç ve dış alanları arasında iletişimi sağlama işleviyle de önemli bir rol üstlenmişlerdir.

Osmanlı kalelerinde yer alan kuleler; askeri koğuş, cephanelik ve zindan işlevlerinin yanı sıra, bazı bölgelerde ambar olarak kullanılmıştır.¹²¹ Bu çok yönlü kullanım şekli, Seniçe Kalesi örneğinde de açıkça gözlemlenmektedir. Kale’de, iki yüz bin kıyye zahirenin depolandığı ambar bulunmakta olup, bu ambarın üst yapısı savaş zamanlarında hızlı müdahaleye olanak tanıyacak şekilde düzenlenmiştir. Üst bölüm, üç kıta topun sığacağı biçimde organize edilmiş bir tabya ile örtülmüştür. Tabyanın dahilinde ise cephane bölümü de yer almakta olup böylece savunma ve lojistik işlevlerin bir arada yürütüldüğü görülmektedir.

¹¹⁸ Semavi Eyice, “Kale”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/234-242.

¹¹⁹ Bkz. EK VII.

¹²⁰ R. Rale Balšić, *Hronika- Životi Iđogadaji Ljudi Sela Buđevai Bioca Sa Okolinom*, 40-41. Aktaran: Esad Rahić, “Utjecaj Prvog Sipskog Ustanka Na Bosnjake U Sandžak’u”, 94.

¹²¹ M. Ali Türkmenoğlu, “Osmanlı Klasik Döneminde Kaleler ve Savunulması” 5th. *International Conference On History & Culture Ankara* (2022), 32.

“...iki yüz bin kıyye zahîre istiâb eder anbar ve üzerinde üç kıt'a top konulmak üzere tabya ve dâhilinde cebehâne...”¹²²

1827 tarihli belgede, Seniçe Kalesi'ne “Uzun Kal'a” şeklinde atıfta bulunulduğu görülmektedir. Bu ifadenin, muhtemelen yüksek bir yerde konumlanmış olmasından dolayı sahip olduğu kulelerinin belirgin yüksekliğine atfen kullanıldığı düşünülmektedir.

“Merâsîm ve ba'de'l-edâ arîza-i bendeleridir ki bu def'a savb-ı devletlerinden me'mûriyetim hasebiyle Senice uzun Kal'an'ın muhâfazasına müte'ahhid ve nevbet ile her gece on kişi kal'anın muhâfazasına tertîb ve bu cihetiyle ... Muhâfazasına murâbata verildiği...”¹²³

19. yüzyılda Balkanlar'da iç ve dış dinamiklerin etkisiyle ortaya çıkan etnik çatışmalar, isyanlar ve savaşlar sosyal yapıyı olumsuz yönde etkilemiş ve ciddi istikrarsızlıklara neden olmuştur. Bu zorlu şartlar altında Osmanlı Devleti, askeri ve siyasi varlığını sürdürebilmek adına çeşitli mücadeleler vermek zorunda kalmıştır. Özellikle Bosna'dan gelebilecek isyan tehlikesine karşı askeri önlemler alınmış, bu doğrultuda savunma hatları güçlendirilmiştir. Yeni Pazar Sancağı Mutasarrıfı Osman Paşa da bu süreç zarfında istihkamlar inşa etmekte ve mevcut savunma yapılarını daha da güçlendirmeye yönelik çalışmalar yürütmekteydi.¹²⁴

27 Kasım 1864 tarihli belgeye göre kalenin stratejik konumlarda yer alan kulelerden Yıldız ve Osman Paşa Tabyaları olarak bahsedilmektedir. Bu durum Seniçe Kalesinin bir “tabya kale” mimarisine dönüştüğünü göstermektedir.¹²⁵

¹²² 00531 İ.DH.

¹²³ 425 21844 HAT.

¹²⁴ Eyup Muşoviç, *Yeni Pazar Nüfusunun Etnik Oluşumu ve Etnik Yapısı*, 78.

¹²⁵ Tabya sözcüğü askeri bir terimdir. Düzenleyip hazırlanma siperlerden dışarı taşan toprakların bulunduğu yer gibi manalarına gelmektedir. Stratejik öneme sahip bölgelerde sınırları korumak, güvenliği sağlamak ve savunmasını doğrudan yapmak için inşa edilen askeri yapı olarak tanımlanmaktadır.

“...kâle-i mezkûrenin havâlisinde ve sehm-i mevkîilerde olup Yıldız ve Osman Paşa namlarıyla tesmiye olunan cesametli iki tabya dahi elli iki bin dokuz yüz seksen iki gurusu masrafla inşâ kılınmış olmasıyla...”¹²⁶ (1864)

Seniçe Kalesinde, Osman Paşa ve Yıldız tabyaları, 1864 yılında inşa edilmiştir. Bazı belgelerde “Osman Paşa Kalesi- Osman Paşa Kordon Kalesi ya da Osman Paşa Kordon Kule Kale” ifadelerinin kullanıldığına rastlanmıştır. Belgelerde adı geçen Osman Paşa Kordon Kalesi, Seniçe Kalesi ile karıştırılmamalıdır, söz konusu olan bu kale Osman Paşa sınır bölgesini işaret etmektedir.

“Yenipazar cihetine doğru, Seniçeden üç saat uzak hatt-ı imtiyaz üzerinde Osman Paşa nam Kordon Kalesine dünkü pazar günü alev-besah bir Sırlı müfrezesi gelip birkaç pare top endehatıyla tahribe başladıklarında derununda bulunan otuz kadar Kordon efradı geriye çekildiği...”¹²⁷ (1876)

“Seniçe kurubunda Osman Paşa Kalesi namıyla maruf olan kalenin...”¹²⁸ (1876)

Ancak Seniçe Kalesindeki Osman Paşa Tabyasına atıfta bulunma ihtimali ile Sırbistan tarafından Osmanlı’ya gönderilen bir belgede sadece “Seniçe’de” ifadesinin kullanılması, benzer adlandırmadan dolayı aynı isimle anılabileceğini düşündürmektedir. Nitekim arşiv belgelerinde hangi şehir olursa olsun muhakkak alt birimlerin açık bir şekilde belirtilmesi olağan bir uygulamadır. Bu sebeple arşiv belgelerinde bu örnekler Seniçe Kalesi’nin Osman Paşa Kalesi ismi ile de anılmış olabileceğine işaret etmektedir.

“Nizamiye yetmiş ikinci alayın Seniçe arması üçüncü taburlarının taht-ı işgalinde bulunan Osman Paşa kalesindeki efrad-ı şahane'nin güya kaçakçılık etmekte olduklarına dair harbiye... Sırlıların âsâkir-i şahaneyeye isnat ettikleri kaçakçılık sırf kezûp ve iftira olduğu anlaşılmiş olmakla...”¹²⁹ 1907

“Seniçe Kordon Yüzbaşısı Ahmed Ağa'ya ve Mehmed Bey'e mecidiye nişanı itası.”¹³⁰

¹²⁶ 531 36767 İ. DH.

¹²⁷ 1490 98 A} MKT.UM.

¹²⁸ 1486 45 A.} MKT.UM.

¹²⁹ 1433 77 HR.SYS.

¹³⁰721 50326 İ. DH H:03 R 1293 (28 NİSAN 1876 Cuma).

Ticaret yolları üzerinde yer alan Seniçe Kalesi, stratejik konumuyla ticari denetimin sorumluluğunu da üstlenmiştir. Ancak dönemin siyasi ve sosyal sıkıntıları, ticari zorluklarında ortaya çıkmasına neden olmuştur. Osmanlı, merkezi otoritesinin bu sıkıntıları bertaraf etmek amacıyla Balkanların birçok bölgesinde olduğu gibi Seniçe’de de Kordon Birliklerini organize ettiği görülmektedir.¹³¹ Ayrı bir kolluk kuvveti olan bu birlikler, kendilerine has bir askeri organizasyonla hizmet vermişlerdir. Arşiv belgelerinden anlaşılacağı üzere bu birliklerden bazıları kalenin kulelerinden birine konuşlandırılabilirdi. Belgelerde isminin çokça geçmesine ve Seniçe şehir planındaki konumu dikkate alındığında, söz konusu birliğin konuşlandığı yerin stratejik bir noktada bulunan ve en büyük tabya olan Osman Paşa Tabyası olması muhtemeldir.

3.2.5. Seniçe Kalesindeki Diğer Birimler

Osmanlı döneminde, bir şehrin ya da kasabanın hapishanesi, diğer bir ifade ile zindanı genellikle o bölgenin kalesinde yer almaktaydı ve suçlular cezalarını bu yapılarda çekmekteydi.¹³² Ancak Seniçe Kale’sine ait zindanlarının kesin konumu tespit edilmemiştir. Mevcut belgeler, zindanların kalenin kulelerinden birinde ya da dehlizlerinde olabileceğini düşündürmekle birlikte bu konuda net bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Kale’nin bulunduğu alana sonradan inşa edilen okul binasının yer altı katlarında, kaleye ait bazı yapısal kalıntılar hâlâ varlığını sürdürmekte olup bu bölümler halihazırda depolama amacıyla kullanılmaktadır. Söz konusu bölümlerin detaylı bir şekilde incelenmesi halinde ne amaçla kullanıldığının tespit edilmesi mümkün olabilir.

¹³¹ Kordon Birlikleri, kaçakçılık ile mücadele etmek için kurulmuş birliklerdir. Kendi içinde bir askeri teşkilatlanmıştır. Bkz. Burak Altunsoy “Reji Uygulamaları ve Tütün Kaçakçılığını Engellemeye Yönelik Bir Girişim: Kordon Bölükleri”.

¹³² Batmaz Eftal Şükrü “Osmanlı Devleti’nde Kale Teşkilatına Genel Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi ve Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 9.

Kalede yer alan bir diğere önemli bölümlerden biri ise eşya ambarlarıdır. Her ne kadar bu ambarların içinde hangi eşyaların depolandığına dair kesin bilgiler mevcut olmasa da arşiv kaynaklarından kalede üç eşya ambarının var olduğu anlaşılmaktadır.¹³³

Her kalede, özellikle su ihtiyacını karşılamak amacıyla kuyular veya sarnıçlar bulunmaktadır. Uzun süreli kuşatmalara karşı dayanabilmek amacıyla bazı kalelerde, dışarıdaki su kaynağına ulaşımı sağlayan tünel şeklinde yollar inşa edilmiştir.¹³⁴ Seniçe Kalesi'nin su temini için kullanılan kuyu ve sarnıçların yeri hakkında bir bilgiye ulaşılammıştır. Bununla birlikte Bosna Vilayetine ve Bakanlıklara gönderilen bir belgeden anlaşılacağı üzere inşa olunan kışla ve kaleye temin edilecek suyun masrafının 26 bin kuruş olduğu anlaşılmaktadır.¹³⁵ Bu durum kalenin su ihtiyacının karşılanabilmesi için yapılan harcamanın büyüklüğünü ve önemini göstermektedir.

3.3. Seniçe Kalesinin Teçhiz ve Tahkimi

Seniçe Kalesi'nin ehemmiyeti, öncelikli olarak sınır savunma hattındaki stratejik konumundan kaynaklanmaktadır. Bu kale, savaş olasılığına karşı sınır bölgesinde ve ticaret yolları güzergahı üzerinde yer alması nedeniyle Osmanlı Devleti tarafından büyük bir önemle korunmuş ve gerekli durumlarda onarım ve donanım çalışmaları yapılmıştır. Mevcut belgeler değerlendirildiğinde Seniçe Kalesi'nin tamirleri, zaman içinde meydana gelen yıpranmalar, savaşlar ve çatışmalar, teknolojik gelişmelere uyum sağlama gerekliliği, coğrafi şartlar ve dönemin siyasi durumu gibi çeşitli faktörlere dayandığı görülmüştür.

3.3.1. Zaman Aşımı Yıpranmalar

Seniçe Kalesi, yüzyıllar boyunca varlığını sürdürürken doğal aşınma ve çeşitli tahribatlara uğramıştır. Bu sebeple farklı dönemlerde bakım ve onarım çalışmalarına tabii tutulmuştur.

¹³³ H. Yıldırım Ağanoğlu, *Kosova Vilayeti Salnamesi*, 228.

¹³⁴ Semavi Eyice, "Kale", *DİA*, 234-242.

¹³⁵ 342 94 A. } MKT.MHM.

1705 tarihinde Seniçe Palangası'nın ahşap malzemeden inşa edilmiş olması nedeniyle yapı çürümeye yüz tutmuş ve çardakları yıkılmıştır. Bu durum üzerine yapının güçlendirilmesi, saldırılara karşı daha dayanıklı ve müstahkem hale getirilmesi için gerekli çalışmaların yapılması hususu Bosna Valisi Vezir İbrahim Paşa'ya iletilmiştir.

“Bosna Sancağındaki Seniçe Palankası ağaçtan olmağla çürüyüb çartakları münhedim...”¹³⁶

Zaman içinde yapının eskimesi ya da yıpratıcı tabiat şartlarına uzun süre maruz kalması sonucunda ortaya çıkan tahribat yapının güvenliğini ciddi şekilde tehlikeye atabilir hatta harab olmasına sebep olabilir. Bu bağlamda, 1864 yılında Ahmet Cevdet Paşa'nın Sadrazamlığa gönderdiği belgeye göre Seniçe Kalesi'nin yeniden tamir ve inşasına yönelik çalışmaları uzman denetimi altında gerçekleştirilmiştir.

“Seniçe kalesinin müşerref harâp olan duvarlarıyla derununda kâin tabyanın icrâ-yı tamiri zımmında mühendishane-i beriyeye-i hümayun kaymakamlarından izzetlü Dursun Bey marifetiyle led-el keşf-ü tamirat-ı mezkûre bir yük elli sekiz bin sekiz yüz şu kadar kuruş masrafla vücuda geleceği tahmin olunduğu... Kale-i mezkûrenin mezkûr duvarlarıyla mezkûr tamir ve inşa olunarak masârıfı kırk bu kadar bin kuruş olup...”¹³⁷

3.3.2. Siyasi Koşullar, Savaş ve Çatışmaların Kale'ye Yansıması

Siyasi ve askeri bağlamda savunma sistemlerinde meydana gelen değişiklikler, Seniçe Kalesi'nin yeniden tahkim ve teçhiz edilmesini gerekli kılmıştır. Hem idari hem de askerî açıdan sahip olduğu stratejik önem, kalenin tamiri ve dönemin şartlarına göre yenilenmesi üzerinde belirleyici bir rol oynamıştır.

Bosna Vilayeti'nin en mühim stratejik noktası olan Seniçe'de, iç kalede inşa edilmesi planlanan siperlerin masraflarının hazine tarafından karşılanmasına karar verilmiştir.

¹³⁶ Eyüp Kul, “Bosna Sancağı'nda Yapılan Kale Tamirleri”, *Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri*, C.3, 1078; 4355 MAD.

¹³⁷ 531 İ.DH.

Ayrıca kaleye ait yıllık masrafların karşılanması amacıyla gerekli meblağın her yıl tahsis edilmesi belirlenmiştir. (10 Mart 1874)

“Bosna kıt’a-i cesimesi nokta-i mühimmesinin birincisi bulunan Seniçe kasabasında inşası lazım gelen istihkâmâtta... ..yapdırılacak iç kal’a istihkâmının mâsârif-i keşfiyesi olan on dokuz bin dokuz yüz yirmi kese akçeden seksen dokuz senesi nizamiye istihkâm mâsârifi bu derecesine idhâl olunan dört yük altmış bin kuruşun ba’del-mahsub kusur on dokuz bin kesenin...”¹³⁸

Kalenin tahkim ve teçhizini gerektiren bir diğer önemli faktör ise sıkça yaşanan savaşlar ve çatışmalar olmuştur. Bu çatışmalar neticesinde yapının hasar görmesi, kalede çeşitli güçlendirme çalışmalarının yapılmasını ya da ek binaların inşa edilmesini zorunlu kılmıştır. Söz konusu yapısal değişiklikler özellikle askerlik metotları ve savaş yöntemlerindeki gelişmelere paralel olarak gerçekleşmiştir. Bilhassa savunma stratejileri açısından yapının dönemin silahlarına direnebilecek bir hale getirilmesi zorunluluğu önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır.

Bir kalenin daima sağlam ve işlevsel durumda olması, askeri ve stratejik açıdan büyük önem taşımaktadır. Nitekim XIX. yy. Seniçe Kalesi için de oldukça hareketli ve uzun bir dönem olmuştur. Bu süreçte yaşanan savaş ve çatışmalar karşısında kalenin mukavemetinde meydana gelebilecek herhangi bir zayıflık bölgenin güvenliği açısından ciddi tehlike oluşturmuştur. Bu nedenle bozulan savunma düzeninin yeniden tesis edilmesi amacıyla ihtiyaç duyulan dönemlerde inşa ve tamir faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi için üst düzey görevlilere geniş yetkiler tanınmıştır.

1860 yılında Seniçe Müdürü Süleyman Bey, palankanın tamiri ve kışla siperlerinin inşası için görevlendirilmiştir. Üstlendiği görevi başarıyla tamamlayan Süleyman Bey’in göstermiş olduğu üstün hizmet nedeniyle Mecidiye Nişanı ile ödüllendirilmesi kararlaştırılmış, bu doğrultuda padişah tarafından nişanın hazırlanması emredilmiştir. Bu tür nişanlar, devlet görevlilerinin sadakatini takdir etmenin yanı sıra diğer memurları hem teşvik edici bir unsur olmuş hem de moral kaynağı olarak önemli bir işlev görmüştür.

¹³⁸ 475 18 A.} MKT.MHM.

“Mâliye Nezâret-i Celîlesine Seniçe müdiri Süleyman Bey'in palanka tamiriyle yapılan kışla istihkâmâtında ibrâz eylediği hüsn-i hizmetine mükâfâten beşinci rütbeden bir kıt'a Mecîdiye nişân u zîşânı i'tâsı...”¹³⁹

Askeri bir sembol olarak kale, Osmanlı otoritesinin bölgedeki temsilcisi konumundadır. Seniçe’de yaşanan isyanlar ve direnişlerin yol açtığı karışıklıklar, kalenin yeniden güçlendirilmesini zorunlu kılmıştır. Bu güçlendirme, yerel halkın kontrol altında tutulması ve merkezin otoritesinin etkin biçimde hissettirilmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir.

1683-1699 yılları arasında gerçekleşen Osmanlı-Avusturya Savaşları, Osmanlı Devleti açısından büyük felaketslere neden olmuştur. Özellikle, Balkanlar’dan Osmanlı’nın uzaklaştırılmasını amaçlayan isyancılar, Avusturya tarafından desteklenmiştir. 1688 yılında isyancılar, benzeri görülmemiş bir terör estirerek halkı katletmiş ve şehri talan etmiştir. Bu saldırılar sonucunda adeta Seniçe’nin tamamı yok olma noktasına gelmiştir.¹⁴⁰ 1699 yılına ait belge, kalenin yeniden inşa edilmesinin gerekçesi olarak bu tahribatın etkisiyle yeniden inşa edildiğini açıkça göstermektedir.

“...Dergâh-ı felek-medâr ve bârgâh-ı gerdûn-ıktidâr türâbına iktidârlarına arz-ı bende-i bî-mikdâr budur ki Yenipazar Kazâsının müceddiden binâ olunan Seniçe palankasına ...”¹⁴¹ (1699)

“...Seniçe palangasına menzil lüzum olup iktiza-yı sebeple bir kazada iki yerde menzil vaz’ olunmakla kaza-yı mezkure ahalisi bundan akdem istila-yı düşman sebebi ile

¹³⁹ 201 59 A.} MKT.MHM.

¹⁴⁰ Eyup Muşoviç, *Yeni Pazar Nüfusunun Etnik Oluşumu ve Etnik Yapısı*, 70.

XVII yy. da Budin ’in düşmesi ve 1697 Avusturya karşısında Osmanlı ordusunun uğradığı yenilgi (Zenta Bozgunu) ile Balkanlardaki Osmanlı askerinin gücünün zaafa uğramıştır. Bu facianın ardından bir ay sonra Bosna Muhafızı Mehmet Paşa’nın ölümüyle birlikte Osmanlı ordusu başsız kalmıştır. Bu gelişmenin akabinde Avusturyalı komutan Prens Eugene de Savoye, bölgede bulunan birtakım palangaları tahrip ederek Osmanlı’nın savunma hatlarına zarar vermiştir. Bkz. Haz. İsmail Demir vd., *Bosna Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri*, 10.

¹⁴¹ 866 37139 C. AS.

küllisi harab dıçar olup... buyurub menzillerine bir miktar imdad-ı tarik-i miriden inayet ve ihsan buyrulmak niyaz olunur...’’¹⁴² (1716)

Bu tür çalışmalar, kalenin sadece dışarıdan gelecek olan saldırılara karşı değil aynı zamanda iç isyanlara karşı bir savunma aracı olmasını da sağlamıştır. Osmanlı'nın modernizasyon süreci ile birlikte Osman Paşa, Yeni Pazar Sancağında, Bosna'dan gelebilecek isyancılara karşı birtakım önlemler almış ve Seniçe'nin dahil olduğu bu plan doğrultusunda yeni istihkamlar inşa etmiştir. Yapılan tabyalar ve istihkamlar kalenin modernizasyonu çerçevesinde askeri ve siyasi yapının sürekliliği için de stratejik bir role sahiptir.¹⁴³

Ateşli silahların gelişimi, kalelerin tasarımında temel bir unsur olmuştur. Savaş sırasında savunma ve mücadele tekniklerindeki yapısal değişimler kale mimarisini de doğrudan etkilemiştir. Toplardaki teknik gelişmelerle birlikte savunma anlayışı değişmiş bu doğrultuda Seniçe Kalesi'nin stratejik noktalarına tabyalar yerleştirilmiştir.¹⁴⁴

“...Marifet-i saadetiniz ile tamir olunan Seniçe Kalesi duvarlarıyla derunundaki tabya...’’¹⁴⁵

3.3.3. Coğrafi Şartların Kale'ye Etkisi

Coğrafi şartlar, Seniçe Kalesi'nin tamir ve bakım çalışmalarını büyük ölçüde etkilemiş, yapının inşası, dayanıklılığı ve onarımı ile ilgili kararların alınmasında belirleyici olmuştur. Özellikle sert iklim koşulları, yapıya zarar vererek periyodik bakım ve onarımı zorunlu kılmış, bu durum kalenin savunma kapasitesi üzerinde doğrudan etkili olmuştur.

¹⁴² 37 1839 C. NF.

¹⁴³ Eyup Muşoviç, *Yeni Pazar Nüfusunun Etnik Oluşumu ve Etnik Yapısı*, 78.

¹⁴⁴ H. Burcu Özgüven, “Barut ve Tabya: Rönesans Mimarisi Bağlamında Fatih Sultan Mehmet Kaleleri”, (İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1997), 8. EK VII

¹⁴⁵ 330 90 A. } MKT.MHM.

Üçüncü Ordu-i Hümayun Redif Birinci Alayı'nın Üçüncü Tabur'unun Seniçe'deki deponun çatısında bulunan kiremitlerin düzensizliği nedeniyle yağmur ve kar sularının içeri sızdığı ve mevcut eşya ve silahlara zarar verdiği tespit edilmiştir. Bu durumun görmezden gelinmesinin mümkün olmadığı, bu nedenle acil onarım çalışmalarının derhal gerçekleştirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu sebeple gerekli tamirat çalışmaları için 8.970 kuruş tutarındaki masrafın devlet hazinesinden karşılanması talep edilmiştir.

“Üçüncü ordu-yu hümayun redif birinci alayı üçüncü taburunun Seniçe'deki deposunun üzerinde bulunan kiremidlerin intizamsızlığı berf ve bâranın neşfiyle esliha ve eşya-yı mevcudeye irâsı muzırrat? etmekde olarak bunun haliyle terki caiz olamayacağından üzerine şezire? tahtası ferşiyle kiremidleri dahi tanzim olup mevsim inşaat müürüd etmeksizin mezkûr deponun tesviyesi...”¹⁴⁶

Manastır Müfettişi Hüseyin Hilmi tarafından Yıldız Sarayı'na gönderilen belgede, Seniçe'de bulunan büyük kışlanın yanmasına, birkaç gündür devam eden şiddetli fırtınalar sebep olmuştur. Fırtına nedeniyle yapının sallanmaya başladığı, bu durumun binanın çatısının çökmesine yol açtığı, çökmenin ardından lambaların ateş almasıyla yangın çıktığı belirtilmiştir.

“Seniçedeki kışlanın esbâb-ı ihtirâkına dair sebk eden istilâma cevaben mutasarrıflıktan alınan telgrafta birkaç gün devam eden furtunadan (fırtına) kışlanın pek ziyade sallanmağa başladığı ve inhidâm tehlikesinin efrâd tarafından vaktiyle his olunarak... binanın sakfi sükût ederek lambaların ateş almasından harîkin zuhur ettiği bildirilmiş olmağla maatteessüf arz ve malumâta hisâret olur ferman...”¹⁴⁷

3.4. Seniçe Kalesinin Askeri Teşkilatlanması

Osmanlı Devleti'nin en temel kurumlarından biri askeri teşkilatıdır. Bu kurum devletin diğer kurumları ile yakın bir ilişki içindedir. Sorumlulukları sadece askeri operasyonlarla sınırlı kalmayan bu kurum güvenlik yanında aynı zamanda sosyal, mali ve zirai gibi konularda da önemli yükümlülükler üstlenmiştir. Özellikle devletin fetih

¹⁴⁶ 944 65 A.} MKT.NZD.

¹⁴⁷ 253 109 Y. MTV.

ve genişleme politikaları çerçevesinde askeri teşkilatın özellikle sınır bölgelerindeki misyonu ve rolü daha da artmıştır.

Sırbistan ve Karadağ sınırları arasında yer alan serhad şehri Seniçe, Osmanlı Devleti açısından hem Bosna'ya hem de Batı Avrupa'ya uzanan geçiş güzergahındaki kilit nokta niteliğindedir. Bu stratejik konumu Osmanlı arşiv belgelerinde açıkça vurgulanmıştır. "...Bosnanın caddesi olan Seniçe mıntıkası..."¹⁴⁸, "...eyalet-i Bosna'nın kapısı..."¹⁴⁹, "...hatt-ı İmtiyaz..."¹⁵⁰, "Seniçe sancağının ehemmiyet-i mâlumesi"¹⁵¹ şeklinde ifadelerle tanımlanmıştır. Hudud-i Hâkanî' deki özel konumuna binaen Seniçe Kalesi, bölgedeki askeri teşkilatlanma, stratejik politikaların uygulanması, birliklerin organizasyon ve koordinasyonunun sağlanmasında merkez bir rol üstlenmiştir. Bu Osmanlı Kalesi, sadece bölgenin muhafazasında değil aynı zamanda idari istikrarın sağlanmasında da Osmanlı askeri teşkilatının somut bir temsilcisi olmuştur.

3.4.1. Seniçe Kalesi Askeri Organizasyon Yapısı

Osmanlı Devleti'nin en önemli unsurlarından bir olan askeri teşkilatlanma, birbirleriyle ilişkili farklı askeri gurupların organizasyonundan müteşekkildir. Özellikle devletin sınırlarının muhafazası ve toprak bütünlüğünün sağlanması büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda sınır bölgelerindeki etkin askeri gücü temsil eden unsurlar hudut birimleri olarak tanımlanmıştır. Farklı hedeflere yönelik askeri hareketler ve muharebe biçimleri, zamanla farklı askeri organizasyonların oluşumuna neden olmuştur.

Ulaşılan belgeler ışığında, tarihsel süreçte meydana gelen kaçınılmaz değişimlerin ve yeni sistem arayışlarının Seniçe'de de etkili olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı çatısı altında, dönemin konjonktürel gelişmelerine uyum sağlayan bir yapıda olan bu bölge,

¹⁴⁸ 1135 45222 HAT.

¹⁴⁹ 1135 45222 HAT.

¹⁵⁰ 1490 98 A.} MKT.UM.

¹⁵¹ 277 79 DH. ŞFR.

siyasi ve idari karışıklıklara rağmen geleneksel yapısı değişen şartlara göre modernize edilmiş, böylece XIX. yy.'da da değişim ve dönüşümlerin bir parçası olmuştur.

Klasik dönemde Osmanlı kale teşkilatı, taşradaki askeri ve sosyo-ekonomik yapılanmanın şekillenmesinde önemli bir faktör olmuştur. Özellikle her zaman işgal tehlikesiyle karşı karşıya olan hudut kaleleri diğer kalelere nazaran daha aktif bir yapıya sahip olmalarından dolayı, pek çok askeri sınıfı bünyesinde barındırmaktaydı. Kale teşekkülünde görevli garnizonlar, farklı askeri sınıflardan oluşmakla birlikte büyük ölçüde maaşlı askerlerden oluşmaktaydı.

“...kal'a taşla toprakla kal'a olmaz, illâ adam ile olur ve adam her ne kadar çoksa fâide etmez, illâ nafaka ile olur. İşte imdî bizim bildigümüz budur, bâkisin siz her nice bilürseniz öyle eyleyin...”¹⁵²

Osmanlı Devleti, askeri personelin maaş ödemelerini düzenli ve sistematik bir şekilde kayıt altına alarak yalnızca askeri gücünü değil aynı zamanda personelin kapasitesini de etkin biçimde izlenme imkânı elde etmiştir. Bu amaçla tutulan “*Mevâcib*” ya da “*Ulufe Defterleri*” olarak adlandırılan bu kayıtlar, Osmanlı askeri ve mali bürokrasisinin önemli kaynakları arasında yer almaktadır. Bahsi geçen bu defterlerde, askerlere üç ayda bir olmak üzere senede dört defa ödenen maaşlara ilişkin ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır.¹⁵³ Mevcut askeri sınıflara dair; mensubu oldukları cemaatler ve bölükler, görevleri, isimleri ile aldıkları maaşlara ilişkin detaylı veriler bu

¹⁵² Bkz. Haz. Halil İncılık ve Mevlüd Oğuz, *Gazavât-i Sultân Murâd b. Mehemmed Hân: İzladî ve Varna Savaşları (1443-1444) Üzerinde Anonim Gazavâtnâme*, (Ankara: TTK, 1989), 43; Aktaran: Göksel Baş.

¹⁵³ Fehmi Yılmaz, *Osmanlı Tarih Sözlüğü* (İstanbul: Bilim Basın Yayın, 2017), 427; *Mevâcib*: Osmanlı Devleti'nin asker ve memurlarına verdiği maaşa denir. Yeniçerilere maaşlar üç ayda bir olmak üzere ödenirdi. Muharrem ayında (Muharrem, Safer, Rebiyülevvel) Masar, Rebiülahir (Rebiülahir, Cemaziyülevvel, Cemaziyühahir) ayında Recec, Recep ayında (Recep, Şaban, Ramazan) Reşen, Şevval ayında (Şevval, Zilkade, Zilhicce) ödenen maaşlara Lezez denilirdi. Askerlerin maaşlarının yazıldığı defterlere *Mevâcib Defteri* ya da *Ulufe defteri* denirdi.

defterlerde kayıt altına alınmıştır.¹⁵⁴ Osmanlı Devleti, askeri istikrarını koruma adına maaşların zamanında ve düzenli ödenmesine önem vermiştir.¹⁵⁵

Memurlar tarafından kontrol edilen bu defterler, gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra Padişahın onayına sunulurdu. Hazırlanan kayıtlar önceki dönemlere ait Hazine Defteri kayıtları ile karşılaştırılarak doğruluğu kontrol edilir, herhangi bir usulsüzlük tespit edildiği takdirde sorumlular cezalandırılır ve gerekli görülen düzenlemelerin yapılmasından sonra maaş ödemeleri gerçekleştirilirdi.¹⁵⁶

Yapılan incelemeler sonucunda, XVIII. yüzyıl Seniçe Kalesi'ne ait mevâcib defterine göre kaledeki asker mevcudunun 78 olduğu ve bu askerlere üç aylık maaş tutarının toplam 855 akçe olduğu tespit edilmiştir. Söz konu defterde, askerlerin isimleri, mensup oldukları bölükler ve sınıfları detaylı olarak kayıt edilmiştir. Bu askerlerin büyük olasılıkla kalenin kadrolu askerleri oldukları söylenebilir. Ayrıca Dugapolana Kulesi'ne ait personelin maaş kayıtları da aynı defterde yer almaktadır. Bu durum, Dugapolana Kulesi'nin Seniçe Kalesi'ne bağlı bir askeri birim olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Söz konusu kaleye ilişkin yapılan araştırmalar sonucunda 1702 tarihli belgeye göre kale askeri organizasyonun dört ayrı sınıftan oluştuğunu ortaya koymaktadır.¹⁵⁷

- Cemâ'at-i Müstahfizân-ı Palanka-i Seniçe
- Cemâ'at-i Azebân-ı Palanka-i Seniçe
- Cemâ'at-i Fârisân-ı Palanka-i Seniçe
- Cemâ'at-i Kapudânân-ı Palanka-i Seniçe

¹⁵⁴ Orhan Kılıç, "Teşkilat ve İşleyiş Bakımından Doğu Hududundaki Osmanlı Kaleleri ve Mevâcib Defterleri", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.31, 87-128, 89.

¹⁵⁵ Age., 92.

¹⁵⁶ Age., 92.

¹⁵⁷ 122 13395 AE. SMST. II.

3.4.1.1. Cemâ'at-i Müstahfizân-ı Palanka-i Seniçe

Osmanlı sınır kalelerinde muhafaza ve savunma maksadıyla görevli askeri guruplar bulunmaktaydı. Bu kalelerde görev yapan askerlerin tamamı genel olarak “Müstahfiz” olarak tanımlanırdı. Müstahfiz Birlikleri buldukları kalenin stratejik önemine göre bölükler halinde organize edilmişlerdi.¹⁵⁸ Yerel ve Müslüman unsurlardan oluşan bu kadro garnizonun en kalabalık sınıfını oluşturuyordu.¹⁵⁹ Genellikle on kişilik bölüklerden oluşan bu gurubun sayısı kalenin önemine göre daha fazla ya da daha az askerden teşekkül edebilirdi.¹⁶⁰ Bazı durumlarda ise kalelerin bünyesinde Müstahfiz adı altında farklı gurupların da yer aldığı görülmektedir.¹⁶¹

1702 yılı itibarıyla Seniçe Kalesi'nin Müstahfizân Cemaatinin başında 40 akçe maaşla görev yapan Dizdar Süleyman Abdullah bulunmaktaydı.¹⁶² Dizdar hem Seniçe'nin hem de kalenin genel güvenliğinden sorumlu olan en yetkili askeri görevli konumundaydı. Görev ve sorumlulukları arasında, sefer zamanlarında bağlı bulunduğu askeri birlik ile orduya katılmak ve bölgedeki derbentlerin¹⁶³ güvenliğini sağlamaktı. İdari olarak Beylerbeyi ve Sancakbeyliğine bağlıydı ayrıca görevine ilişkin hukuki meselelerde ise kadının yetki alanına tabii idi.¹⁶⁴

Seniçe Kalesi Müstahfizân Cemaati'nin organizasyon yapısı; Ağa, Kethüda, Alemdar, Bevvâb, İmam, Hatib, El Müezzîn, Çavuş, Reis ve Bölük başı ile çeşitli idari ve dini görevleri üstlenen personelin yanı sıra farklı rütbelerdeki askerlerden oluşmaktaydı.

¹⁵⁸ DİA, “Müstahfiz”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/109-111.

¹⁵⁹ Göksel Baş, “XV. Yüzyılın İkinci Yarısında Balkanlarda Osmanlı Serhad Organizasyonunun Oluşumu: Kaleler Ağı, Askeri Personel, Finansman ve Mali Külfet” *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S.33, 151-181, 160.

¹⁶⁰ DİA, “Müstahfiz”, 109-111.

¹⁶¹ Göksel Baş, “XV. Yüzyılın İkinci Yarısında Balkanlarda Osmanlı Serhad Organizasyonunun Oluşumu: Kaleler Ağı, Askeri Personel, Finansman ve Mali Külfet”, 160.

¹⁶² 122 13395 AE. SMST. II.

¹⁶³ M. Ali Türkmenoğlu ve Mustafa Akkoyak, “Osmanlı Klasik Döneminde Kaleler ve Savunulması” 5Th International Conference On History & Culture (August 17, 2021 / Ankara Turkey), 35.

¹⁶⁴ Eftal Şükrü Batmaz “Osmanlı Devleti'nde Kale Teşkilatına Genel Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 4-5.

Bu yapı, kalenin hem askeri hemde idari işleyişinin düzenli bir şekilde yürütülmesini sağlamaktaydı.

Bu teşkilat yapısında, Ağa; ait olduğu bölüğün askeri sorumluluğunu üstlenen bir personel olarak görev yaparken, dizdarın yardımcısı konumundaki “kethüda” ise devlet malına ve bulunduğu kaleye hizmet etmekle yükümlüydü. Kethüda, tıpkı dizdar gibi hem idari makamlara hemde kadıya karşı sorumlu bir pozisyondaydı.¹⁶⁵ “Alemdar”, kale bayrağını taşımakla görevliydi.¹⁶⁶ Kale kapılarının güvenliğinden sorumlu olan “Bevvâb” giriş çıkışları denetleyen görevli olarak teşkilatta yer almaktaydı. Dini ve toplumsal işlevler açısından önemli bir yere sahip olan “İmam” - salavat, telkin, gusül ve kefenleme- görevleri yerine getirmekteydi aynı zamanda toplumda itibarlı bir konuma sahipti. İmamın mesul olduğu dini ve sosyal görevlerde ise Hatib ve El Müezzîn ona yardımcı olmakta, özellikle dini merasimlerde birlikte görev almaktaydılar.¹⁶⁷ Bu yapı Seniçe Kalesi’nde, askerî ve dînî işlevlerinin birlikte yürütüldüğünü ve Osmanlı kale teşkilatının sadece askeri değil toplumsal ve dini düzenin korunmasında da hizmet ettiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Seniçe Kalesindeki, Müstahfizân Cemaati’nin askeri mevcudu 21 kişi olup, bu birlik için üç aylık toplam maaş miktarı ise 227 akçe olarak tespit edilmiştir.¹⁶⁸

Askerlerin Görevleri ve Yevmiyelerini Gösteren Tablo:

İsim	Görev	Yevmiye
Süleyman Abdullah	Dizdar	40
Ali Hüseyin	Kethüda	15
Hasan	Alemdar	12
Ömer	Hatib	12

¹⁶⁵ Eftal Şükrü Batmaz “Osmanlı Devleti’nde Kale Teşkilatına Genel Bir Bakış”, 5

¹⁶⁶ Abdülkadir Özcan, “Alemdar”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/363-364.

¹⁶⁷ Mahmut Şevket, *Osmanlı Askerî Teşkilatı ve Kıyafeti*, (Ankara: Ankara Basımevi 1983), 54.

¹⁶⁸ 122 13395 AE. SMST. II.

Ömer Halife	İmam	8
Selim	Müezzin	8
Ahmed	Katib	8
Receb	Bevvâb	8
Mustafa	Çavuş	12
Yusuf	Reis	12
Mustafa İbrahim	Serbölük	12
Osman Abdullah	-	8
Receb Mahmud	-	8
İbrahim Mustafa	-	8
Murad Veli	-	8
Derviş Süleyman	-	8
Murad Abdullah	-	8
Zülfikar Murtaza	-	8
Osman Halil	-	8
Mustafa Hasan	-	8
Arslan Abdullah	-	8

3.4.1.2. Cemâ'at-i Azebân-ı Palanka-i Seniçe

XVI. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Azebler, maaş karşılığı kale muhafazasında görev alan askeri bir sınıfı olarak Osmanlı askeri teşkilatında yer almaktaydı. Sınır kalelerinde görev yapan bu birlikler savaş zamanında ya da saldırı durumlarında

Müstahfız birlikleriyle müşterek savunma faaliyetlerinde bulunuyorlardı.¹⁶⁹ Azebler kendi içlerinde farklı guruplara ve rütbelere ayrılırlardı. Cemâ'at-i Azebân-nın idaresinden *Azeb Ağası* ve *Kâtib* sorumluydu.

Seniçe Kalesi'nde görev yapan Azeban Birliği hiyerarşik bir yapıya sahipti. Söz konusu birlikte Azeb Ağası ve yardımcısı Kethüda, Alemdar, Çavuş ve Odabaşı ve er düzeyinde olan yedi asker bulunmaktaydı. Toplam mevcudu on iki kişi olan bu birliğin üç aylık maaş toplamı 161 akçe olarak kaydedilmiştir. Dikkat çekici bir diğer husus ise Seniçe Kale'si Azeb Ağası Selim Ağanın, kale dizdarı Süleyman Ağa ile aynı miktarda maaş almasıdır. Bu durum Azeb Ağasının sahip olduğu yetki ve sorumluluğunun önemini göstermesi bakımından anlamlıdır.

Sadece kale muhafızlığıyla sınırlı kalmayan Azebler, gerektiğinde Lağımcılık, köprücülük gibi teknik ve destekleyici görevlerde de aktif olarak yer almaktaydılar.¹⁷⁰ Bu yönleri ile Osmanlı kale sisteminin hem savunma hemde altyapı görevlerini üstlenen çok yönlü bir askeri sınıfı olarak değerlendirilmektedir. Seniçe Kalesi'ndeki Cemâ'at-i Azebân mevcudu 12 kişi olup bu birlik için üç aylık toplam maaş miktarı 161 akçe olarak verildiği tespit edilmiştir.¹⁷¹

Askerlerin Görevleri ve Yevmiyelerini Gösteren Tablo:

İsim	Görev	Yevmiye
Selim	Ağa	40
Murad Ahmed	Kethüda	20
Mehmed	Alemdar	15
Sefer	Çavuş	15
Hasan Abdullah	Seroda	15

¹⁶⁹ Göksel Baş, "XV. Yüzyılın İkinci Yarısında Balkanlarda Osmanlı Serhad Organizasyonunun Oluşumu: Kaleler Ağı, Askeri Personel, Finansman ve Mali Külfet", 160.

¹⁷⁰ İdris Bostan, "Azeb", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/312-313.

¹⁷¹ 122 13395 AE. SMST. II.

Ali Abdullah	-	8
Osman İsmail	-	8
Yusuf Ali	-	8
Murad Abdullah	-	8
Süleyman Hüseyin	-	8
Murad Abdullah	-	8
Hasan İshak	-	8

3.4.1.3. Cemâ‘at-i Fârisân-ı Palanka-i Seniçe

Osmanlı askeri teşkilatında istihdam edilen atlı askerlere “*Fârisân*” adı verilmiştir. Serhat boylarındaki atlı Azebler de Fârisân olarak bilinirlerdi. Bu birliğin asıl görevi, sınır boylarını ve buldukları kaleyi savunmak ve de güvenliği sağlamaktı. Ayrıca kale kuşatmalarına katıldıkları da görülmüştür.¹⁷² Seniçe Kalesindeki Cemâ‘at-i Fârisân belirli bir düzen ve hiyerarşi ile yapılandırılmıştır. Birliğin başında Mustafa İbrahim Ağa bulunmakta olup, kendisinin maaşı 40 akçe olarak belirlenmiştir. Diğer bölüklerin ağaları ile mukayese edildiğinde yüksek maaşı ile bölüğündeki en yetkili kişisi olduğu görülmektedir. Fârisân sınıfının yapısı, Kethüda, Alemdar, Çavuş, Serbölük (Bölük Başı) ve 12 askerden oluşmaktadır. Toplamda 17 kişilik bir mevcudu bulunan Cemâ‘at-i Fârisân Birliğinin üç aylık maaş toplamı 192 akçe olarak kaydedilmiştir.¹⁷³

Askerlerin Görevleri ve Yevmiyelerini Gösteren Tablo:

İsim	Görev	Yevmiye
Selim	Ağa	40

¹⁷² Abdülkadir Özcan, “Farisan”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2020), EK-1/442.

¹⁷³ 122 13395 AE. SMST. II.

Murad Ahmed	Kethüda	20
Mehmed	Alemdar	15
Sefer	Çavuş	15
Hasan Abdullah	Seroda	15
Ali Abdullah	-	8
Osman İsmail	-	8
Yusuf Ali	-	8
Murad Abdullah	-	8
Süleyman Hüseyin	-	8
Murad Abdullah	-	8
Hasan İshak	-	8

3.4.1.4. Cemâ'at-i Kapudânân-ı Palanka-i Seniçe

Osmanlı Devleti, 1558 yılında Bosna'da "Kıla-i Hakaniye Kaptanları" adı verilen idari bir kurum teşkil etmiştir. "*Kapudanlar*" olarak da bilinen bu görevliler, belirli bir bölge veya kaleye ait arazinin yönetiminden sorumlu olan muharip sınıfı temsil etmekteydi. Bu birliğin vazifeleri arasında, sınır güvenliğinin sağlanması ve yolların emniyetinin temini, kalelere mühimmat ve silah tedarik edilmesi gibi askeri ve lojistik sorumluluklar yer almaktaydı.¹⁷⁴

Bu birlik, Osmanlı askeri yapısının önemli bir birimi olması yanı sıra, sadece asil ailelere verilmemiştir. Bu durum, Kapudanlık sistemini feodal sistemden farklı kılmakta ve halkın çeşitli kesimlerinin bu sistemin içinde yer alabilmesine olanak

¹⁷⁴ Haz. İsmail Demir vd., *Bosna Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri*, (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Müdürlüğü, 1992), 9.

sağlamaktadır.¹⁷⁵ Osmanlı askeri yapıları ile mevcut halkın arasındaki bu entegrasyon, devletin askeri ve idari sisteminin güçlenmesine de önemli katkılar sağlamıştır.

Seniçe Kalesi'nin Cemâ'at-i Kapudânân-ı'nın başında Süleyman Ağa bulunmaktaydı. Süleyman Ağa, 40 akçelik maaşı ile sınıfındaki en yetkili kişisi olduğu görülmektedir. Bu birliğin hiyerarşisinde; yardımcısı olan Kethüda, Alemdar, Çavuş, Reis, Bölük başı ve 15 askeriyle, Osmanlı askeri teşkilatının bir parçası olmuştur.

Osmanlı, stratejik önemine sahip kalelerde top ve topçu birlikleri bulundurmuş, bu birlikler kale savunmasında önemli roller üstlenmiştir. Seniçe Kalesi'nin topçu birliğinin Kapudan Cemaati bünyesinde örgütlendiği görülmektedir. Bu birlik Topçu Baş (Sertopi) Murad Ahmed komutasındaki 5 topçu (Topi) askeriyle birlikte toplam 6 kişilik bir kadrodan oluşmaktaydı. Kapudân Cemaati'nin toplam asker mevcudu ise 28 kişi olup, bu birliğin üç aylık maaş toplamı 275 akçe olarak kaydedilmiştir. Bu maaş ve diğer birliklere nazaran birliğin kişi sayısının daha fazla olması bu birliklerin kale savunmasındaki stratejik rollerini gözler önüne sermektedir.¹⁷⁶

Askerlerin Görevleri ve Yevmiyelerini Gösteren Tablo:

İsim	Görev	Yevmiye
Süleyman	Ağa	40
Murad	Kethüda	15
Hasan	Alemdar	12
Hasan Mehmed	Çavuş	12
Osman Bayram	Reis	8
Durmuş İbrahim	Serbölük	12

¹⁷⁵ Güler Yarcı “Metin Bir Bilge, Müstahkem Bir Ülke: Aliya'nın Bosnası'nda Osmanlı Kaleleri”, *I. Uluslararası Bir Bilge Bir Ülke Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (Aralık 2018), 267.

¹⁷⁶ 122 13395 AE. SMST. II.

Cüнди Osman	-	8
Mustafa Ali	-	8
Ahmed Süleyman	-	8
Halil Hasan	-	8
Osman Musli	-	8
Ömer	-	8
Ramazan İbrahim	-	8
Mehmed İbrahim	-	8
İsmail İbrahim	-	8
Mahmud Davud	-	8
Ramazan Hızır	-	8
Süleyman Hızır	-	8
Ali Hasan	-	8
Cüнди Mehmed	-	8
Ali Murtaza	-	8
Murad Ahmed	Sertopi	8
Yusuf Abdullah	Topi	8
Mustafa Abdullah	Topi	8
İbrahim Durak	Topi	8
Ömer Hasan	Topi	8

3.4.2. Askeri Organizasyonda Yapılan Düzenlemeler

XVII. yy. da Avrupa, siyasi ve askeri yapısında köklü bir değişim dönemine girmiştir. Bu dönemde Avrupa ordularının teşkilatlanma şekilleri ve yeni savaş yöntemlerinde meydana gelen ilerlemeler, askeri alandaki klasik tablonun değişmesine ve giderek yeni sistemin geniş coğrafyalara yayılmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle modern orduların oluşumu, savaş teknolojilerinin gelişimine dayalı askeri organizasyonlar, Avrupa askeri gücünü belirgin bir biçimde pekiştirmiştir. XIX. yüzyıldan itibaren Avrupa dışında yer alan birçok devlet, bu askeri dönüşüm sürecinden etkilenmiş ve benzer şekilde örgütlenme amacıyla modern ordularını oluşturma çabasına girmişlerdir.¹⁷⁷ Bu bağlamda Osmanlı, Avrupa'daki gelişmeleri yakından takip eden ve modernleşme ihtiyacını hisseden devletlerden biri olmuştur. Özellikle Avrupa devletleri karşısında yaşanan yenilgiler, Osmanlı idaresinin, eski gücüne kavuşturulması amacıyla modern bir yapıya kavuşturulması gereğini gündeme getirmiş, söz konusu ihtiyaçlar doğrultusunda Osmanlı Devleti, modern bir ordu oluşturmak amacıyla kapsamlı reform girişimlerinde bulunmuştur.¹⁷⁸

XIX. yy'in başlarından itibaren Osmanlı, coğrafyasının farklı bölgelerinde modernleşme çabaları doğrultusunda yedi ayrı ordu teşkilatlandırmış ve bu orduları stratejik noktalara konuşlandırmıştır. Bu kapsamda III. Ordu; iç güvenliğinin sağlanması ve Balkanlar'daki askeri-siyasi dengenin korunması amacıyla Sancak bölgesine yerleştirilmiş, klasik Osmanlı askeri sisteminden farklı olarak modern esaslar çerçevesinde yeniden yapılandırılmış ve çağının gereklerine uygun şekilde örgütlenmiştir.¹⁷⁹ Bu çerçevede gerçekleştirilen değişiklikler ve yenilikçi uygulamalarla, Osmanlı Devleti, askeri kapasitesini arttırmayı ve daha güçlü yapısına ulaşmayı hedeflemiştir.

¹⁷⁷ Berna Fildiş, "Modernleşen Ordular ve Bürokraside Yüklendiği İşlev: Osmanlı Örneği", *Turkish Studies*, C.13 S.10, (2018), 340.

¹⁷⁸ Mahmut Şevket, *Osmanlı Askerî Teşkilatı ve Kıyafeti*, 54.

¹⁷⁹ Hakan Özdemir, *Balkanların Şekillenme Sürecinde III. Ordu: Teşkilat Toplum Siyaset (1878-1912)*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2022)'den aktaran: İsmail Yakan, Kitap İncelemesi, *Tarih Kritik*, (Ekim 2023), 349.

III. Ordu-yu Hümayun'a bağlı olarak Seniçe'de konuşlandırılan birliklerin, mevcut geleneksel askeri yapının tasviye edilmesiyle birlikte modernize edilen yeni bir yapıya dönüştüğü görülmektedir. Bu dönüşüm süreci kapsamında profesyonel ve eğitilmiş subayların¹⁸⁰ yanı sıra çavuşun yardımcısı konumundaki onbaşidan başlayarak yüzbaşı, binbaşı, kâimakâm gibi rütbelerle donatılmış bir hiyerarşik komuta tesis edilmiştir. Yeni askeri yapılanma çerçevesinde yer alan rütbeler, belirli komuta görevlerini üstlenmekte, her biri ordu içinde farklı sorumluluk ve işlevlerle tanımlanmış olup, sistematik bir yapıya kavuşmuştur. Söz konusu askeri yapılanmanın somut örneklerinden biri Seniçe Kalesi Binbaşısı Mehmed Şemseddin Efendi'nin Kâimakâm olarak terfi ettirilmesi ve ardından Preveze Kalesi'ne tayin edilmesi gösterilebilir.

“Ma'rûz-ı çâker-i keminelidir

Üçüncü ordu-yi hümayûna mensûb Senice Kal'ası Binbaşısı Mehmed Şemseddin Efendi'nin ordu-yi mezkûra mensûb Preveze Kal'ası'na kâimmakâm... ”¹⁸¹

Seniçe'de artan isyanlar, toplumsal kargaşa ve çeşitli çatışmalar karşısında iç güvenliğin sağlanması ve düzenin muhafazası, suçların önlenmesi ve savaş sırasında yurt savunmasına katkıda bulunmak amacıyla bir jandarma taburu organize edilmiştir. Subay kadrosundan oluşturulan bu askeri birlik doğrudan Seraskerlik makamına bağlı olarak faaliyet göstermekteydi. Bu birlik, Tümgeneral veya Korgeneral rütbesine tekabül eden “*Ferik*” rütbesindeki komutanın başkanlığında yönetilmiştir.¹⁸²

¹⁸⁰ XIX. Yüzyıldan itibaren Batı coğrafyasında eğitilmiş asker kadrosu hızla gelişmiştir. Modern ordularda profesyonelleşmenin getirdiği, herkesin dahil olabileceği maaşlı askerlerdir. Bkz. Berna Fildiş, “Modernleşen Ordular ve Bürokraside Yüklendiği İşlev: Osmanlı Örneği”, *Turkish Studies*, C.13 S.10, (2018), 339.

¹⁸¹ 38 28 İ.HB.

¹⁸² Mahmut Şevket, *Osmanlı Askerî Teşkilatı ve Kıyafeti*, 90. 1409 54 A.} MKT.UM isyancıların Hristiyan karyelerine gelerek bugün Yenivaroş ile Seniçe caddesi arasında bulunan Derbend kalesini tutup telgraf hatlarını durduracakları ve Ferik Paşa maiyetiyle ileride bulunan seygar taburlar arasındaki haberleşme yolunu kesecekleri haberi gelmiştir.

1843 yılına ait askeri düzenlemeye göre mevcut komuta zinciri büyük ölçüde korunmakla birlikte, bazı rütbe ve görev tanımlarında kaçınılmaz düzenlemelere gidilmiştir. Bu çerçevede piyade sınıfında Teğmen rütbesi “*Mülazım-ı Sani*” unvanıyla ifade edilmiştir. Süvari birliklerinde ise Üsteğmen rütbesinde “*Mülazım-ı Evvel*” ve “*Mülazım-ı Sani*” vekilleri görev almıştır. Topçu Birliklerinde ise hiyerarşik yapı daha ayrıntılı olarak “*Mülazım-ı Sani*” ve “*Mülazım-ı Salis*” gibi Asteğmen rütbeleri kullanılmıştır.¹⁸³

Osmanlı askeri teşkilatında farklı dönemlerde çeşitli düzenlemeler ve reformlar gerçekleştirilmiş olsa da askeri teşkilatın önemli bir sınıfı olan topçu birliğine müdahale edilmemiştir. Bu durum topçu birliğinin stratejik ve askeri önemiyle doğrudan ilişkilidir. Nitekim bu durumu desteleyen bir örnek, 16 Haziran 1910 tarihli belgede de görülmektedir. Söz konusu olan belgede, Topçu Dairesi tarafından yazılan evrakta III. Ordu-yu Hümâyun mensubu Seniçe Kal’asında görevli Topçu Mülâzım-ı Evvel Hasan Ağa’nın beş yüz kuruş maaşla emekli olduğu belirtilmiştir. Bu kayıt, Osmanlı ordusunda topçu birliğinin varlığı ve bu birliğe yönelik düzenlemelerin genelde sınırlı düzeyde gerçekleştiğini göstermektedir.¹⁸⁴

Osmanlı askeri teşkilatında, emeklilik, yaşlılık veya malullük gibi durumlarda, ilgili kişilerin geçimlerini sağlamaları amacıyla kendilerine maaş ya da “*Arpalık*” adı verilen bir yerin gelirleri tahsis edilirdi. Ancak 1838 yılında gerçekleştirilen reformlarla bu uygulama¹⁸⁵ yerini giderek maaş sistemine bırakmıştır. Bu dönüşüme rağmen arpalık uygulaması bir süre daha devam etmiştir. Bu uygulamaya örnek olarak, -Hicri 1277, M 1860- senesi muharrem ayında Seniçe Kazası eski Trabzon kadısı Seyyid Muhammed Efendi’ye arpalık olarak verilmiş olması gösterilebilir.¹⁸⁶

Osmanlı Devleti’nde emeklilik uygulamaları, modern sistemlerden farklı olarak belirli bir yaş sınırına bağlı değildi. Kişinin yaşı gözetilmeksizin, özellikle görevini yerine getiremeyecek duruma gelmesi, ciddi bir yaralanma geçirmesi ya da iş görememe hali

¹⁸³ Age., 84.

¹⁸⁴ 38 28 İ. HB.

¹⁸⁵ Metehan Şahin, “Osmanlı Emeklilik Sisteminde Arpalık Uygulaması”, *Sosyal Güvenlik Dergisi*, C.10 S.1 (2020), 190.

¹⁸⁶ 155 95 A.} DVN.

yaşanması- gibi durumlar emeklilik sürecinin başlaması için yeterli görülmekteydi.¹⁸⁷ Nitekim Karadağ Muharebesi'ne katılarak kırk yıllık hizmet süresini dolduran Seniçe Kalesi Tabur İmamı Veysel Efendi'ye geçimini temin etmek amacıyla Yeni Pazar emvalinden düzenli bir maaş bağlandığı görülmektedir.

“7 Şubat 1912 tarihli olan belgeye göre III. Ordu mensubu olan Seniçe Kal'asında görev yapan tabur İmamı Veysel Efendi, Karadağ Muharebesiyle birlikte kırk yılını doldurmuş olması nedeniyle emekli edilmiş ve maaşı Yeni Pazar kazası emvalinden düzenlenmişti. R-25 Kanuni Sani 1327”¹⁸⁸

Askerî sınıfa, emeklilik hakkı tanınmasının ardından emekli olan personellere düzenli maaş ödemesi yapılmaya başlanmıştır. Bu uygulamaya ilişkin arşiv belgelerinde çeşitli örnekler rastlanmaktadır. Üçüncü Ordu-yu Hümayun ile ilişkisi kesilen ve Seniçe Kalesi'nde görev yapmış olan Mülâzım-ı Sani (teğmen) İsmail Efendi'nin 27 yıl 11 ayı aşan hizmet süresi karşılığında emekli edilmesine ve kendisine Selanik bütçesinden ödenmek üzere 429 kuruş maaş bağlanmasına karar verildiği belirtilmektedir.

“Üçüncü ordu-yu hümayun Mülga Seniçe kal'asında mülâzım-ı sâni İsmail Efendi'nin yirmi yedi sene on bir mahi mütecâviz bulunan müddet-i hizmetine nazaran tevkifat-ı lâzime icrâ ve Selanik emvâlinde tesviye ve itâ olunmak üzere ber mucceb kanun-u şehri dört yüz yirmi dokuz gurus maaşla icrâ-yı tekâüdü ordu-yu hümayun mezkûr kumandanlığından vukû bulan işâr...”¹⁸⁹

Osmanlı askeri sisteminde, tüm toplumsal kesimlerin dahil olduğu yeni bir askerlik anlayışı benimsendiği görülmektedir. Bu dönem askere alımlarda sınıfsal ayrıcalıkları ortadan kaldırılmış ve hiyerarşik düzen yerini yetenek odaklı bir organizasyon yapısına bırakmaya başlamıştır. Bu bağlamda askeri, personelin yetkinliğini belirlemek amacıyla terfi öncesinde sınava tâbî tutulması uygulaması benimsenmiştir. Söz konusu uygulamaya ilişkin önemli örneklerden biri Seniçe Jandarma Taburu İkinci Bölük Mülâzım-ı Evveli (üsteğmen) Yunus Efendi'nin rütbe terfi talebidir. Yunus Efendi,

¹⁸⁷ Age., 189.

¹⁸⁸ 4005 300306 BEO

¹⁸⁹ 55 32 İ.HB.

Jandarma Kumandanlığına verdiği dilekçe ile başvurmuş ve bu talep doğrultusunda rütbe terfii için sınav yapılmasına izin verilmiştir.

“Seniçe jandarma taburunun ikinci bölük mülâzım-ı evveli Yunus Efendi tarafından mezkûr tabur kumandanlığına verilüb oradan vilâyet jandarma kumandanlığına ve jandarma kumandanlığından dahi vilâyete gönderilmiş... ile mumâileyh hal vukuunda rütbesi terfî olunmak üzere imtihanının icrasına müsaade buyrulması...”¹⁹⁰

Osmanlı Devleti, kaotik durumlarda ortamı sakinleştiren, askeri seferlerde düşman kuvvetlerine karşı başarı göstermek suretiyle aktif rol oynayan unsurları kendine bağlamak ve cesaretlendirmek amacıyla farklı görevler vererek bu unsurları ödüllendirmiştir. Diğer bir manada askeri sistem içindeki unsurlara üstün hizmetleri dolayısıyla verilen ödüller söz konusu olmuştur. Seniçe’de eşkıyanın bertaraf edilmesinde büyük cesaret gösteren Kordon Yüzbaşlarından Ahmet Ağa Yenivaroş hanedanından Mehmet Bey’e beşinci rütbeden Mecidiye Nişanı ve berat verilmesi müşiriyet tarafından teklif edilmiş, padişah ise İrade-i Seniyye ile bu teklifi onaylamıştır.

“Marûz-u çâker-i kemineleridir ki

Seniçe civarındaki eşkıyanın emr-i tenkilinde ibrâz-ı şecâat etmiş olan Kordon yüzbaşlarından Ahmed Ağa ile Yenivaroş hanedânından Mehmed Beye beşinci rütbeden bir kıt’a Mecidiye nişân-ı zişânı îtâsı...¹⁹¹

1869 yılında yapılan düzenlemeler gereğince tüm askeri organlar ve askeri birliklerin sayıları önceki düzenlemelerle aynı şekilde devam etmiştir. Ancak III. Ordu-yu Hümayun bölgelerinde Boşnak Alayı, Sınır Alayı ve bir Kordon taburları gibi yeni birimler kurulmuştur.¹⁹² Kordon taburuna bağlı birlikler, sınır hattındaki güvenliği sağlamak amacıyla Seniçe bölgesine de konuşlandırılmıştır. Bu birlikler, özellikle kaçakçılığı önlemek amacıyla kurulan ve kolcu birliklerine destek vermekle birlikte

¹⁹⁰ 109 10881 TFR.I. KV.

¹⁹¹ 721 50326 İ. DH.

¹⁹² Mahmut Şevket *Osmanlı Askerî Teşkilatı ve Kıyafeti*, 87; III. Ordu-yu Hümayunda 1869 yılında yapılan düzenlemeler gereğince dörder taburlu üç Sınır Alayı, Üçer Taburlu iki Boşnak Alayı ve bir Kordon Taburu kurulmuştur.

ayrı bir kolluk kuvveti olarak faaliyet göstermiştir. Bu birimler, süvari ya da piyade olarak düzenlenmiş olup, her bir birliğin başında ilgili sınıfa göre Süvari Onbaşı ya da Piyade Onbaşı bulunmaktaydı. Kordon teşkilat yapısı hiyerarşik bir düzene göre organize edilmiştir. Bu yapıda Piyade-Süvari Çavuş başlarında Baş Çavuş yer almakta, kayıt ve idari işlemleri Piyade Emni tarafından yürütülmekteydi. Yaklaşık 100 kişilik birliklerin komutasından Mülazım-ı Evvel, Mülazım-ı Sani ve Yüzbaşı sorumluydu. Daha üst kademedede ise Jandarma Taburu veya Zabtiye Taburu Ağası görev yapmakta bu kademenin daha üzerinde ise teşkilatın en üst yöneticisi Alay Beyi yer almaktaydı.¹⁹³ Askeri disiplinin ve kolluk faaliyetlerinin etkin biçimde yürütülmesi amacıyla yapı organize edilerek düzenlenmiştir.

Kaledeki askerlerin herhangi bir fesada yönelmelerini engellemek amacıyla maaşlarının zamanında ödenmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması ve mağduriyetini giderme konusunda Osmanlı Devleti büyük bir hassasiyet göstermiştir. XIX. yüzyılda Osmanlı coğrafyasında yaşanan sıkıntılı süreçlere rağmen, devletin taşradaki askeri birimlere yönelik sorumluluklarını sürdürme konusundaki tutumu birçok belgede açıkça görülmektedir. Bu duruma ilişkin örneklerden biri, Yıldız Sarayı Baş Kitabet Dairesi'nden gönderilen belgede yer almaktadır. Söz konusu belge, Seniçe'de görev yapan askerlerin geciken maaşlarının ödenmesi ve ihtiyaçlarının karşılanmasına dair gerekli talimatların verildiği anlaşılmaktadır.

*“Seniçede bulunan asâkir-i şâhâne ve zâbitân ve efrâdının tedâhülde kalan maaşlarının tesviye ve itâ ettirilmesi şerefsudûr buyrulan irade-i seniyye-i cenâb-ı hilâfetpenâhi icâb-ı âlisinden olmağla olbabda emru ferman hazreti veliyyül emrindir.”*¹⁹⁴

“Seniçe ve Yeni Pazar taburları efrâdı lahm tayinâtı alamadıklarından ve çamaşır ve ayakkabı ve elbiseleri fersude olub üryan bir halde bulduklarından itaatsizlik etmiş oldukları ve buna da sebep idare reisinin müsamaha ve iktidârsızlığı olduğu arz-ı vakıadan mâlum-u âli olmağla bunların mukârin-i sıhhat olub olmadığının ve ne kadar

¹⁹³ Burak Altunsoy, “Reji Uygulamaları ve Tütün Kaçakçılığını Engellemeye Yönelik Bir Girişim: Kordon Bölükleri”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2020), 547-602, 575.

¹⁹⁴ 96 62 İ. HUS.

çamaşır ve elbiseye lüzum görüldüğünün hemen arz ve işârı ve asâkir-i şâhâneye lahm ve çamaşır ve ayakkabı gibi oraca tedârîki mümkün olan şeylerin serian tedârik ve itâsıyla...misüllü hâlâtın vukûna meydan verilmemesi esbâbının istikmâli muktezâ-yı irade-i seniyye-i hazreti hilâfet penâhilerinindir.”¹⁹⁵

Askerlerin vazifeleri süresince borçlanmaları hem mali hem de askeri disiplin yönünden Osmanlı idaresi için önemli bir mesele teşkil etmekteydi. Devlet, askeri şahıslara olan borçların tespit edilmesi durumunda, bu borçları takip etmiş ve ödenmesini sağlamıştır. Bu hassasiyeti açıklayan önemli örneklerden biri; Bosna Valisine gönderilen bir belgede görülmektedir. Söz konusu olan belgede Seniçe’de vazifeli olan askerlerin sivil hanelerde kaldığı ve bu hanelerin kira bedellerinin ödenmesi gerektiği belirtilmiştir. Askerlerin kirasız şekilde konutlarda ikamet etmelerinin hakkaniyete uygun olmadığı ifade edilerek, kira bedelinin devlet hazinesi tarafından ödenmesi uygun görülmüş ve bu karar bir mazbata ile resmileştirilmiştir. Bu örnek Osmanlı Devleti’nin askeri personelinin maddi yükümlülüklerini üstlenme konusundaki titizliğini ve askerlerin yaşam koşullarını düzenlemeye yönelik devletin gösterdiği kurumsal hassasiyeti açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

*“...keyfiyet-i meclis-i vâlâya led’el havale asâkir-i merkumenin bilâ icâr...hanelerinde ikâmetleri muvaffak-ı mâdelet olamayacağı misüllü sâye-i şevketvâye-i hazreti şâhânede şu kiraların vergi-yi iradeye idhâline dahi merhamet-i seniyye kâil olmayacağından bunlar cânib-i hazine-i celileden tesviye olunmak üzere sıyânet-i hazine kaziyyesi derpişi ve ashabının dahi mağdur olmaması sureti mütâlaa olunarak ona göre mezkûr hane ve hanlara münâsib mikdar kiraların tahsis ve tahdidiye mikdarının bâ mazbata ve işârı hususunun sûb-u sâmilerine bildirilmesi tezekkür olunmuş olmağla iktizasının icrâ ve inhâsına himmet buyurmaları siyâkında şukka....”*¹⁹⁶

Osmanlı Devleti’nin, askerlerin maddi yükümlülüklerinin karşılanması konusundaki hassasiyeti ve bu husustaki yasal düzenlemelerini ortaya koyan ayrıca askeri disiplinin sağlanması ve gerekli durumlarda ilgili mercilere bilgi sağlama konusunda verdiği

¹⁹⁵ 52 148 Y.PRK. BŞK.

¹⁹⁶ 228 47 A.} MKT.UM.

önemi yansıtan bir arşiv belgesi de Seniçe mutasarrıfı tarafından Rumeli Vilayeti Müfettişliğine gönderilen yazıdır.

Besteriçe Kilisesi'ni yıkma görevini üstlenen Yenivaroş Kaymakamı'nın yanında götürdüğü askerlerin, bir kahvehane de kahve içip parasını ödemedikleri iddia edilmiş ve bu iddianın doğruluğu sorgulanmıştır. Kahvehane sahibi Nikaç, kahve parasının tamamen ödendiğini ve kahvehaneye giren askerlerin içtikleri kahvenin bedelini hiçbir eksiklik olmaksızın ödediklerini belirtilmiştir. Bu iftira Osmanlı askerlerine yönelik asılsız suçlamalarına bir örnektir. Merkez ve yerel idarenin askerlerinin dürüst davranışlarını savunma ve adaletsiz suçlamaları çürütme çabalarını yansıtmaktadır. Kahvehane sahibi tarafından yapılan açıklama ve bu açıklamanın ilgili makamlara iletilmesi ile Sırbistan'ın ortaya attığı iftira bertaraf edilmiştir.

“...Alınan cevapnâmede mebhûs kahvehaneye ısınmak için giren üç beş nefer-i askerinin içtikleri kahvenin parasını tamamen verdiklerini kahve sahibi Nikaç'ın ifade eylediği ve merkumun iğrâkını mübeyyin alınan varaka-i musaddakanın posta ile gönderileceği bildirilmiş ve mezkûr varaka bu kere îsâl edilmesiyle olbabda tahrirât suretiyle leffen takdir edilmiş olmakla olbabda emru ferman hazreti menlehül emrindir.”

3.4.3. Gayrimüslim Askerler

Osmanlı Devleti, farklı etnik ve dini topluluklardan oluşan çok kültürlü bir yapıya sahiptir. Gayrimüslim topluluklar, Osmanlı çatısı altında hoşgörüsüne mazhar olmuş ve devletin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Osmanlı'nın askeri birlikleri içinde geçerli olan bu politika tüm Osmanlı topraklarını kapsamıştır. XV.-XVI. yüzyıllarda fethedilen toprakların muhafazası ve siyasi idarenin meşruiyetinin sağlanması için kurulan askeri organizasyonlar, yerel yapılarla uyumlu olacak şekilde yeniden organize edilmiştir.

Osmanlı, Hristiyan derebeylerini olağanüstü bir sadakatsizlik veya düşmanlık olmadığı sürece kazanmaya çalışmıştır. En önemli nokta, bu derebeylerinin itibarlarını güvence altına alarak konumlarını korumuş ve onları reaya statüsüne düşürmemiştir. Özellikle sadık olduklarına kanaat getirdiklerini vergilerden muaf tutmuş ya da imtiyazlarda bulunmuştur. Ailelerine dahi anlayışlı yaklaşmış ve onları kendi sistemine adapte etmeye çalışmıştır. Osmanlı, 15 yy'deki bu politikasıyla

Balkanlar'da düşük gelirli tımarlar aracılığıyla kendi sistemini yerleştirmiş ve yeni sistemini oluşturmuştur.¹⁹⁷ Bu yaklaşım, Osmanlı'nın askeri ve idari stratejilerinin yanı sıra toplumsal entegrasyonu sağlama çabalarının bir parçası olarak önemli bir yer tutmuştur.

Osmanlı Devleti, askeri teşkilatında gayrimüslim unsurları da belirli görevlerde istihdam etmiş ve kendi sistemine entegre etmiştir. Bu çerçevede voynuk ve sipahi gibi sınıflar, gayrimüslim askeri unsurlar arasında yer almıştır. 1516 ve 1530 tarihli Bosna Sancağı Kanunnamelerinde, Seniçe'deki varoşların korunmasından sorumlu voynukların mevcudiyetine dair kayıtlar yer almaktadır.¹⁹⁸ XIV. ve XV. yüzyıllarda Osmanlı Devleti idaresinde yer alan ve gayrimüslimlerden oluşan bu yardımcı askeri sınıf, yeni sistemin bir parçası olarak Osmanlı'ya hizmet etmiştir. Nitekim Seniçe nahiyesinde fetih sonrası dönemde, Şahin isimli bir gayrimüslim ve onun seleflerine sipahi beratı verilmiş, ayrıca tımar verilerek¹⁹⁹ vergiden muafiyetleri sağlanmıştır. Bu durum, Osmanlı'nın gayrimüslim toplulukları ordu ve yönetim yapısına dahil etme hususundaki esnekliği ve imtiyaz tanınmasındaki politikasının bir örneğidir. Gayrimüslim sipahiler, bu şekilde Osmanlı yönetimine entegre olmuş ve hem askeri hemde idari anlamda önemli rol oynamışlardır.

Osmanlı'nın ilk dönemlerinde Seniçe'de rastlanan bir diğer gayrimüslim askeri sınıf ise derbentçilerdir. Osmanlı'da derbentler, dört tarafı duvarlarla çevrili, küçük bir kale şeklinde²⁰⁰ olan genellikle ticaret yolları üzerinde yer alan güvenlik noktalarıydı. Bu derbentler, dağlık ve geçit bölgelerinde yolların güvenliğini ve bakımı sağlamak, halkın can ve mal güvenliğini temin etmek amacıyla kurularak, tehlike arz eden bölgelere yerleştirilirdi. 15 yüzyılın ikinci yarısında Seniçe'nin Barça Dağı'nda, üç ayrı noktada ellerinde berat olan 40 gayrimüslim derbentçinin görev yaptığı

¹⁹⁷ Sedad Bešlija, *Osmanlı İstimâlet Siyaseti ve Bosna: XV. ve XVI. Yüzyıl* (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, 2024), 116.

¹⁹⁸ Age., 30.

¹⁹⁹ Vladislav Skarić, "Berat jednog spahije hrišćanina", *Kalendar Prosveta* (1941), 20-21; aktaran, Sedad Bešlija, *Osmanlı İstimâlet Siyaseti ve Bosna: XV. ve XVI. Yüzyıl*, 120.

²⁰⁰ Ayşe Değerli Keçeci, "Osmanlı Devleti'nde Bir Taşra Örgütü Olan Derbent Teşkilatı", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7/1, (2008), 47-53, 45.

bilinmektedir.²⁰¹ Osmanlı idaresine hizmet eden bu derbentçiler, bölgedeki yolların güvenliğini sağlayarak geçiş yapan tüccarları ve halkı korumakla görevliydi. Derbentçilerin bu işlevi, Osmanlı askeri ve idari yapısında gayrimüslim toplulukların da önemli işlevler üstlendiğini ve bu toplulukların güvenlik gibi kritik alanlarda görev aldığını göstermektedir.

XIX. yüzyılda Osmanlı sınırlarında yaşanan ve giderek artan karışıklıklar, bölgede istikrar sağlanabilmesi için bölgenin kontrol altında tutulmasını elzem kılmıştır. Bu durumu dengelemek ve bölgedeki güvenliği sağlamak amacıyla Osmanlı Devleti, asker ihtiyacını karşılamak için 1846 yılından itibaren zorunlu askerlik uygulamasını başlatmıştır.²⁰² Söz konusu olan bu uygulamaya göre Müslümanlarla birlikte gayrimüslimlerin de 1870 tarihli askeri nizamname gereğince askerlik yapma yükümlülüğü getirilmiştir. Ancak bu yükümlülüğe karşılık olarak, Bedelat-ı Askeriye (askerlik bedeli) ödenmesi durumunda, bu kişiler askerlik hizmetinden muaf tutulabiliyorlardı.²⁰³ Bu uygulama, Osmanlı'nın güvenlik ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırken aynı zamanda toplumsal dengeyi ve ekonomik istikrarı koruma yönündeki politikaların çalıştığının bir göstergesidir.

“Seniçe mutasarrıflığında Rumeli Vilayeti Müfettişliğine yazılmış olan belgeye göre, Seniçe halkı ekseriyetle zor işlerde çalışmakta ve kazandıkları para sadece geçimlerine yetmektedir. Halk vergiyi ödeyememekte bu sebeple vergiler birikip gelecek seneye kalmaktadır. Bu husus hakkında güzel bir çare bulunulması istenmektedir.”²⁰⁴

1895 yılında Rumeli topraklarında yapılan ıslahatlar kapsamında jandarma alaylarına gayrimüslimlerin alınması kararlaştırılmıştır. Uzun ve zorlu geçen XIX. yüzyıldan

²⁰¹ Sedad Bešlija. *Osmanlı İstimâlet Siyaseti ve Bosna: XV. ve XVI. Yüzyıl*, 130. Derbentçilerin ellerindeki beratta şöyle yazılmaktadır “Seniçe (Barçe) Dağı'n da 40 kafir üç noktada geçidi bekliyor. Derbentçi Kanununda belirlenenden gayri hiçbir şey ödemeyeceklerini gösteren beratta “Allah Onu muzaffer eylesin” Padişahın kararıdır.”

²⁰² Hidayet Kara, Bahattin Çatma. “Osmanlı Devleti'nin Asker Alma Kanunlarında Bedelli Askerlik” *The Journal of Social Science*, S.64, (2017), 357.

²⁰³ Fehmi Yılmaz, “*Osmanlı Tarih Sözlüğü*”, 66; Hidayet Kara, Bahattin Çatma, “Osmanlı Devleti'nin Asker Alma Kanunlarında Bedelli Askerlik”, 357.

²⁰⁴ 1 44 TFR.I.. KV.

sonra Seniçe'de %20 nispetinde gayrimüslim tebaanın askere alınması kararı uygulanmaya başlanmıştır. Bu Osmanlı Devleti'nin çeşitli toplulukları orduya dahil etme ve askeri yapıyı güçlendirme çabalarının bir parçasıydı. Seniçe Taşlıca Mutasarrıflığına gönderilen belgede, Jandarmanın mesleğine alınacak Hristiyanların oranının onda iki yani yüzde yirmi oranında olması uygun görülmüş ve bu doğrultuda kayıtların yapılması kararlaştırılmıştır.

“...Seniçe Taşlıca jandarma taburuna müteallik defterler... jandarma mesleğine Hristiyandan alınacak efrâdın onda iki yani yüzde yirmi nispetinde olması karar ve işâr ahir iktizasına olmağla efrâd-ı gayr-i müslimenin nispet ahire-i mezkûre dairesinin kayd-u kabul buyrulması mümtâz...”²⁰⁵

Seniçe Taburuna kayıt olan Müslüman ve gayr-ı müslim piyade ile süvari fertlerine yeni elbiseler verilmiş ve tüm askeri ile mülkiye memurları, eşraf ve ahalinin de bulunduğu hükümet dairesindeki törenin ardından Müderris Efendi tarafından padişah için dua edilmiş, üç defa “Padişahım çok yaşa” denildikten sonra askerler görevlerine başlamışlardır.²⁰⁶ Askeri disiplini, düzeni ve itibarı simgeleyen bu tören aynı zamanda Osmanlı toplumundaki hiyerarşiyi gösteren bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Gerek Müslüman gerekse gayrimüslim olsun askere alınacaklar sakat veya alil durumda olmamaları yani askerliğe yarar durumda olmaları gerekmektedir. 1870 Kur'a²⁰⁷ kanununa göre askerlik hizmetine başlamadan önce ya da alındıktan sonra hastalık tespit edilenler, sağlık durumları göz önünde bulundurularak askerlikten muaf tutulmuşlardır. Bu düzenleme, Osmanlı Devleti'nin askerlik hizmetinde sağlık standartlarına verdiği önemi ve askerlerin görevlerini en verimli şekilde yerine getirebilmeleri için gerekli koşulların sağlanmasına yönelik bir önlem olarak değerlendirmek mümkündür.

²⁰⁵ 8 765 TFR.I. KV.

²⁰⁶ 659 54 DH.MKT.

²⁰⁷ Rıdvan Ayaydı, “Osmanlı Devleti'nde Askeri Yükümlülükler ve Muafiyetler”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011), 104.

*“Kosova vilayetinden Rumeli vilayeti müfettişliğine, Seniçe jandarma taburunun birinci bölük askerlerinden Baron oğlu Simon’un hasta olmasından dolayı kaydı silinecektir. Bunu bildiren raporlar tarafınıza gönderilmiştir.”*²⁰⁸

*“Seniçe jandarma taburunun birinci süvari bölüğü efradından olub fitk illetiyle malûl olan ve ifâ-yı vazife edemeyeceği anlaşılan İlya Radoşun terkin-i kaydı hakkında vilâyât-ı jandarma kumandanlığından bâ mazbata-i...itâ kılınan evrak takımıyla leffen arz ve takdim kılınmış olmağla mündericâtına nazaran icâbının icrâ ve emru enbâsına müsaade buyrulması babında emru ferman hazreti menlehül emrindir”*²⁰⁹

Her ne kadar ordudaki personel açığını gidermenin bir yöntemi olarak değerlendirilmiş olsa da gayrimüslim askerlerin orduya entegrasyonunda çeşitli sorunların yaşanması kaçınılmaz olmuştur. Entegrasyon sürecine dair dönemin askeri ve idari uygulamalarını yansıtan çok sayıda arşiv kayıtlarına rastlanmıştır. Bu belgeler, söz konusu sürecin sadece teknik bir düzenleme değil aynı zamanda toplumsal, etnik ve kültürel hassasiyetleri de içinde barındıran karmaşık bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Bu tür kayıtlar, Osmanlı askeri yapısında gayrimüslim unsurların varlığına yönelik hem kurumsal hem de sınırların anlaşılması açısından önemli veriler sunmaktadır. Bunlardan bazıları özellikle disiplin suçları, itaatsizlik vakaları ve yerel halkla yaşanan gerginlikler üzerinden dikkat çekmektedir. Örneğin, Seniçe Jandarma Taburu’na mensup Vaso oğlu İron’un edep dışı ifadeler kullanılması üzerine hakkında tutuklama kararı verilmesi ve geçici olarak Midilli Kalesi’nde göz altında tutulması bu duruma somut örneklerden biridir.

*“Fezâhât-ı lisâniyeye cür’eti alelusul icrâ kılınan tahkikât neticesinde sâbit olduğu 27 Şaban Sene 1323 tarihli ve 491 numaralı tezkire-i aliyye-i asâfâneleriyle işâr buyrulan Seniçe jandarma taburu efrâdından Vaso veled İronun emsâline tevkifen muvakkaten kalebend edilmek üzere Midilliye izâmı bi’t-tensîb kılınmağla ifâ-yı muktezâsı babında.”*²¹⁰

²⁰⁸ 193 19286 TFR.I.. KV.

²⁰⁹ TFR.I..KV. 37 13643 M:1906.

²¹⁰ 202446 BEO 2700 M:21 Kasım 1905.

Kosova Jandarma Alayı'nın Üçüncü Seniçe Taburunun İkinci Taşlıca Piyade Bölüğü erlerinden Perepol'de görevli Simo veled Tanaspa'nın resmi evrak hırsızlığı suçundan dolayı altı ay hapis cezasına mahkûm edilmiştir. Askeri disiplin ve güvenlik açısından bu tür fiilleri işleyen kişilerin jandarma teşkilatında görevine devam etmesi uygun görülmediğinden adı geçen asker hakkında kaydının silinmesi amacıyla üst kurumdan izin talebinde bulunulmuştur.

“Kosova jandarma alayının üçüncü Seniçe taburunun ikinci Taşlıca piyade bölüğü efrâdından olup Perepolde müstahdem Simo veled Tanaspanın evrak-ı resmiye sirkatten dolayı altı mah müddetle mahkumiyeti mahkeme-i temyizcede bi't tasdik...”²¹¹

Osmanlı, gayrimüslim askeri personelin görevi esnasında vefat etmesi durumunda geride kalan aile fertlerine maaş bağlanmasını öngören bir uygulamaya da sahiptir. Bu uygulamayla askeri sisteminin gayrimüslim unsurlara yönelik sorumluluk anlayışını ve işleyişinin kapsayıcılığını ortaya koymaktadır. Bu çerçevede Seniçe Jandarma Taburu fertlerinden Vaso Veled-i Dragişe'nin vazifesi esnasında vefat etmesi üzerine ailesine maaş bağlanabilmesi için gerekli tahkikatlar başlatılmıştır.

“...müteveffâ-yı merkumun ...alîle validesi Astaka/Estaka? ile zevcesi Loçe ve kerimesi Nasta/Naste? Ve mahdumu Andro'dan mâadâ maaşa müstehak efrad-ı ailesi ve mezbure Astaka'nın bir kimsesi ve Loçe ve Naste'nin zevçleri bulunmadığı ve Loçe'nin pederi Rasto gerçi ber hayat ise de sâil mekulesinden olduktan başka muharrer-ül esâmi kimselerin hiçbir taraftan maaşları da olmadığı izbâr olunmuş olmakla olbabda emru ferman hazreti menlehül emrindir.”²¹²

3.4.4. Seniçe Kalesinin Askeri Koordinasyonu

XVIII. yüzyılda Avrupa'da başlayan siyasi hareketliliğe karşı Osmanlı Devleti, askeri güç unsurlarını dikkate alarak bölgede hâkimiyetini sürdürme çabasıyla çeşitli

²¹¹ 104 10335 TFR.I.. KV 28 Eylül 1905.

²¹² 27 2652 TFR.I.. MKM Vaso'nun hasta ve kimsesi olmayan annesi, eşi ve bekar çocukları ve dahi hiçbir gelirleri olmadığı tespit edilmiş olup Rumeli Vilayeti Müfettişliğine bildirilmiştir.

organizasyonlar gerçekleştirmeye çalışmıştır. Devlet, siyasi eğilimine paralel olarak askeri gücünü kullanma ve bu alandaki etkinliğini artırma yönünde politikalar geliştirmiştir.

Bu perspektiften bakıldığında Seniçe Kalesi'nin, güvenlik, savunma ve askeri mücadele alanlarında üstlendiği rolleri dikkat çekicidir. Olası tehdit ve gelişmelere karşı kale sınırları içinde ve dışında yüksek düzeyde etkinlik gösterecek şekilde yapılandırılmıştır.

Seniçe Kalesi, etki alanı itibarıyla kendi sınırları içinde kalmamış, çevresindeki siyasi ve askeri hareketlilikten doğrudan etkilenmiş ve bu gelişmelere müdahale etme sorumluluğunu da üstlenmiştir. Bu bağlamda gerek iç birimler arasında gerek komşu birimlerle sağlıklı bir iletişim ve iş birliği içinde koordineli ve uyumlu bir şekilde hareket etmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Dolayısıyla askeri sistemin işlerliğini sağlayan temel unsur kuşkusuz etkili koordinasyon mekanizması sayesinde olmuştur. Bu mekanizmayı dört temel bileşen çerçevesinde değerlendirmek mümkündür.

3.4.4.1. Koordinasyonun Lojistik Boyutu

Seniçe Kale'si, kendi bölgesinde ve çevresinde askeri stratejilerin şekillendiği ve uygulamaya konulduğu önemli bir komuta ve koordinasyon merkezi olarak işlev görmüştür. Bu sebeple kale, görev ve fonksiyonlarını etkin biçimde yerine getirebilecek donanıma, organizasyonel yapıya ve askeri güce sahip olmak zorundaydı. Sürekli olarak savunmaya ve mücadeleye hazır askeri kadronun varlığı, bölgenin güvenliği açısından temel bir gereklilik oluşturmaktaydı. Bu doğrultuda askeri prensiplere uygun şekilde hizmeti verebilen, görev tanımlarını karşılayabilecek niteliklere sahip personelin varlığı kadar bu personeli destekleyen lojistik yapısı da büyük önem arz etmekteydi. Barış ve savaş koşullarında operasyonel sürekliliğinin sağlanması için yiyecek, taşıma araçları, cephane, tıbbi malzeme ve en önemlisi insan gücü gibi unsurların kesintisiz bir şekilde tedarik edilmesi kalenin askeri etkinliğini sürdürebilmesi ve hayatta kalabilmesi açısından vazgeçilmez bir unsur olmuştur.

Lojistik faaliyetlerin temel unsurları arasında, askeri personelin iaşesi ve mühimmatının temini öncelikli konular arasında yer almaktadır. Bu unsurlar, askeri operasyonların hem etkinliği hem de sürekliliği açısından önemli rol oynamıştır. Seniçe Kalesi'nin İki yüz bin kıyyelik zahireyi depolayacak kapasitede ambara sahip

olması, uzun süreli kuşatmalara karşı dayanıklılığın sağlanması hem de bölgedeki askeri birliklerin ikmal ve lojistik ihtiyaçlarının kesintisiz karşılanabilmesi açısından stratejik bir avantaj sağlamaktaydı. Söz konusu ambar ve cephanelik tabyanın içinde konumlandırılmıştır. Bu yerleşim planı mühimmatın hem güvenliğini sağlamak hem de ulaşılabilirliğini temin etmek amacıyla tasarlandığını göstermektedir.

“...iki yüz bin kıyye zahîre istiâb eder anbar ve üzerinde üç kut’a top konulmak üzere tabya ve altında cebehâne...”²¹³

İçerisinde hangi eşyaların depolandığı kesin olarak belirlenememiş olsa da kalede 3 eşya ambarının da olduğu bilinmektedir.²¹⁴ Benzer örnekler göz önünde bulundurulduğunda, bu gibi askeri yapıların bölümlerinde savaş teçhizatlarından farklı günlük yaşamları için gerekli üniforma, çadır, koğuş malzemeleri veya mutfak gereçlerinin depolanması amacıyla kullanılmış olabileceği değerlendirilmektedir. Böyle bir lojistik düzenleme, askeri personelin sadece savaş zamanında değil barış süreçlerinde de yaşam standartlarının korunması açısından çok önemlidir.

Askerin temel ihtiyaçları arasında olan yiyecek, elbise, çamaşır gibi malzemelerin eksiksiz ve zamanında tedariki, lojistik açıdan önem arz eder. Bu tür ihtiyaçların düzenli bir şekilde ve zamanında karşılanması, sadece askeri personelin fiziki sağlığının korunması değil aynı zamanda motivasyon sıhhati açısından büyük önem taşımıştır. Bu bağlamda ihtiyaçların yetersizliği disiplinin zedelenmesine, performans düzeyinin düşmesine ya da askeri düzenin bozulmasına da neden olabiliyordu. Hudud boyunun Umum Kumandanı ve Ordu-yu Hümâyun Müşiri Yaver-i Ekrem İbrahim Paşa’ya gönderilen belge örneğinde, tedarik sürecinde yaşanacak olası aksaklıklara karşı lojistik organizasyonun önemi vurgulanmıştır. Askerlerin düzenli teftiş edildiği ve ihtiyaçlarının önceden tespit edildiği belirtilmesine rağmen Seniçe ve Yeni Pazar taburlarındaki erlere et temin edilememesi, çamaşır, ayakkabı ve elbiseleri eskimesi nedeniyle itaatsizlik ettikleri bildirilmiştir. Bu durumun sorumluluğu idare reisinin disiplinsizliğine bağlanmış ve olayın araştırılması, gerekli malzeme miktarının tespiti istenmiştir. Et ve giyecek gibi ihtiyaçların hızlı bir şekilde karşılanması ve benzer durumların tekrarının önlenmesi gerektiği de ifade edilmiştir.

²¹³ 00531 İ.DH.

²¹⁴ H. Yıldırım Ağanoglu, *Kosova Vilayeti Salnamesi*, 228.

“Seniçe ve Yeni Pazar taburları efrâdı lahm tayinât alamadıklarından ve çamaşır ve ayakkabı ve elbiseleri fersude olub üryan bir halde bulduklarından itaatsizlik etmiş oldukları ve buna da sebep idare reisinin müsamaha ve iktidârsızlığı olduğu arz-ı vakıadan mâlum-u âli olmağla bunların mukârin-i sıhhat olub olmadığının ve ne kadar çamaşır ve elbiseye lüzum görüldüğünün hemen arz ve işâri ve asâkir-i şâhâneye lahm ve çamaşır ve ayakkabı gibi oraca tedârîki mümkün olan şeylerin serian tedârik ve itâsıyla...”²¹⁵

İhtiyaç duyulan mühimmatın teminine dair mevcut arşiv belgesi, silah envanterine ilişkin sınırlı olsa da kısmen bilgi vermektedir. Seniçe’de üç muhafız taburu oluşturulmuş olmasına rağmen yalnızca 900 kadar Martini tüfek tahsis edileceği belirtilmektedir. Bunun yanı sıra Kosova Vilayetinden iletilen bilgilerde erler için iki bin adet tüfeğe ek olarak yeterli miktarda askeri kıyafet ve cephaneye ihtiyaç duyulduğunun ifade edilmesi askeri teşkilattaki mühimmat dağılımının yanı sıra lojistik taleplerinin düzenli olarak üst makamlara iletildiğini de ortaya koymaktadır.

“Seniçede üç müstahfız taburu teşkil edildiği halde bunlara yalnız dokuz yüz kadar martini tüfengi verilebileceği efrâd-ı merkume için daha iki bin küsur tüfenkle mikdâr-ı kâfi elbise ve cephaneye ihtiyaç bulunduğu Kosova vilayetinden bildirilmiş ve keyfiyet-i harbiye nezâret-i celilesinden işâr kılınmış olmağla olbabda emru ferman hazreti menlehül emrindir.”²¹⁶

Askerlerin, giyim ihtiyaçları mevsim koşullarına göre farklılık göstermekteydi. Bu doğrultuda dayanıklılık, işlevsellik ve vücut koruyuculuğu gibi özelliklere uygun kıyafetlerin giyildiği tespit edilmiştir. Başarıyla tamamlanan bir mücadele sonrasında, vatan ve millet davası için dokuz askerin şehit düştüğü ayrıca elli iki askerin yaralandığı bilgisi ilgili belgede yer almakta olup söz konusu duruma ilişkin ifade aşağıdaki alıntıda açıkça görülmektedir. Aynı belgede, yaralı askerlerin ihtiyaçlarının tespit edilip gerekli tedarik sürecinin başlatıldığı da ifade edilmiştir. Ancak kış şartlarının zorluğu dikkate alındığında kışlık elbiselerin yeterli miktarda gönderilmediği ve bu eksikliğin Seraskerlik makamına bildirildiği anlaşılmaktadır. Bu

²¹⁵ 52 148 Y. PRK.BŞK. M:1897.

²¹⁶ 4093 306967 BEO.

durum lojistik planlamanın savaş sonrası toparlama sürecindeki önemini bir kez daha ortaya koymaktadır.

“...zât-ı vekâlet-penahi samilerinin hüsn-ü teveccühât-ı aliyyeleri berekâtıyla vatan millet uğruna Kotorman? cihetlerinde vâki olan muharebede nusret ve muzafferiyete nail olup dokuz şehit ile elli iki mecrûh olduğu ve mecrûhin dahi inşallah-u teala karîben şifaları memuldur alâti Seniçede mukîm iki taburla bir cebel bataryası miralay Zekeriya Bey ile taşlıca'dır saye-i hilafet-penâhide bir şeye ihtiyacımız olmayıp cümlemizin sıhhati rahatları yerindedir ve elbise-i şitâiye gelip askere tevzi ve ilbâs ettirilerek dokuz yüz yetmiş altı noksan kaldığından irsâllerine dair gelen mahsusla tahriren bâb-ı seraskeriye arz hükümleri dahi mercûdur...”²¹⁷

Askerlerin etkili bir şekilde mücadele edebilmesinin ve başarıya ulaşmasının temel unsurlarından biri ise yeterli mühimmatın temin edilmesidir. Mühimmatın güvenli bir şekilde depolanması ve ihtiyaç anında hızlı bir şekilde tedarik ve sevk edilmesi, operasyon sürecinin verimliliğini doğrudan etkileyen bir faktördür. Aksi takdirde mühimmat yetersizliği, sahada stratejik hedeflere ulaşmayı engelleyebilir, hatta bu mücadelenin başarısızlıkla sonuçlanmasına da neden olabilirdi. Bu bağlamda mühimmatın lojistiği sadece operasyonel bir gereklilik olmakla kalmayıp aynı zamanda savaşın sonucunu etkileyen önemli bir stratejik unsur olduğu söylenebilir.

İşlevsellikleri ve yüksek etki kapasiteleri sayesinde bu mühimmat, muharebe sahasında önemli avantajlar sağlamaktadır. Nitekim 1876 tarihli belgede Hersek tarafından gelebilecek muhtemel saldırılara karşı bir batarya Sahra Topu ve bir batarya Cebel Topu Seniçe'ye gönderildiği belirtilmiştir. Bu birlikler sayesinde düşmana karşı hızlı ve etkili müdahale hedeflenmiştir. Söz konusu sevkiyat, Osmanlı ordusunun stratejik mühimmat yönetimine verdiği önemi ve bölgesel tehditlere karşı proaktif tutumunu ortaya koymaktadır.

“Fi 6 ve 7 Temmuz sene 1292 tarihleri ile şeref-vürûd eden iki kıt'a emir telgraflarını kemâl-i tazim ile ahz ve telakki eyledim Ali Saib Paşa hazretleri dünkü gün buraya muvasalat etti irade-i seniyye-i vekâlet penâhileri ve meclis-i vükelâ'nın kararı vechiyle şimdilik burada mevcut olan taburlardan sekizi ve bir batarya sahra ve bir

²¹⁷ 1502 44 A. } MKT.UM. M:1876.

batarya cebel topları getirtip ikişer ikişer birbirini müteakip sevke mübaşeret olundu bunlardan bugün iki tabur Seniçe'ye gitmek üzere yola çıkarılmıştır...''²¹⁸

3.4.4.2. Koordinasyonun Destek Boyutu

Askeri operasyonlarda harekât ve savunma kabiliyetinin, sürdürülebilirliği açısından kimi askeri birliklerin, ihtiyaçlara bağlı olarak Seniçe'ye sevk edildiği veya Seniçe'den başka bölgelere nakledildiği görülmektedir. Bu tür askeri transferlerin temel amacı, savaş durumunda stratejik üstünlük sağlamak üzere belirli noktalara askeri takviyelerin yapılmasıdır. Mevcut şartlara bağlı olarak, bu birliklerin savaşın seyrine yön vermek üzere destek ya da yedek kuvvet işlevi görmeleri hedeflenmiştir. Osmanlı askeri organizasyonun, operasyonel boyutu esnek ve ihtiyaçlara göre şekillenebilen bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durumu belgeleyen bazı örnek belgeler aşağıda sunulmuştur.

Seniçe'den İstanbul'a çekilen telgraf kaydına göre Eylül ayının dördüncü perşembe gecesi saat 01.30 da Seniçe'ye yaklaşık üç buçuk saat mesafede Sırbistan sınırı üzerindeki bir noktada bulunan Kordon Kışlası ve Gümrükhane, Sırp eşkıyaları tarafından saldırıya uğramıştır. Kışlada bulunan askeri birlikler ile kolcu kuvvetler bu saldırıya karşılık veremeyip civarda bulunan Kladniçe karyesine çekilmek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine eşkıya grupları hem kuleyi hem de Gümrükhaneyi ateşe vererek tahrip etmiştir. Aynı grupların bir kısmı daha sonra Bokove? ve İştakova? isimli Hristiyan karyelerine gelerek Yenivaroş ile Seniçe caddesi arasında bulunan Derbend kalesini ele geçirip telgraf hatlarını keserek Ferik Paşa'nın maiyetiyle öndeki seyyar taburlar arasındaki haberleşmeyi engelleme planı içinde olduklarına dair istihbarata ulaşıldığı görülmüştür. Bu gelişmeler üzerine Kumandan Vekili Mirliwa Mehmed Paşa ile yapılan müzakere sonucunda dört bölük askerin bölgeye sevk edilmesine karar verilmiştir.

“Seniçe'ye üç buçuk saat mesafede ve Sırbije hududunda vâki Yavor? Nam mahalde bulunan Kordon kışlasıyla Gümrükhane üzerine işbu eylülün dördüncü Perşembe

²¹⁸ 1489 14 A.} MKT.UM. M:1876.

gecesi saat bir buçuk raddelerinde bir takım Sırbıye eşkiyası imtiyazı bit-tecavüz hücum ederek derununda bulunan Kordon neferâtıyla kolcu mukavemet edemeyüp oraya civar bulunan Klandniçe karyesine firar etmelerini müteâkib zikir olunan kule ve Gümrükhanemizi ihrâk-ı bin-nâr etmişlerdir ve bunların bir takımı dahi Bokove? ve İştakova? nam Hristiyan karyelerine gelerek bugün Yenivaroş ile Seniçe caddesi meyânında bulunan Derbend kalesini tutup telgraf hatlarını şekset ve Ferik Paşa maiyetiyle ilerüde bulunan seyyar taburlar ile tarik muhabereyi kat' edecekleri haberi alınmasıyla kale-i mezkûrede bulunan asâkir-i kordoniyede zaptiye ve ihtiyatiyenin derece-i kifâyede olamayacağı anlaşıldığından kumandan vekili mirliva Mehmed Paşa ile bil müzakere dört bölük asâkir-i şâhâne sevk edilmiş... ”²¹⁹

Yenivaroş kaymakamlığı tarafından gönderilen diğer bir telgrafta ise Yeni Varoş'a yaklaşık bir buçuk saat mesafede olan Kaytona? olarak geçen Balkan bölgesinde çok sayıda Sırp askerinin konuşlandırıldığı bilgisi verilmiştir. Ayrıca bazı Hristiyan köylülerinin de eşkiya grupları ile birleştiği Verotoşa? ve Kartava? adlı köylerin yakıldığı ifade edilmiştir. Aynı telgrafta Bugün Seniçe'den yardım amacıyla gönderilen askerlerin sağ salim Varoş'a ulaştıkları ancak ileri doğru harekete geçemedikleri bilgisi ile bölgedeki eşkiya faaliyetlerinin yerel halkla zaman zaman ittifak halinde olduğu ve bu durum karşısında askeri birimlerin ihtiyatlı harekât tarzı da ifade edilmiştir.

“...Yeni Varoş'a bir buçuk saat mesafede Kaytona? nam Balkan'da külliyetli Sırp askeri olup bazı Hristiyan karyesi ahalisi dahi eşkiya ile birleştiği Verotoşa? ve Kartava? karyeleride ihrâk edildiği dermeyan olunmuştur. Bugün Seniçeden sevk edilen piyade ve süvari bölükleri ile sair asker-i imdâdiye sâlimen Varoş'a muvâsalat eylemiş iseler de henüz ileriye hareket olunmamıştır... ”²²⁰

Bosna Kumandanı Derviş Paşa tarafından sadrazamlığa gönderdiği telgrafta ise sekiz taburdan ikisinin bugün, diğer ikisinin ise ertesi gün Seniçe istikametine doğru yola çıkarılmasına karar verildiği bildirilmiştir. Geriye kalan diğer kuvvetlerin ise Taşlıca ve Foça bölgelerine sevk edileceği belirtilmiştir. Sevkiyatın tamamlanmasının ardından, iki gün içinde Seniçe bölgesine ulaşılması planlanan destek kuvvetleri

²¹⁹ 1409 54 A. } MKT.UM. M:1875.

²²⁰ 1403 77 A. } MKT.UM. M:1875.

aracılığıyla Hersek cephesinden gelen düşman unsurlarının etkisiz hale getirilmesi ve bölgedeki asayişin yeniden tesis edilmesi hedeflenmiştir. Bu gelişme Osmanlı askeri yönetiminin tehdit altındaki bölgelerine hızlı ve planlı takviye birlikler göndererek, sahadaki askeri dengeyi koruma stratejisini göstermektedir.

“...bugün iki tabur Seniçe’ye gitmek üzere yola çıkarılmıştır Dersaadetten gönderileceği iş’âr buyurulan taburların dördü anda daha tabur sevki mukarrerdir fakat câkerleri bunların arkasının alınmasına bakmayarak yarın iki taburla Seniçeye azimet etmek üzere olduğumdan bimennihi teala vusûlde tedâbir-i seriaya bil-ibtidar Taşlıca ve Foça taraflarından hareket olunması musammemdir... şu bir iki gün zarfında Seniçeye muvasalatla Hersek cihetine tasallut eden a’ dânin kahru tedmiriyle ol havaline iade-yi asayiş-i esbabının istikbali eltâf-ı ilahiyeden me’mul ve müsted’a olmakla...”²²¹

3.4.4.3. Koordinasyonun Sosyal Boyutu

Osmanlı askeri koordinasyonu sadece kendi iç yapısı ve idari boyutuyla sınırlı kalmayıp halkla olan ilişkileri yönünden de önemliydi. Nitekim Seniçe’de yaşanan savaşlar, isyanların bastırılması, asayişin sağlanması ve sınır güvenliğinin temini gibi durumlarda toplumla kurulan etkili koordinasyon hem idari ve hem de askerî yapının başarısını olumlu yönde etkilemiş, yönetsel istikrarın sağlanmasına zemin hazırlamıştır. Askeri gücün sadece savaş meydanlarında değil her koşulda halkın günlük yaşamında karşılaştığı zorluklarda da duyarlılık gösterilmesi, destekleyici bir unsur olarak yönetimle toplum arasındaki güven bağının güçlenmesini sağlamada önemli bir faktör olmuştur.

Osmanlı Devleti’nde, asker -halk iş birliği yalnızca savaş, isyan ve sınır güvenliği gibi olağanüstü durumlarla sınırlı kalmamış, doğal afetler sırasında da önemli bir koordinasyon mekanizması olarak işlev görmüştür. Özellikle yoğun yağmur ve kar gibi yağışların yol açtığı afetlerde askeri güçler yardım faaliyetlerinde rol almıştır. Sert iklim yapısına sahip Seniçe’de yoğun kar yağışı nedeniyle yolların kapanması sonucu memur maaşlarını alamaması ve yoksul halkın mağduriyet yaşamaması gibi durumlarla

²²¹ 1489 14 A. } MKT.UM. M:1876.

karşı karşıya kalınmıştır. Bu mağduriyetler ilgili müfettişliğe bildirilmiş ve gerekli önlemlerin alınması talep edilmiştir.

“Berfin devam-ı nüzulünden nâşi tark-ı muvâsala ekseriyetle insidâd etmiş ve...levâzımın işâri terakki edüb memurin ve aceze de Şedidelerinden bil-bahs şubat maaşlarının te'diyesi için külli yevm müracaat eylemekde bulunmuşdur maaş-ı mezkûrun taraf-ı sâmi-i fehimânelerinden ... icâbına inâyet buyrulması müsterhamdır.”²²²

Şiddetli geçen kış nedeniyle yoksul ve çaresiz kalan halk için devletten yardım talep edilmesi, Osmanlı askeri teşkilatının yalnızca bir savaş gücü değil aynı zamanda ihtiyaç duyulduğunda halk ile devlet arasında aracı rolü üstlenen yardımcı misyon taşıdığını göstermektedir. Bu durum teşkilatın sosyal sorumluluk boyutuna da işaret etmektedir.

“...Kosova vilâyet-i behiyyesine işâr olunarak alınan cevapda mezkûr muhtâcin zaruretleri için yirmi bin guruşun tevzî'i hakkında müfettiş umumiliğinden tebliğ olunan irade-i seniyye-i hazreti padişâhi üzerine meclis idare-i vilayetçe verilen karar mucebince dört bin guruş Radovişte ve beşer bin guruş dahi Üsküb ve Kumanov ve Seniçe kazalarına tevzî edildiği ve...”²²³

Toplumsal barışın sağlandığı bir ortamda, halk ile askerin koordinasyonu, güven bağının pekişmesinde belirleyici bir etken olmuştur. Askeri birimlerin bölgedeki varlığı sadece fiziksel güvenliğin sağlanmasıyla sınırlı kalmamakta aynı zamanda huzur ve istikrarın tesisiyle devletin meşruiyetinin güçlenmesine de katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda, devletin meşruiyeti halkın duyduğu güven ve sadakatle doğrudan ilişkilidir. Devleti sahada temsil eden asker, güvenlik ortamının tesisinde gösterdiği çaba ile halkın devletine olan itimadını artırmaktadır. Bu durum devletin meşru otorite olarak toplum nezdinde benimsenmesini tetikleyen bir etken haline gelmektedir. Aynı zamanda asker – halk koordinasyonuna dayalı bu etkileşim mevcut otoritenin toplum tarafından sahiplenilmesini de mümkün kılmaktadır.

²²² 156 15596 TFR.I. KV. 27 Mart 1907.

²²³ 937 54 DH.MKT. 18 Mart 1907

Dağlılar tarafından gerçekleştirilen saldırılar neticesinde, bölge halkına yönelik silahlı saldırılar gerçekleşmiş ve bu saldırılar sonucunda hayatını kaybedenler olmuştur. Çevredeki karakollardan bölgeye sevk edilen askeri yardımların intikal etmesi üzerine dağlılar bölgeden kaçmıştır. Uzun süredir devam eden saldırı ve tecavüzlere maruz kalan halkın sabrı tükenmiş durumundadır. Asayişin sağlanması, huzur ve güvenliğin tesis edilmesi, Osmanlı tebaasının bir ferdinin bile onurunun zedelenmesine müsaade edilmemesi amacıyla gerekli tedbirlerin alınması hususunda Sadarettin yardım ve destek talep edilmiştir. Yaşanan bu olaylar tebaasının nezdinde Osmanlı askerlik kurumunun güvenlik ve himaye işlevine dair insani algısını açıkça ortaya koymaktadır.

“dağlıların devam ve tevâli elinden harekât-ı şekâvetkârâneleri nâ kâbil tahammül bir derece vâsil ve mezâlim-i vakıaya karşı artık ahalilerin sabru sükûnu zâil olduğundan fimâbad vekâyi’i zâiyenin mesuliyeti tamamıyla kendilerine râci’ ve ahalimizinde nâçâr mukabeleye mecbur olacağına emârete suret-i kıt’ada tebliği veyahut hükümetce tecâvüzâtın men’i esbâbının istikmâli lüzumu bildirildiği...dağlıların kendi memleketimiz dahilinde ahalimizi katl ve hayvanlarını gasb ve askerimize ateş eylemek suretindeki tecâvüzâtı çokdan tahammül fevkine çıkub halkın sabr-u sükûtu ise...hükümet-i seniyyece cesis-i Osmaniyenin muhafaza edileceğine itimattan mütevellid olarak... en ufak bir vesile ile en şiddetli muamelede zerre-ibulunmayan Avusturya hududunda tesir-i havf-u vahşiyetle hiçbir harekete cür’et edememekde bulunduğundan bir taraftan tahdid-i hudud meselesinin tesrî’iyle beraber hükümet-i Osmaniyenin tebasından bir ferdin bile rencide edilmesine müsaade edemeyeceği yolundaki makâsıd-ı kat’iyesinin suret-i ciddiyede okunan ve izhârı lüzumuna dair Kosova vilayetinden alınan tahrirât ve taruzâta karşı hükümetce ciddi ve itmi’nâna ...”²²⁴

3.4.4.4. Koordinasyonun Stratejik Boyutu

Osmanlı Devleti’nin Batıya açılan kapısı konumunda bulunan Seniçe, Sırbistan ve Karadağ gibi devletlerle sürekli problemlerin yaşadığı bir coğrafyada yer almakta olup aynı zamanda iki komşu ve muhalif devletle sınırdaş olan stratejik bir konumda

²²⁴ 3 5 DH. MUI M:18 Temmuz 1910 Pazartesi.

bulunmaktaydı. Dış dinamiklerin etkisiyle, özellikle XIX. yüzyılda Osmanlı için isyanların patlak verdiği ve toplumsal çalkantıların kaçınılmaz hale geldiği kritik bir dönemden geçmiştir. Bu sebeple bölgenin istikrarının temini için gerekli askeri güce sahip olması elzem bir durum arz etmiştir. Bu amaç doğrultusunda mevcut kaynaklarını etkin bir şekilde kullanabilen askeri güç, düşman unsurlarının geri çekilmesine neden olmuş, bölgesel stratejik üstünlüğün elde edilmesini ve askeri operasyonlarda başarıya ulaşmasını mümkün kılmıştır. Gerçekleştirilen askeri operasyonlar yalnızca kısa vadeli başarılar elde edilmekle sınırlı kalmayıp aynı zamanda kalıcı bir güvenliğin tesisini de hedeflemiştir.

Seniçe, Yeni Pazar ve Rogozna yolları üzerinde stratejik noktada bulunan bir istasyon konumundaydı. Bu çerçevede, 1809 yılında Karadjordje'nin liderliğinde meydana gelen I. Sırp Ayaklanmasında, bölge Osmanlı askeri operasyonlarının etkinliğinin gerçekleştiği önemli bir askeri üs işlevi de görmüştür.

Sırp, Karadağ ve Hersek ile bağlantı kurmak amacıyla Osmanlı Devleti'nin Bosna ile Rumeli arasındaki irtibatını kesmeyi hedeflemiş ve bu doğrultuda geniş çaplı bir isyan dalgası başlatmayı planlamışlardır. Bu bağlamda isyancı kuvvetlerin ana harekâtı, Yeni Pazar Sancağı'nın merkez kazası olan Seniçe'ye yönelmiştir. Užice üzerinden ilerleyen isyancılar, Novi Varoş ve Seniçe çevresinde bir isyan başlatarak Yeni Pazar da konuşlanmış Osmanlı askeri birliklerinin Niş ve Deligrad yönüne geçmesini engellemeyi planlamışlardır.²²⁵

Karadjordje ve komutasındaki isyancı kuvvetler, Novi Varoş'tan başlayarak Seniçe'ye doğru ilerlemiş ve güzergâh üzerinde yer alan yerleşim yerlerinde yaşayan halkın teslim olma çağrılarını reddetmesi üzerine çeşitli zulümler ve katliamlar gerçekleştirmiştir. Teslim olmayı kabul etmeyen ya da Sırp tehlikesinden kaçmak isteyen pek çok sayıda Boşnak ailesi, can güvenliğini sağlamak amacıyla Seniçe'ye sığınmak zorunda kalmıştır.²²⁶ Bu süreçte isyancılar Yeni Pazar ile Dugapolana arasında yer alan bölgeyi ele geçirerek, Seniçe'ye dışarıdan yardım gönderilmesini engellemişlerdir. 5 Mayıs 1809 tarihinde isyancı kuvvetler, Seniçe'ye yönelik bir saldırı başlatmış, mevzileri bombalamış ancak bu ilk saldırı Osmanlı askerleri

²²⁵ Esad Rahić, "Utjecaj Prvog Sipskog Ustanka Na Bosnjake U Sandžak'u (II)", 92.

²²⁶ Age., 92.

tarafından püskürtülmüştür. Aynı günün akşam saatlerinde ise yeniden taarruza geçen isyancılar, şehre girerek bazı evleri ateşe vermiştir.²²⁷ Osmanlı askerleri ve kasaba halkı kaleye çekilerek direnişlerini buradan sürdürmüştür. İsyancıların sahip olduğu topların surlara karşı etkisiz kalması üzerine, kalenin ele geçirilmesi amacıyla uzun süreli bir kuşatma kararı alınmıştır. Kuşatma yaklaşık bir ay boyunca devam etmiştir.²²⁸

Bu isyan hem bölgesel hem de stratejik yönüyle yerel halk için büyük bir tehdit oluşturmuş ve aynı zamanda Sancak bölgesindeki Osmanlı hakimiyetini ciddi şekilde sarsmıştır. İsyanın başarıya ulaşması halinde Bosna ve Hersek ile diğer Osmanlı şehirleri arasındaki siyasi bağlantılar kopacak ve bu durum Osmanlı Devleti'nin bölgedeki egemenliğini zayıflatacaktır. Bu gelişmeler sonucunda Osmanlı merkezi yönetimi bölgeye daha güçlü birlikler sevk etme kararı almıştır. Kuşatmayı kırmak amacıyla üç farklı koldan harekât başlatılmıştır: Peç 'li Numan Paşa Arnavut birlikleriyle İpek'ten, Üsküplü Süleyman Paşa Bosna'dan ve ayrıca güneyden dört yüz silahlı Arnavut bölgeye sevk edilmiştir. Ancak tüm destek girişimlerine rağmen Sırlar, yardımların bölgeye ulaşmasını engellemeye yönelik uyguladıkları stratejilerde başarılı olmuşlardır. Kuşatma boyunca kaleye herhangi bir destek ulaşamamış ve bu durum, Kale Komutanı Hadži Mustafa Bey Čavić'i içeride bulunanların serbestçe ayrılması şartıyla kaleyi teslim etmeye zorlamıştır. Ancak 9 Haziran 1809 tarihinde yapılan anlaşmaya rağmen kaleden ayrılan halka karşı acımasızca bir katliam gerçekleştirilmiştir. Esad Rahić'in "*Utjecaj Prvog Sipskog Ustanka Na Bosnjake U Sandžak'u (II)- I. Sırp İsyanının Sancaktaki Boşnaklar Üzerindeki Etkisi*" adlı eserinde, acı tabloya tanıklık edenlerin hatıratlarına dayanarak olayların vahameti ve yaşananların dehşeti ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır.²²⁹

Seniçe'nin Sırlar tarafından işgali, Bosna ile Yeni Pazar arasındaki merkezi iletişim hattının kesilmesine yol açmış ve bu bağlamda Bosna Eyaleti ile Rumeli Eyaleti arasındaki irtibat kopmuştur. Karadjordje liderliğinde başlatılan isyan neticesinde

²²⁷ Age., 93.

²²⁸ Age., 94.

²²⁹ Bkz. Esad Rahić, "Utjecaj Prvog Sipskog Ustanka Na Bosnjake U Sandžak'u (II)".

Seniçe’de ciddi maddi kayıplar yaşanmış hem de katliam sonucunda çok fazla insan kayıpları meydana gelmiştir.²³⁰

Bu süreçte Seniçe ve çevresinde çatışmaların sona erdirilmesi ve bölgesel güvenliğin yeniden tesis edilmesi amacıyla başlatılan askeri hareketler başarılı bir şekilde sonuçlanmış ve Sırp isyancı kuvvetleri bölgeden geri püskürtülmüştür.

Bu gelişmeler 3 Kasım 1809 tarihli belgede şu şekilde anlatılmaktadır;

Sırp lar, ilk olarak Bosna Eyaletinin önemli geçiş güzergahında yer alan Seniçe Kalesi ve Novi Varoş’a hücum etmiş, ardından Prepol kasabasına doğru ilerlemişlerdir. Ancak Allah’ın yardımıyla burada ağır bir yenilgiye uğrayıp geri çekilmişlerdir. Akabinde, Bosna’nın stratejik kapısı olarak bilinen Yeni Pazar’a saldırarak bölgeyi yakıp yıkmışlardır. Bu saldırılar üzerine İpekli Numan Paşa, zamanında bölgeye ulaşarak bu saldırıları durdurmuş ve Bosna’dan gelen Klis Mutasarrıfı Üsküplü Süleyman Paşa komutasındaki İslam Ordusuyla birlikte Seniçe Kalesini istirdad eyleyip Osmanlı kontrolüne almıştır. Akabinde Yeni Pazar’a giderek Numan Paşa ile birlikte bölge düşmandan tamamen temizlenmiştir.

“...eyâlet-i Bosnanın caddesi olan Seniçe muntikası ve varoş-ı cedîd üzerine dahi bağıtaten hücum ve zabt u der-akab birde yol kasabası üzerine Hücum ve binâyetullah-ı teâlâ münhezime firar eyledikten sonra yine eyâlet-i Bosnanın kapısı mesâbesinde olan Yenipazar’ı dahi hasr ve tasyib ve ihrak? ve ahâlîsi ibrâz-ı gayret ve bâ fermân-ı âlî muhâfazasına me’mûr Numan Paşa vaktiyle gelmeğe rağbet eylemediğinden edâ-yı dîn ferciyâb ve hücum ve temlude? ikmâl-i mertebe ısrar etmişken sebât-ı ahâlî seknesinden münhezimen firar ve mukâbeleyi edâya me’mûr Kilis Sancağı mutasarrıfı Süleyman paşa kulları mâiyetinin de mevcûd-ı asker-i İslam ile Seniçe muntikasının olan melâin üzerine vardıkta inâyet-i Bârî ile tâbaver olamayıp kararı firâre tebdîl ve muntika-i mezkûru terk ve cadde üzerine me’mûr pâşâ-yı mûmâileyhe kulları ve ellerine düşüp varoş-ı cedîd kasabasını dahi istihlâs ...”²³¹

²³⁰ A.g.e., 96.

²³¹ 1135 45222 HAT M: 3 Kasım 1809 Cuma.

Bosna'nın kapısı niteliğindeki Seniçe ve Yenipazar'ın ahali açısından bölgenin muhafazası yalnızca stratejik değil aynı zamanda büyük bir dini ehemmiyet de taşımaktadır. Ancak Travnik 'in bu iki bölgeye yaklaşık altmış saat mesafede bulunması nedeniyle, Bosna Valisi'nin askeri ve idari imkanlarının söz konusu bölgelerin korunması için yetersiz kalmasına neden olmuştur. Mevcut durumda hem askeri birliklerin hem de halkının durumu son derece kritik hâl almış, temel ihtiyaçların acil olarak karşılanması zaruriyet arz etmiştir. Bu durumda Priştine de bulunan Beyler Beyi Abdülmelik Paşa'dan bölgeye yeterli miktarda zahire sevkiyatı yapılması ve aynı zamanda Seniçe ve Yeni Pazarın muhafazası için askeri destek sağlanması talep edilmiştir.

“...ve eyalet-i Bosnanın kapusu olan Yenipazar ve Seniçe havalisinin muhafazası ehemmi-i umur-u lâzime-i diniyeden olup Seniçe ve Yenipazar makarran viladât-ı izâm olan Travnikte altmış saat mesafe olduğundan min küll-il vücûh valinin idaresi bu avânda müşkil olmağla Priştinede mukîm mirmirân-ı kiramdan Abdülmelik paşa kullarını bâ fermân-ı âlişân aceleten ve müsâraten bir güne akdem yek dakika mukaddem muhafaza tayin ve irsal ve külliyyetli zahire Yenipazar ve Seniçe semt ve civar olan Rumeli kazalarından inâyet ve ihsan buyrulması niyaziyla der aliyyeye...”²³²

Birinci Sırp İsyanı 'nın ardından düşman tehdidi tamamen sona ermemiş, aksine bölgede yoğunlaşarak devam etmiştir. 9 Ağustos 1876 tarihinde Hersek'e gönderilen bir telgrafta, Sırp tehdidinin özellikle Seniçe ve Yeni Pazar boğazında yoğunlaştığına dair bilgiler yer almaktadır. Yürütülen askeri operasyonlar neticesinde On beş bin Sırp askeri etkisiz hale getirilmiş ve bu sayede Bosna'ya doğru ilerlemeye çalışan Sırp kuvvetleri başarılı bir şekilde durdurulmuştur. Aynı telgrafta Hersek bölgesindeki güvenlik tehdidine dikkat çekilerek askeri kuvvetlerin bölgeye sevk edildiği bildirilmiştir. Ayrıca yardım ulaşana dek orada bulunan sivillerin ve askerlerin sabırlı ve güçlü olmaları gerektiği özellikle vurgulanmıştır.

“...Seniçe ve Yenipazar boğazını tehlikeye ilkâ etmiş olan on beş bin kadar Sırp askerini bu defa şiddetle darb ve istihkâmlarını zapt ve münhezim ve perişan etmiş ve buraca muhâtara kalmamış olduğundan... hamd olsun Sırbistan tarafında ekser

²³² 1135 45222 25 HAT M: 1809.

mevâkide Sırpılar kahr ve tenkil olunarak gereği gibi gözlenebilmiş olmasıyla Bosna tarafına başlıca bir muzırret edemeyeceklerinden meşârunileyh hazretlerinin kuvve-i kâfiye istihsaliyle bizzat dahi Hersek imdadına yetişmesi ekiden ve cevaben kendisine yazıldı canım oğlum gerek orada olan ve gerek sair mevâkide bulunan şâhâne ve ahaliye istimâlet ve kuvvet-i kalb vererek bî lütfullahi teâlâ imdâdın vürûduna kadar merdâne ve fedakârâne sebat ve metanet eylemeleri esbâbının husûlüne sarf-ı mukadderet buyurmalarını rica ve cümleye cân-u dilden selam ve dua ederim”²³³

İki sınır arasında yer alan Seniçe, çift cepheli bir tehdit altındaydı. Bir yandan Sırp, diğer yandan Karadağ kuvvetleriyle olan mücadele, bölgenin askerî açıdan sürekli bir teyakkuz halinde kalmasını zorunlu kılmıştır. Ancak zaman zaman sadece doğrudan askeri müdahaleler yeterli olmamış, etkili bir istihbarat faaliyetinin de yürütülmesi de büyük önem arz etmiştir. Zira düşman, doğrudan saldırıların ötesinde devletin idaresini ve güvenliğini zayıflatmaya yönelik faaliyetlerle de tehdit oluşturmaktaydı. Bu tehditlerin başında, sınır ötesinden gizlice silah sokulması gibi askeri ve siyasi yönüyle ciddi bir tehlike doğurabilecek eylemler gelmekteydi. Bu tür eylemler sadece dışarıdan müdahale teşebbüslerinde bulunmakla kalmayıp iç karışıklıkları tetiklemeye yönelik stratejiler olarak da değerlendirilebilir. Nitekim Sırbistan ve Karadağ’dan Seniçe, Taşlıca ve Priştine bölgelerine silah sevkiyatı yapıldığına dair haberler alınmış, yapılan tahkikat sonucunda bu silahların Hristiyan köylerine ücretsiz olarak dağıtıldığı ve miktarlarının oldukça fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu gelişmeler üzerine bölgedeki güvenliği sağlamak ve iç istikrarı korumak amacıyla gerekli tedbirler alınmış, bu tür faaliyetleri engellemeye yönelik önlemler hızlıca devreye sokulmuştur.

“Prizren Seniçe ve Taşlıca taraflarına esliha idhâl edilmekde olduğu haber alınarak tedârik-i mânia ittihâzı zimmında sebk eden tebliğe cevaben Rumeli vilâyât-ı şâhânesi müfettişliğinden vârid olub leffen irsâl sûb-u vâlâ-yı...kılınan fi 7 Kanunuevvel Sene 1321 tarihli telgrafnamede Sırbistan ile Karadağdan elviye-i mezkûreye hayli seneden beri birer suret....esliha idhâl ve dahi ahali-i Hristiyaniyeye meccanen bile tevzi edilmekde olduğu ve Hristiyan köylerinde mevcûd eslihanın mikdarı nüfus-u zükûrun adedinden bile ziyade bulunduğu bi t-tahkik sabit olarak hududların muhafazasıyla bu misüllü idhâlât-ı muzırretin men’ine kâfi olacak tedâbirin lüzum-u ittihâzı evvel ve ahir

²³³ 1497 44 A. } MKT.UM. M:1293.

işâr olunduğundan bahisle tedâbir-i maddiye ve kâfiye ittihâz olunmadıkça yalnız tebligat ile te'min-i kâbil olamayacağı bildirilmesine ve işârât mesbûkaya nazaran iktizasının serian ifâ ve enbâsı ve melfufun iadesi babında ²³⁴

XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde özellikle Balkanlar üzerinden yapılan değerlendirmeler hem iç isyanlar hem de büyük devletlerin müdahaleleriyle siyasi çözümlerin yaşandığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Seniçe bölgesi yalnızca Sırp ve Karadağ tehditleriyle değil aynı zamanda uzak coğrafyalardan gelen Avusturya- Macaristan gibi büyük güçlerin etkisiyle de karşı karşıya kalmıştır. Bu durum bölgedeki Osmanlı hakimiyetini ve istikrarını ciddi anlamda etkilemiştir.

XIX.yüzyılda Avusturya-Macaristan, Balkanlar'daki isyanlar ve dış güçlerin müdahaleleriyle şekillenen siyasal ortamı kendi lehine kullanma yoluna gitmiş, 1878 Berlin Antlaşması ile Bosna-Hersek'in resmi idarecisi olarak bölgede siyasi ve askeri varlığını pekiştirmiştir. Bu bağlamda Osmanlı toprakları üzerinde yayılma ve Balkanlar'ın güneyinden sıcak denizlere inmek amacıyla seferberlik halindeki ordusunun, Bosna-Hersek cihetinden hareketle Seniçe ve Taşlıca Sancaklarını işgal ederek Selanik'e doğru ilerleme arzusunda olduğu, Osmanlı Devleti tarafından fark edilmiş olup bu durum dönemin arşiv belgelerine yansıdığı görülmektedir. Bu tehdiye karşı Osmanlı Devleti'nin tavrı aynı belgede net bir şekilde ortaya konulmuş ve söz konusu niyetin engellenmesi için diplomatik ve askeri düzeyde çeşitli önlemler alınması gerekçeleri açıkça ifade edilmektedir.

“Avusturya Macaristan ordusunun kısmen seferberlik haline konularak Bosna Hersek cihetinden Taşlıca Seniçe sancaklarını işgal ve Selanik'e doğru ilerlemek emelinde olduğu bir müddetten beri işââ edildiğinden ... Balkan ceziresinde asayiş-i umumi mahâl hadisatı mühime ve devleti aliyye ile Bulgaristan emareti arasında bir harb zuhuru halinde Avusturya Macaristan hükümetinin Bosna Hersek cihetine asker sevk ile Taşlıca ve Seniçe sancaklarını işgal niyetinde olduğu cümleyi müstahberat-ı abidanemden ise de Balkan hükümeti zafiresi tarafından serbestiyet verilmedikçe Avusturyalıların kendilerinden Mitroviçe'ye veya daha ilerisine doğru ayrılmaları ihtimalden değildir. Çünkü Avusturya Macaristan ordusu ahval politika müsait olmaksızın Mitroviçe'ye doğru ilerlediği halde sağından Karadağ ve solundan

²³⁴ 2725 204344 BEO M:23 Aralık 1905.

Sırbistan'la cephesinden ordu-yu hümayunun mukabeleyi satvetkaranesine maruz kalacağı gibi İtalyaluların (irredantizm) meselesinden yani ahalisi İtalyan olan Tiriste cihetlerini elde etmek fikrinde olmalarından dolayı cihet-i mezkureden de tehdid ve işgal olunacağı varest ve beyandır. Bundan maada Balkan şube ceziresinde istatükonun korunması Rusya hükümetince de mültezim bulunduğu cihetle Balkan mesailinde alakadar bulunan Rusya ve İtalya hükümetlerinin muvaffakati istihsal edilmedikçe Selanik'e doğru tecavüzünün pek tehlikeli bir teşekkül olacağı Avusturya hükümetince de bir emri malumdur...’’²³⁵

Her ne kadar bazı gazeteler, Avusturya- Macaristan ordusunun eksiklerini gidermek amacıyla yaptığı hazırlıkları “seferberlik” olarak nitelendirmiş olsa da bu haberlerin gerçeği tam yansıtmadığı anlaşılmaktadır. Bunula birlikte Devlet-i Aliyye ile Bulgaristan Prensiği arasında bir harbin meydana gelmesi halinde Avusturya Macaristan hükümetinin Bosna Hersek üzerinden askeri sevkiyat gerçekleştirerek Taşlıca ve Seniçe sancaklarını işgal niyetinde olduğu bilinmektedir. Ancak, bu askeri hareketin hayata geçirilmesi, Balkan hükümetleri bu harekate izin vermediği müddetçe Avusturya ordusunun Mitroviçe'nin ötesine geçmesi mümkün görünmemektedir. Zira böyle bir ilerleme durumunda, ordunun sağında Karadağ ve solunda Sırbistan yer almakta olup, karşısında Osmanlı ordusunun üstün askeri gücü ile karşılaşacağı öngörülmektedir. Ayrıca İtalya'nın irredantizm politikaları kapsamında nüfusun büyük kısmı İtalyanların oluşturduğu Tiriste bölgesini ele geçirme arzuları, Avusturya-Macaristan için bir diğer tehdit unsuru olarak değerlendirilmektedir. Aynı zamanda Balkanlar meselesi Ruslar için de oldukça önem taşımaktadır. Avusturya hükümeti, Rusya ve İtalya'nın yardımı olmadan Selanik'e yönelik bir askeri girişimin kendi çıkarları açısından tehlikeli olduğunun bilincindedir. Bu nedenle olası bir askeri müdahale durumunda karşısında sadece Osmanlı değil aynı zamanda çok aktörlü bir uluslararası sistem içinde değerlendirilmek zorundadır.

Bosna- Mitroviçe Demiryolu Projesi, Avusturya-Macaristan'ın Balkanlar üzerindeki nüfusunu artırmak ve bölgeyi ticari açıdan kontrol altına alma çabasının bir parçasıydı. Mitroviçe, Yeni Pazar, Seniçe ve Prepol mevki güzergâhında inşa edilmesi planlanan

²³⁵ 45 73 Y. PRK. EŞA M:1904.

demiryolu hattı,²³⁶ sadece Kosova Vilayeti dahilinde değil, Avusturya-Macaristan'ın nüfuzunu derinleştirme potansiyeline de sahipti. Bu proje aynı zamanda Avusturya-Macaristan'ın uzun vadeli Selanik'e ulaşma idealinin gerçekleştirilmesine hizmet edecek bir stratejik adımdı.²³⁷

Bu bağlamda ele alınan tüm konular, Seniçe'nin stratejik önemini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bölge yalnızca iç isyanlar ve sivillere yönelik gerçekleştirilen katliamlara sahne olmakla kalmamış aynı zamanda dış güçlerin işgal projelerine hedef olmuş, çok cepheli tehdit altında kalmıştır. Tüm bu dinamikler, Seniçe'nin sahip olduğu jeostratejik ve jeopolitik konumunun XIX. yüzyıl Osmanlı-Balkan siyasetinde ne denli belirleyici olduğunu göstermektedir.

²³⁶ 787 1 A. } MKT.NZD M:1870.

²³⁷ Sinem Gönenç, “Avusturya- Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna Hersek'i İlhakı (5 Ekim 1908) ve Müteakip Gelişmeler”, *Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C.10 S.2 509-556, 520.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SENİÇE'DE SOSYO-KÜLTÜR ve İKTİSADİ HAYAT

Kuşkusuz Balkanlar'da en derin ve kalıcı izleri bırakan medeniyet Osmanlı Medeniyeti olmuştur. Osmanlı hakimiyetiyle birlikte bu etkinin güçlü biçimde hissedildiği yerlerden biri olan Sırbistan topraklarında da idari, siyasi, askeri, mimari, din, dil²³⁸, üretim, zanaat, kültürel alanlarda köklü değişimler yaşanmıştır.

Şehir hayatı, kültürü ve ekonomisi gibi temel unsurlar gerçek anlamda Osmanlı idaresi ile birlikte şekillenmeye başlamıştır. Osmanlı kimliğinin halen yaşaması, bölgenin “Osmanlı Balkanı” olarak anılmasıyla kendini göstermektedir. Asırlar boyunca Osmanlı çatısı altında inşa edilen idari düzen, bölgedeki asayişini sağlamakla birlikte, feodal anarşinin neden olduğu bölünmüşlüğü de ortadan kaldırmıştır.²³⁹

Osmanlı Devleti'nin tüm coğrafyalarda hızlı yayılmasını sağlayan en önemli faktör, inşa ettiği güçlü ve kapsayıcı idari yapısıdır. Bünyesinde barındırdığı farklı dinlerin mensubu olan toplulukların bir arada barış içinde asırlarca yaşamasını mümkün kılan çok dinli ve çok dilli yapı Osmanlı'nın adalet temelli yönetim anlayışının bir sonucudur.²⁴⁰

Sosyal bağlamda değerlendirildiğinde Seniçe'nin Osmanlı Devleti'nin sosyo-kültürel yapısının bir izdüşümü olduğu söylenebilir. Stratejik konumu ile farklı kültür ve coğrafyaların kavşağında yer alması dini, ırksal ve etnik çeşitliliğiyle birlikte Osmanlı'nın çok kültürlü yapısının küçük ölçekte bir örneğini teşkil etmektedir.

²³⁸ Sırpçayı en çok etkileyen dil Türkçe olmuştur. Osmanlı hakimiyeti döneminde hayatın her alanına yerleşen Türkçe kökenli kelimeler kalıcı olarak girmiştir. Günümüzde dahi kullanımda olan sekiz binden fazla Türkçe sözcük Sırpçaya yerleşmiştir. Toplumda herkes biraz Türkçe konuşuyordu. Hatta 1. Sırp İsyanı sırasında dahi taraflar arasında Türkçe konuşulmuştur. Bkz. Mirjana Marinković “Sırp Kültüründe Osmanlı Damgası” *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C.5, S.9, (2012), 44-56, 46-47.

²³⁹ Age., 46-47, 51.

²⁴⁰ Age., 47.

4.1. Seniçe'nin Demografik Yapısı

Bir İslam Devleti olan Osmanlı, fethettiği topraklarda yerli halka dini baskı uygulamamış olmasının temel nedeni, farklı inanç guruplarına karşı benimsediği hoşgörülü yönetim anlayışıdır. Nitekim Macar Kralı'nın Sırp Kralı Brankoviç'i "Ortodoks Sırbistan'ın tamamında diğer dinlere ait olan mabetleri ve kiliseleri yıkarak Katolik kiliseleri inşa edeceği" yönündeki tehdidi üzerine, Osmanlı Sultanı II. Mehmet'in (Fatih Sultan Mehmet), Sırp Kral'ına verdiği güvencede şu ifadeleri kullanmıştır: "Eğer Osmanlı Devleti'ne itaat ederseniz, her camiinin yanında bir kilise inşa edilecek ve burada herkes kendi yaratana serbestçe ibadet edebilecektir." Bu örnek Osmanlı'nın din vicdan özgürlüğü konusundaki hassasiyetinin tarihi belgelerle sabit olan sayısız örneklerinden sadece biridir.²⁴¹

Gayrimüslim halk, hukuka riayet ettiği sürece Osmanlı Devleti bünyesinde özgürce yaşamını sürdürmüştür. Müslüman ya da gayri müslim olsun tüm halk, devletin güvencesi altında ortak yaşamıştır.²⁴² Dolayısıyla Osmanlı toplumunda din özgürlüğü, kültürün bir parçası olmakla kalmamış hayatın her alanında yaşamı şekillendiren temel bir değer olmuştur.²⁴³

Osmanlı hukuk sisteminin temeli Şer'i Hukuka dayanmakta olup örfi hukuk ise bu temel üzerine inşa edilmiştir. Müslüman tebaanın sadece Şer'i hukuka tabii olması gerekirken gayrimüslim tebaa ise kamu hukuku dışındaki davalarda kendi cemaat mahkemelerine tabii olma özgürlüğüne sahiplerdi.²⁴⁴

Toplum yapısı, bireylerin etnik kökeninden ziyade inanç ve düşünce esasına dayanarak şekillenmiş bu yapı içerisinde ırksal bir ayırım gözetilmemiştir. Osmanlıda "Millet" kavramı kültürel veya etnik kimliği tarif etmekten ziyade, gayrimüslim dini cemaatleri

²⁴¹ Ahmet Öztürk S. Akgündüz, *Bilinmeyen Osmanlı*, (İstanbul: Osmanlı Araştırma Vakfı Yayınları, 1999), 432.

²⁴² Fikret Karaman, "Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki Mirası" *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2018) 9/2, 21-47.

²⁴³ Cemal Tosun, *Din ve Kimlik*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 5.

²⁴⁴ Ünver Günay, "XV. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyo-Kültürel Yapı, Din ve Değişme" *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.14, (2003), 21-48, 35.

ve bağı olduğu kurumları belirtmek amacıyla kullanılmıştır.²⁴⁵ “Millet Sistemi” sayesinde gayrimüslim tebaa kendi dini inançlarını özgürce sürdürebilmiş, kültürel geleneklerini yaşatmış ve koruyabilmiş, özel hukuk alanında da özerkliğe sahip olarak dini hassasiyetleri güvence altına alınmıştır.²⁴⁶

Osmanlı toplum yapısının küçük ölçekli bir yansımasını Seniçe kazasında belirgin bir şekilde görmek mümkündür. Müslümanlar, Hristiyanlar, Yahudiler ve Kıptî’lerin bir arada yaşadığı katmanlı bir toplum yapısı mevcuttu. Nüfus kayıtlarının yanı sıra askeri yazışmalarda da bölgede üç farklı milletin bir arada ikamet ettiği belgelenmiştir. Merkez kaza olan Seniçe’den Vilâyet-i Şâhâne Müfettişliğine gönderilen bir telgrafta, ikinci redif taburunun Seniçe’ye sevk edilmesiyle birlikte farklı milletteki çocukların ve gençlerin, kendilerine sayısız nimetler bahşeden Mennan olan Allah’ın yer yüzündeki gölgesi olan Padişah Hazretlerine- hayır dualarında buldukları bildirilmiştir.

“...zamanın kesb ettiği ahvalin icabat-ı tabiiyesi hududu sülûse-i ecnebiyede... o Seniçesinde... kaffe-i sıbyan ile yekzeban olarak deavât-ı hayriyat-ı ayân hazreti zıllullahi arz icabetgah-ı rabb ’ül-mennan kılındığı maruzdur ferman”²⁴⁷

1879 Salnamesinde Seniçe Kazasının (sadece erkek nüfus üzerinden yapılan) demografik dağılımı:²⁴⁸

Müslüman	4366
Hristiyan	3522

²⁴⁵ Özgür Yıldız, *Osmanlı Devleti'nde Sosyal Hayat*, (İstanbul: Pegem Akademi Yayıncılık, 2021), 2.

²⁴⁶ Gülnihal Bozkurt, “Osmanlı Yahudi İlişkilerine Bir Bakış” *Bellekten*, C.57, S.219, (1993), 539-564.

²⁴⁷ 31 3062 TFR.I.. KV.

²⁴⁸ Nurettin Birol, “19 yy. Kosova Vilayeti'nin Etnik, Etnik, İdari, Siyasi ve Sosyal Durumu ve Vali Halil Rıfat Paşa'nın Faaliyetleri”, *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, C.10, S.28, (2022), 243-260, 248.

Musevi	-
Kıpti (Çingene)	22
Toplam Nüfus	7910

1880 Kosova Vilayeti Salnamesi Seniçe Kazası (sadece erkek nüfus üzerinden yapılan) demografik dağılım:

Müslüman	5308
Hıristiyan	3467
Musevi	14
Toplam Nüfus	8789

1896 Kosova Vilayeti Salnamesi Seniçe Kazası demografik dağılım:

Din	Erkek	Kadın
Müslüman	7266	5593
Hıristiyan	4072	3823
Musevi	5	7
Toplam 20.766	11343	9423

4.1.1. Hıristiyanlar

Sırp, güney Slav halklarından olup VII. yüzyılda Orta Avrupa'dan göç ederek Balkanlar'a yerleşmişlerdir. Başlangıçta Pagan inançlarına sahip olan bu topluluklar Roma İmparatorluğu'nun etkisiyle Hıristiyanlığı kabul etmiştir. Dini ve kültürel dönüşümlerini yaklaşık iki asırda tamamlayan Sırp, çoğunluğu IX. yüzyılda (863-890) kurulan ilk Sırp Devleti'nin ilk otuz yılı içinde Ortodoks Hıristiyanlığı benimsemişlerdir. Ortodoks Kilisesi, Rum Ortodoks Patriği tarafından hem dini hem

de kültürel bir güç merkezi olarak örgütlemiş ve Hristiyan tebaayı yönetmiştir. Sırp devletinin kurucusu olarak kabul edilen Nemanıç Hanedanlığı ise, Ortodoks Kilisesi'nin kurucuları olarak görülmektedir. Rum Ortodoks Kilisesi Patriği, dini ve kültürel bir güç olarak tebaası üzerindeki yönetim yetkisini pekiştirmiştir. Sırp kralı Stefan Nemanıç, 1168 yılında Ortodoksluğu resme kabul etmiş ve Roma İmparatorluğu'nun zayıfladığı dönemde Yunan sınır bölgelerini de ele geçirerek doğu ve güney yönlerinde topraklarını genişletmiştir. Bu gelişmeler neticesinde Sırlar, Balkanlar'da önemli bir güç haline gelmişlerdir. Ras Bölgesi, Nemanıç Hanedanlığının merkezi olarak kabul edilmiş ve devletin resmi dini olarak Hristiyanlığın Ortodoks mezhebi ilan edilmiştir. Her ne kadar Ortodoks mezhebi Sırp Devleti tarafından resmi din olarak kabul edilmiş olsa da toplumda Katoliklere ek olarak bu iki mezhebin öğretilerine karşı çıkan ve kendilerini "asıl Hristiyan" olarak tanımlayan Bogomil inancına sahip bir gurupta mevcuttu. Sırp otoritesini tanımayan ve heterodoks görüşleri nedeniyle "sapkın" ilan edilen bu grup, baskıya maruz kalmış ve nihayetinde Sırp topraklardan sürgün edilmiştir.²⁴⁹

Osmanlı hakimiyeti altında, Nemanıç Hanedanının uygulamalarının aksine Sırp Ortodoks Kilisesi'ne daha geniş özerklik tanımıştır. Kilise kendi cemaatini kurma ve yönetme hakkına sahip özgür bir yapı haline dönüşmüştür.²⁵⁰ Sırlar, Osmanlı idaresinde geçirdiği beş yüz yıl boyunca dinlerini, kültürlerini, dillerini, milliyetlerini ve kendi yazılarını koruma imkânı bulmuştur. Bu durum, Osmanlı Millet sistemi sayesinde mümkün olmuştur.²⁵¹ Zira bu uygulama, gayrimüslim topluluklara dini ve sosyal haklarını muhafaza etme imkânı tanınmıştır.

Bu hassasiyetin belgelenmiş örneklerinden biri Seniçe mutasarrıflığına gönderilen resmi bir yazışmadır. Bu belgeye göre, Hristiyan mahkûmların dini ayinlerine hiçbir şekilde müdahale edilmediği ifade edilmektedir. Ayrıca bir buçuk ay evvel bölgede bulunan Kosova Adliye Müfettişi ile her on beş günde bir teftiş gerçekleştiren memur heyetlerine bu konuda herhangi bir şikâyetin ulaşmadığı belirtilmiştir. Aksi halde ihbarlarda bulunan kişilerin beyanlarının ciddi bir soruşturmaya tabi tutulacağı

²⁴⁹ Selma Saraç, "Sancak Bölgesinde Hristiyanlık ve İslâm (15-17. Yüzyıllar)", 13-16.

²⁵⁰ A.g.e., 1.

²⁵¹ A.g.e., 1.

vurgulanmaktadır. Mevzu bahis olan ihbarların yabancı memurlar tarafından yapıldığı ancak yapılan inceleme sonucunda bu iddiaların ve asılsız olduğu kendilerine bildirilmiştir.

“10 Temmuz Sene 1323 Mahbusin-i İseviyenin âyin-i mezâhiblerine kimse tarafından taarruz edilmediği ne çâkerlerine ne de bir buçuk ay evvel burada bulunan Kosova adliye müfettişi ile on beş günde bir kere teftiş eden heyet-i memuriye...şikâyette bulunmamalarıyla da müspet olmakla beraber suret-i.... icrâ kılınan istifsârâtla tayin eylediğinden aksi hali arz ve ihbâr eden kimse tâmik-i tahkikât edilmek üzere işâr buyrulması mütevakkıf re’y devletlerinden...İhbâr-ı vâkıa bazı memuriye-i ecnebiye tarafından vukuu bulmuş ve aslı olmadığı kendilerine tebliğ edilmiştir.”²⁵²

Osmanlı idaresinin gayrimüslim tebaasının dini ihtiyaçlarını karşılamalarına yönelik hoşgörülü yaklaşımının açık bir örneği olarak 1893 tarihli bir Osmanlı arşiv belgesinde Seniçe kasabasında Hristiyan cemaate mahsus bir kilisenin inşa edilmek istendiği kaydedilmiştir. Söz konusu belgede, yapılması planlanan kilisenin uygun bir mevkide inşa edilmesine Osmanlı yetkililerince izin verildiği belirtilmektedir.

“Seniçe kasabasında ahali-i Hristiyana mahsus olarak inşası istenilen kilise hakkındaki mahzur ve mütâlaa-yı mahliyeye hâvi mazbata ile melfufu pusula ... mezkûr kilisenin intihâb edilen diğer mahle inşası istidâ olunmuş ve binâenaleyh mezkûr karar sureti meclis idare-i vilâyet ifadesiyle leffen takdim kılınmış olmağla ...”²⁵³

Sadrazamlık makamı ile Adliye Nâzırı arasında gerçekleşen yazışmalara dayanan belge, Osmanlı hoşgörüsünün gayrimüslim toplulukların ibadet mekanları inşa etme taleplerinin kurumsallaşmasının bir örneğini teşkil eder. Sadrazam Cevad Bey tarafından Adliye Nezaretine gönderilen yazıda Seniçe kasabasında “Nikola” namıyla bir kilise inşa edilmesi için ruhsat talebinde bulunulduğu belirtilmiştir. Aynı zamanda bu kilisenin Rum Ortodoks cemaatine ait olacağını ve kiliseye verilecek yeni ismin “Yeni Kilise” olacağı bilgisine yer verilmiştir.

“Seniçe kasabasında ...Nikola namıyla inşasına ruhsat istenen kilise hakkında... muhabere üzerine şûrâ-yı devlet-i dahiliye dairesinden kaleme alınan mazbata...

²⁵² 169 16814 TFR.I. KV.

²⁵³ 137 37 DH.MKT.

mezkûr kilisenin Rum cemaatine mensub... mezkûr kilise isminin yeni kilise unvanına tahvil olacağı mahlinden bildirildiği...”²⁵⁴

Gayrimüslim halkın karşılaştığı ekonomik sıkıntıların çözümüne yönelik Osmanlı idari yaklaşımının bir örneği, Seniçe mutasarrıfı tarafından Rumeli Vilayeti Müfettişliğine gönderilen bir yazıda görülmektedir. Belgede, kasaba halkı büyük ölçüde ağır ve zahmetli işlerde çalışmakta olup, elde ettikleri gelirler yalnızca temel geçim ihtiyaçlarını karşılamaya yetmektedir. Bu ekonomik zorluklar nedeniyle halk devlete olan vergi yükümlülüklerini zamanında yerine getirememekte ve vergilerin birikerek bir sonraki yıla devretmesine yol açmaktadır. Aynı durum Bedelât-ı Askeriyye (Askerlik Bedeli) ödemeleri içinde geçerlidir. Bu sebeple, söz konusu belgede kalıcı ve etkili bir çözüm bulunulması gerektiği ifade edilerek halkın mali yükümlülüklerini yerine getirmesini kolaylaştıracak düzenlemelerin yapılması önerilmiştir.

“...bu havâli-i halkı ekseriyetle bazı hidemât-ı şâkka tahsil idare edüp ancak temini maişet etmekte olduğundan bu gibilere tarh olunan temettü vergisini te'diyeden vüs'at bulamayarak bi-z-zarur bekâyâda kalmakta olduğu gibi bedelât-ı askeriye maddesi dahi mezkûr mazbatada gösterilen esbâbdan dolayı istihsâline pek de imkân bulamamakta olduğundan bu iki kalemin bir çare-i hüsnîyeye raptı...”²⁵⁵

Seniçe’de yapılan 1879 yılına ait nüfus kayıtlarında sadece Hristiyan erkek nüfus dikkate alınmıştır. Bu kayıtlara göre Seniçe Kazasında 3522 Hristiyan erkek nüfus bulunmaktaydı. Bu sayı Seniçe toplam nüfusun %44,5 inin Hristiyanlardan oluştuğunu göstermektedir.

Daha sonraki yıllarda, 1896 tarihli Kosova Vilayeti Salnamesinde Hristiyan nüfusa ilişkin veriler hem erkek hemde kadın nüfusu kapsayacak şekilde kaydedilmiştir. Bu kayıtlara göre Hristiyan tebaanın toplam nüfusu 7895 kişi olup bunun 4072’si erkek, 3823’ü ise kadın olduğu görülmüştür. Bu veriler 1896 yılı itibarıyla Seniçe kazasındaki toplam nüfusun yaklaşık %38’nin Hristiyan milletinden oluştuğunu ortaya koymaktadır.

²⁵⁴ 127-5439 İ. MMS.

²⁵⁵ 1 44 TFR.I.. KV.

4.1.2. Müslümanlar

Osmanlı hakimiyetinden önce Sırbistan topraklarının tamamı Hristiyan nüfustan oluşmaktaydı. Sloven kökenli olarak kabul edilen Sırp, Roma'nın kültürel ve dini etkisi altında yaşamış Ortodoks Slav toplulukları arasında yer almaktaydı. Bu toplulukların İslam dini ile Osmanlı öncesinde tanışmaları, Arap misyonerlerin faaliyetleri sayesinde gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti ile olan münasebetler ve özellikle uzun süren savaşlar neticesinde Sırp askerleri İslam dini ile tanışma imkânı bulmuş ve dahi bir kısmı ise İslam dinine geçmiştir. Elde edilen bilgiler doğrultusunda bu süreçte dervişlerin ve Müslüman tüccarların da önemli bir rol oynadığı görülmüştür. Ancak bölgede kitlesel düzeyde İslamlaşma hareketi esas olarak Osmanlı Devleti'nin siyasi ve idari hakimiyetinin tesis edilmesiyle birlikte ortaya çıkmıştır.²⁵⁶

Sırp Devletinin Hristiyanlığı resmi din olarak kabul etmesi, Sırp Ortodoks Kilisesi'nin hem dini ve hem de kültürel gücünü önemli ölçüde artırmıştır. Öte yandan, X. yüzyılda Bulgaristan'da ortaya çıkan Bogomil Mezhebi hızlı bir şekilde Sırp topraklarında yayılma göstermiştir. "Tanrı dostu" anlamına gelen Bogomil inancı, yarı putperest unsurlar barındırmakla birlikte özellikle Makedonya, Ras Bölgesi'ndeki Seniçe civarı ve Bosna'ya kadar geniş bir coğrafyada etkili olmuştur.²⁵⁷

Bogomil inancı, Katolik ve Ortodoks Hristiyanlığın temel inanç esaslarına karşı çıkmış ve her iki mezhebin teolojik yapısını reddetmiştir. Bogomiller; haç, kutsal ikonalar, Meryem Ana ve aziz kültünü kabul etmemiş bunun yerine teolojik bağlamda insanı arındıran ve tanrıya yaklaştıran temel unsur olarak sadelik ve tevazuyu esas alan mütevazı bir yaşam tarzını benimsemişlerdir. İbadetlerini süs ve gösteriştan uzak, kendilerine özgü "Hija" adı verilen mabetlerde gerçekleştirdikleri gibi açık arazide de ibadet edebilmekteydiler. Tanrı ile olan rabitalarını sade ve doğrudan bir çerçevede kuran bu topluluk bu yönüyle kendilerini gerçek Hristiyanlar olarak görmüşlerdir.²⁵⁸

²⁵⁶ Eyup Muşoviç, "Yeni Pazar Nüfusunun Etnik Oluşumu ve Etnik Yapısı", 4; Selma Saraç, "Sancak Bölgesinde Hristiyanlık ve İslâm (15-17. Yüzyıllar)",49

²⁵⁷ Harun Crnovrsanin-Nuro Sadikoviç, "Sandžak Porobljena Zemlja, (Zagreb: Hıdzretska, 2007), 34.

²⁵⁸ Ismajil Hodziç, "Bogomilizm ve Bosna Hersek Bogomilleri" Ondokuzmayıs Üniv. Sos. Bil. Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Samsun 2007, 80-90.

Ras Bölgesi'nde etkili olan Bogomil hareketi, Sırp Ortodoks Kilisesi tarafından sapkın bir inanç olarak değerlendirilmiş ve mezhep mensuplarına yönelik çeşitli baskı politikaları uygulamıştır. Sırp hükümdarı Stefan Nemanja döneminde Bogomillere karşı sistematik bir baskı süreci başlatılmış ve bu süreç zarfında türlü işkenceler, zorla din değiştirme girişimleri ve katliamlar gerçekleştirilmiştir. Ağır baskılara ve zulümlere rağmen Bogomillerin bir kısmı Ras bölgesinde varlığını sürdürmeyi başarmış, yaklaşık kırk bin kişi ise Bosna'ya göç ederek burada sığınma imkânı bulmuştur. Bosna Kralı Kuli tarafından kabul edilen bu heterodoks gurup Katolik Hristiyan nüfusu arasında da yayılma fırsatı bulmuştur. Hem aristokrasiye mensup seçkinler hem de halkın içinde bulunduğu geniş kesimleri Bogomil inancını benimseyerek, bu mezhebin bir üyesi haline gelmiştir. Bu gelişmeler, Bogomil inancının Bosna'da özellikle 14 yüzyıla kadar etkili bir dini hareket olarak güç kazanmasına ve bir anlamda üstün altın çağını yaşamasına olanak sağlamıştır.²⁵⁹

Fatih Sultan Mehmet'in Bosna'yı fethi sırasında Katolik ve Bogomillere yönelik hoşgörülü bir politika izlediği görülmektedir. Bu topluluğun devlet hizmetlerinde yer almalarına imkân tanınmış ve özellikle Osmanlı idaresiyle olumlu ilişki içinde olmalarını sağlamıştır. Bogomillerin Hz. İsa'yı sadece Allah'ın elçisi ve kulu olarak görmeleri ve Hz. Muhammed'i tanımış olmalarından dolayı onları İslam inancına yakın bir konuma taşımıştır. Fatih Sultan Mehmet tarafından verilen Ahidname, Hristiyanların baskısı ve özellikle Macar zulmü ile karşı karşıya kalan bu toplulukların İslam'ı kabul etmelerini kolaylaştıran bir unsur olmuştur.²⁶⁰

Bu süreçte özellikle Boşnak ve Arnavut topluluklarının İslam dinine geçiş oranı dikkat çekicidir. İslam'ı benimseyen Boşnakların kendi isimlerini Müslüman isimleri ile değiştirmişleri yeni kimliklerini benimsediklerini göstermektedir.²⁶¹ Fatih Sultan Mehmet döneminde Bogomillerin dilekleri sorulması üzerine, devlet hizmetlerinde görev almak istediklerini beyan ettikleri, bunun neticesinde Osmanlı sarayında, ordusunda çeşitli göreve getirildikleri bilinmektedir. Zamanla sadakatleri ve dürüst

²⁵⁹ Selma Saraç, "Sancak Bölgesinde Hristiyanlık ve İslâm (15-17. Yüzyıllar)", 40-41-50.

²⁶⁰ Haz. İsmail Demir vd., *Bosna Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri*, 9-10.

²⁶¹ Fatih Hadžić, *Elementi materijalne i duhovne kulture Bošnjaka u Sandžaku*, (Novi Pazar, Avlija, 2018), 167.

çalışmaları sayesinde Osmanlı yönetiminin güvenini kazandılar. İslamiyet’i kabul etmelerinin etkisiyle üst düzey yönetici pozisyonlarında dahi görev alma imkânı buldular.²⁶²

Osmanlılar, Bosna halkını etnik yapıları, kendine özgü dilleri ve kültürel özellikleri yönünden ayırt etmek amacıyla bu topluluğa “Boşnak” ismini vermiştir.²⁶³ Bosna’nın fethi sonrasında karşılıklı sağlanan güven ortamı ve sosyo-politik koşullar sayesinde Boşnak halkının Bogomil inancından vazgeçerek kitlesel biçimde İslam dinine geçişini mümkün kılmıştır. Bu geniş çaplı ihtidanın en önemli nedeni Osmanlı Devleti’nin bölgede tesis ettiği adil ve kapsayıcı yönetim anlayışıdır.²⁶⁴

Seniçe ve çevresinde İslamlaşma süreci yavaş ilerlemiştir.²⁶⁵ Bu durumun temel nedenlerinden biri şehir merkezlerinde nüfusun daha erken dönemlerde İslamlaşmış olmasından kaynaklıdır. Kırsal kesimlerde özellikle Sırp köylüsünün komünal yaşam tarzı, ataerkil yapısı ile gelenek, göreneklerinin mit ve efsanevi unsurlar üzerine inşa edilmiş olması, ayrıca yarı pagan inancının kültürel yaşantıdaki varlığı İslamlaşma sürecini yavaşlatan faktörlerdendir.²⁶⁶ Her ne kadar bölge Osmanlı hakimiyetine girmiş olsa da yerel halkın büyük bir bölümü Türklerden farklı olarak kendi örf, geleneklerini korumayı sürdürmüş ayrıca dillerini korumuş ve özgün bir kültürel kimlik inşa etmiştir.²⁶⁷

1879 yılına ait salname verilerine göre Seniçe’nin toplam erkek nüfus: 7910 kişiden oluşmaktadır. Bu nüfusun 4366’sını Müslüman erkekler teşkil etmektedir. Bu veriler doğrultusunda erkek nüfusun yaklaşık %55’inin Müslüman olduğu görülmektedir.²⁶⁸ Ancak söz konusu oranın sadece erkek nüfusa dayandığı ve kadın nüfusu içermediği

²⁶² Haz. İsmail Demir vd., *Bosna Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri*, 9-10.

²⁶³ Eyup Muşoviç, *Yeni Pazar Nüfusunun Etnik Oluşumu ve Etnik Yapısı*, 5.

²⁶⁴ Murat Yılmaz, *Sancak Drina’nın Öbür Yakası- Kimlik Oluşumu ve Otonomi Sorunu*, 67; Nurettin Alkan, *Dağılan Yugoslavya Mozağinde Bosna*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 1995), 16.

²⁶⁵ Selma Saraç, “Sancak Bölgesinde Hıristiyanlık ve İslâm (15-17. Yüzyıllar)”, 86.

²⁶⁶ Mirjana Marinković “Sırp Kültüründe Osmanlı Damgası”, 44-56.

²⁶⁷ Selma Saraç, “Sancak Bölgesinde Hıristiyanlık ve İslâm (15-17. yüzyıllar)”, 50-51.

²⁶⁸ Nurettin Birol, “19.yy Sonlarında Kosova Vilayeti’nin etnik, İdari Siyasi ve Sosyal Durumu ve Vali Halil Rıfat Paşa’nın Faaliyetleri”, 248.

göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla genel nüfus yapısına dair kesin bir yargıya varabilmek için tüm demografik gurupları kapsayan verilere ihtiyaç duyulmaktadır.

1880 yılına ait Kosova Vilayeti Salnamesi 'indeki verilere göre Seniçe Kazası'nın toplam nüfusu 8789 kişi olarak kaydedilmiştir. Bu nüfusun 5308 kişisi Müslümanlardan oluşmuştur. Bu veri toplam nüfusun yaklaşık %60,3'üne tekabül etmektedir.²⁶⁹

1881\82-1893 yıllarına ait genel nüfus sayımı verilerine göre Seniçe Kazası Müslüman kadın nüfusu 5485 kişi, Müslüman erkek nüfusu 7548 kişi olarak kaydedilmiştir. Toplam Müslüman nüfusu 13.033 kişi olarak tespit edilmiştir.²⁷⁰

1896 yılına ait aynı Kosova Vilayeti Salnamesi verilerine göre Seniçe Kazası'nın toplam nüfusu 20.766 kişi olarak belirtilmiştir. Bu dönemde Müslüman nüfusun 7266'sı erkek, 5593'ü kadın olmak üzere toplam 12 859 kişi olduğu kaydedilmiştir. Bu da toplam nüfusun yaklaşık %61,9'unun Müslüman olduğunu göstermektedir.²⁷¹

1906-7 yıllarına ait genel nüfus sayımı verilerine göre Seniçe Kazası Müslüman kadın nüfusu 21528 kişi, Müslüman erkek nüfusu 28328 kişi olarak kaydedilmiştir. Toplam Müslüman nüfusu 49.856 kişi olarak tespit edilmiştir.²⁷²

4.1.3. Yahudiler

Osmanlı toplum mozağinde Hristiyanlardan sonra en önemli gayrimüslim topluluklarından biri Yahudiler olmuştur. Osmanlı topraklarında Zimmi statüsünde

²⁶⁹ T.C Başbakanlık Arşivleri Genel Md. *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kosova Vilayeti*, 334.

²⁷⁰ Kemal Karpat, *Ottoman Population 1830-1914 Demographic and Social Characteristics*, (London: The University of Wisconsin Press, 1985), 140.

²⁷¹ Der. H. Yıldırım Ağanoğlu, *1896 Kosova Vilayeti Salnamesi*, (İstanbul: Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları, 2000), 225.

²⁷² Kemal Karpat, *Ottoman Population 1830-1914 Demographic and Social Characteristics*, 166.

yaşayan bu millet diğer gayrimüslim unsurlar gibi geniş ölçüde din, vicdan ve özel hukuk alanlarında özgürlüğe sahiptir.²⁷³

Yahudilerin Osmanlı topraklarına geliş serüvenleri 1492 yılında İspanya'dan ve 1496'da Portekiz'den zorunlu göçlerle başlamıştır. Engizisyon baskıları ve Hıristiyanlığı kabul etmedikleri takdirde öldürülme tehdidiyle karşı karşıya kalan Yahudiler, yaşadıkları toprakları terk etmek zorunda kalmışlardır. Osmanlı Devleti bu süreçte insani bir tutum sergileyerek Yahudilere kucak açmıştır. II. Bayezid, memleketlerinden kovulan ve Osmanlı sınırlarına kadar gelen bu göçmenleri yetenekli ve eğitilmiş ticaret erbabı olarak değerlendirmiş ve onların kabul edilmesi, iyi muamele görmeleri ve iskân edilmeleri için Rumeli ve Anadolu'daki yöneticilerine emirnameler göndermiştir.²⁷⁴

Bu politikaların bir sonucu olarak Selanik üzerinden Bosna'ya ulaşan ilk Yahudi tüccar ailelerinin 1565 yılında bölgeye yerleştikleri bilinmektedir.²⁷⁵ XIV. yüzyılda Yahudi topluluklarının karayolu ticaret güzergahlarını kullanarak Balkan şehirlerine gelmiş olmaları olasılığı yüksektir. Zira Osmanlı Devleti, Yahudileri kabul ettikten sonra özellikle büyük şehirlerde ticaretin yayılması ve gelişmesi amacıyla yerleştirmiştir. Bu durum, Yahudilerin zamanla Osmanlı ticaret ağının önemli aktörleri haline gelmelerini sağlamıştır.²⁷⁶

Seniçe'ye Yahudilerin ne zaman geldiklerine dair kesin bir veriye ulaşılamamıştır. Ancak iktisadi hayatın akışında aktif olarak yer alan Yahudilerin muhtemelen XVI. yüzyılda Yeni Pazar'a ulaşarak yerleşmiş olabilecekleri değerlendirilmektedir.²⁷⁷ Bu bağlamda Seniçe'nin Selanik-Bosna karayolu güzergahında yer alması, Yahudilerin buraya XIX. yüzyıldan daha önce yerleşmiş olabilecekleri ihtimalini de düşündürmektedir. Alternatif bir görüşe göre ise Yahudiler, II. Sırp İsyanı sonrasında Seniçe'ye göç etmiş olabilmeleri

²⁷³ Ahmet Yaman, "Yahudilerin Osmanlı Millet Sistemi İçindeki Yeri ve Hukuki Konumları (Aile Hukuku Özelinde Bir Değerlendirme)", *Diyanet İlmî Dergisi* C.51, S.2, 15.

²⁷⁴ Muharrem Gürkaynak "Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi ve Yahudi Milleti" Süleyman Demirel Üniv. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi 282.

²⁷⁵ Mustafa Imamović, *Historija Boşnaka*, 115-116.

²⁷⁶ Eyup Muşoviç, *Yeni Pazar Nüfusunun Etnik Oluşumu ve Etnik Yapısı*, 204.

²⁷⁷ Age., 205.

ile birlikte 1870 yılı itibarıyla Seniçe’de 26 Yahudi ailesinin yaşadığı kesin olarak bilinmektedir.²⁷⁸

Yapılan araştırmalara göre 1880 yılına ait nüfus kayıtlarında Seniçe’nin toplam nüfusu 9445 olarak kaydedilmiştir. Bu kayıtlarda Yahudi erkek nüfusu (nüfus-ı Zükûr) ya 14 olarak belirtilmiştir.²⁷⁹ 1881\82-1893 yıllarına ait genel nüfus sayımında ise Yahudi topluluğunun toplam kadın ve erkek nüfusu 12 kişi olarak tespit edilmiştir.²⁸⁰

1896 tarihli Kosova Vilayeti Salnamesinde bu oranın değişmediği görülmektedir. Söz konusu yıl itibarıyla Seniçe Kazası’nda toplam 612 hane bulunmakta olup, Yahudilere ait hane sayısı 3’tür. Bu üç hanede 5 erkek ve 7 kadın olmak üzere 12 Yahudi nüfusu kayıt altına alınmıştır.²⁸¹

Ayrıca Yahudi cemaatine mensup vekillerden Raid, Markoz ve Minto tarafından 1872 yılında Dersaadet’e gönderilen bir telgraf, Seniçe’de ikamet eden Yahudilerin tüccar olarak ekonomik faaliyetlerde bulduklarını ve özgürce yaşadıklarını göstermesi bakımından bir önemli bir belgedir. Aynı belgede dönemin idarecisi olan Paşanın adaletli ve hakkaniyetli yönetiminde ekonomik refah içinde oldukları ve duyulan memnuniyet dile getirilmiştir.

*“Biz ki millet-i museviyedeniz her hususda kendisinden gördüğümüz adalet ve hakkaniyeti iktizasınca saye-i padişahide günden güne servet ve istirahatimiz terakki ediyor”*²⁸²

²⁷⁸ Mentović Mento, Ajbl Mirjana “Jevreji Novog Pazara I Okoline” Novi Pazar, 2019, 15.

²⁷⁹ H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kosova Vilayeti*, 334.

²⁸⁰ Kemal Karpat, *Ottoman Population 1830-1914 Demographic and Social Characteristics*, (London: The University of Wisconsin Press, 1985), 140.

²⁸¹ H. Yıldırım Ağanoğlu, *Kosova Vilayeti Salnamesi*, 225.

²⁸² 1165 79 A.} MKT.UM. Belgeye göre ;Seniçe Yahudileri, bölge yöneticisi Hurşid Paşanın görevden alınacağı haberini almışlar ve bunun üzerine: Hurşid Paşa’nın göreve geldiği andan itibaren Musevileri rahatsız eden ve fitne yapan şahısları terbiye ettiğini, bütün memleketin emniyetini sağladığını ve sancakta bulunan herkesi kendi ticaretinde serbest bıraktığını belirtmişlerdir. Ayrıca Hurşid Paşadan gördükleri adalet ve hakkaniyet sayesinde servetlerinin arttığını ifade etmişler ve onun gibi bir yöneticinin bu denli önemli bir sancaktan alınmasının hem devlet hem de millet açısından zararlı olacağı gerekçesiyle Paşanın Seniçe’de kalıp görevine devam etmesi yönünde talepte bulunmuşlardır.

4.2. Seniçe’de İktisadi Hayat

Seniçe’de halk, var olmak ve yaşamını idame ettirebilmek amacıyla mevcut kaynaklarını kullanarak çeşitli iktisadi faaliyetlerde bulunmuş, üretim yapmış, tüketmiş ve ihtiyaç fazlasını devretmiştir. Osmanlı idaresi altında bölgenin coğrafi konumu, doğal kaynakları, gelir düzeyi, sosyal örgütlenme yapısı ve dönemin teknolojik imkanları doğrultusunda ekonomik bir sistemi oluşturulmuştur. Bu faktörler çerçevesinde üretim, ticaret ve ihracat faaliyetleri yürütülerek bölge halkının maddi koşullarını düzenleme ve refah seviyesini artırma amacı güdülmüştür.

Seniçe’nin iktisadi yapısı temel olarak tarım ve hayvancılık, sanayi, ticaret, ihracat ve hizmet sektörlerinden oluşmuştur.

4.2.1. Tarım ve Hayvancılık

Adından da anlaşılacağı üzere Balkanlar, genel itibarıyla tarıma elverişli olmayan dağlık ve engebeli bir arazi yapısına sahiptir.²⁸³ Bu karakteristik yapı, Balkanların en yüksek rakımlı (1026 m) şehirlerinden biri olan Seniçe içinde geçerliliğini korumaktadır.

Coğrafi yapısı ve iklim koşulları nedeniyle Seniçe ekonomisi ağırlıklı olarak tarıma değil hayvancılığa dayalıydı. Yılın yaklaşık sekiz ayı süren soğuk hava koşulları, ilkbahar aylarında bile kar yağışına ve kırığın oluşumuna yol açmakta bu durum sebze ve meyve üretimini olumsuz etkilemekte, tarımsal ürünlerin hem nadir yetişmesine hem de düşük verimli olmasına neden olmaktadır. Bu nedenle tarımsal faaliyetlerle ilgilenmek isteyen halk, yeterli verim alınmaması nedeniyle daha çok hayvancılıkla uğraşmayı tercih etmiştir. Hayvan yetiştiriciliği, hayvan ticareti, ihracat, bölge halkının temel ekonomik faaliyetleri arasında yer almıştır. Seniçe’deki bu olumsuz coğrafi ve iklim koşulları nedeniyle toplam arazinin varlığının sadece beşte biri tarıma elverişli

²⁸³ Balkan sözcüğü etimolojik olarak Türkçe kökenli bir kelimedir. Ağaçlarla veya ormanlarla kaplı dağlar ya da sıradağları ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Bkz. Mucize ÜNLÜ “Tarihsel Süreçte Balkan Kavramı ve Türevleri Üzerine” *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, C.5, S.13, (2018), 135-142, 135.

olarak kullanılabilmiştir. Bölgede 210. 695 dönüm tarım alanı bulunmakta olup, buna ek olarak 197.425 dönüm çayırılık ve aynı büyüklükte otlaklık alan mevcuttur. Bu sınırlı tarım alanlarında başlıca arpa, kenevir, patates, buğday ve birkaç köyde mısır yetiştirilmiştir. Hububat hasatından elde edilen küspeler ise hayvan yemi olarak kullanılmıştır. Ancak tarımsal üretim miktarı bölge halkının temel gıda ihtiyacını karşılamadığından eksik kalan ürünler çevre sancaklardan temin edilmiştir. Halkın küçük bir bölümü ırgatlık gibi gündelik işlerde çalışmakla birlikte büyük çoğunluğu geçimini zirai faaliyetler ve hayvan yetiştiriciliği ile sağlamıştır.

“Ahali ülfet ve iştigalleri var ise de mevrûât mükemmel olamadığından ahali daha ziyade koyun, koç, hayvan alım satımına ve diyar-ı âhara sevk ve ihracına çalışırlar. Maa haza sevabıka nisbeten emr-i ziraat yüzde beş derecesinde müterakkidir.... Ziraat ve harasete elverişli mahaller ancak 201. 695 dönüm tarla ve 197. 425 dönüm çayırılıkla hayvanat ra'yine mahsus takriben bu miktar mer'âdır.... Hububatı mevrûanın envai arpa, kablice kenevir, patates, ..., mahlut, alef, biraz buğday ve birkaç köyde dahi cüzî miktar mısırdan ibarettir. Elde edilen hububat derece-i kifayede olmadığından fazlası hariç-i livadan celb olunuyor... Ehali-i kazanın cüzî miktarı ırgatlık edip kısım-ı küllîsi ziraat ve hayvan yetiştirmekle müteayyıştır... Dahil-i kazada yetiştirilen hayvanat sığır, koyun, keçi, bargir cinslerinden olmakla ahalinin en esaslı istifadesi bu yüzdendir...”²⁸⁴

4.2.2. Seniçe’de Ticaret, Sanayi, İthalat, İhracat

1455 yılında Osmanlı hakimiyetine giren Seniçe, cami, köprü, han ve hamam gibi yapıların inşasıyla birlikte klasik Osmanlı kasabası kimliğini kazanmıştır. Aynı zamanda önemli bir ticaret güzergâhı üzerinde konumlanmış olması kasabanın ekonomik gelişimini desteklemiş, çarşı ve dükkanların kurulmasıyla Seniçe zamanla bölgesel ölçekte önemli bir ticaret merkezi haline dönüşmüştür.²⁸⁵

Seniçe’de Müslüman olan ya da olmayan herkes serbestçe ticaret yapma hakkına sahipti.²⁸⁶ Kasaba halkı, emlak, çiftçilik, ticaret, amelelik ve sınırlı da olsa farklı sanayi

²⁸⁴ H. Yıldırım Ağanoğlu, *Kosova Vilayeti Salnamesi*, 225-226.

²⁸⁵ Saraç Selma “Sancak Bölgesinde Hristiyanlık ve İslâm (15-17.Yüzyıllar)”, 85.

²⁸⁶ 1165 79 A.} MKT.UM.

alanlarında faaliyet göstererek geçimlerini sağlamaktaydı. Bölgedeki sanayi faaliyetleri ise başlıca kunduracılık, abacılık, terzilik ve mimarlık gibi zanaat dallarından ibaretti. Ancak üretimin genellikle yerel halkın ihtiyacını karşılamaya yönelik olması durumundan dolayı bu sektörlerde ihracatın yapılması mümkün olmamıştır. Bu husus Osmanlı iktisadi prensiplerinin arz yönlü işleyiş biçiminden kaynaklanmaktaydı.

*“Kasaba ahalisinin bir miktarı emlâk ve çiftlikleri mahsulatıyla ve biraz sanayi-i muhtelif ve ticaret ve amelelikle geçinir. Sanayi denilen şey, kunduracılık, terzilik, abacılık, mimarlık gibi sanatlardır. Sanayi-i mesrudenin temin -i ihracat edecek derecede revacı yok ise de amillerini idare ediyor.”*²⁸⁷

Seniçe halkının temel buğday ve mısır ihtiyacı, Selanik ve Üsküp Sancaklarından temin edilmekteydi. Buna karşılık bölgeden yapağı, sade yağ, peynir, katran²⁸⁸, balmumu ve hayvan derileri gibi ürünler ihraç edilmekteydi. Genel yıllık toplam üretim değeri yaklaşık olarak 52.000 Osmanlı lirası olup ihracat hacmi sınırlı olsa da bu üretim düzeyi yerel ekonomi açısından önemli bir katkı sağlayacak boyuttaydı. Bu durum bölgenin tarıma elverişsiz ancak hayvancılığa uygun coğrafi yapısına sahip olduğunun somut bir göstergesidir. Kasabanın ihtiyaç duyduğu tarım ürünleri, hayvancılıktan elde edilen gelire karşılanmakta bu da hayvansal ürünlerin üretimini ve ticaretini bölge ekonomisi açısından hayati bir konuma taşımaktaydı. Günlük ticari faaliyetleri büyük ölçüde kasabada gerçekleşirken, Sırbistan sınırına yakın köylerde yaşayan halk ise alışveriş ve ticaret işlemlerini Yavor sınır kapısında üzerinden yürütmekteydi.

“Emtia-i saire ise Selanikle Üsküb'ten ve balada yazıldığı vecihle lüzumu mikdar buğday ve mısır liva haricinden celb ve “yapağı, peynir, sade yağ, bal mumu, katran hayvanat-ı mütenevvia cülûdu ihraç olunur. Umum imalat-ı seneviye 52.000 lira-yı Osmanî raddesinde ve ihracat buna mukabil edemese bila hayli fevaidi calibdir. Dahil-i kazada yetiştirilen hayvanat sığır, koyun, keçi, bargir cinslerinden olmakla ahalinin en esaslı istifadesi bu yüzdendir. Kaza ahalisinin mahall-i bey ve şırası Seniçe

²⁸⁷ H. Yıldırım Ağanoğlu, *Kosova Vilayeti Salnamesi*, 226.

²⁸⁸ Age., 226.

*kasabasıdır. Sırbistan hududu cihetindeki kura ahalisi “yavur” kapısı pazarına da müracaat etmektedir.”*²⁸⁹

Seniçe de gelir sağlama amacıyla faaliyet gösteren ticari işletmeler arasında hanlar, dükkanlar, kıraathane, mağazalar, kahvehane, berber dükkanları, meyhaneler, konaklama ve dinlenme amaçlı çarşı odaları, fırınlar ile işçi dükkânları yer almaktaydı.

*“Seniçe kasabasında... 24 han. 242 dükkân, 1 kıraathane, 3 Mağaza, 9 kahvehane, 7 berber dükkânı, 9 meyhane, 15 çarşı odası, 11 fırın, 5 işçi dükkânı vardır”.*²⁹⁰

18 Ekin 1896 tarihinde Bâb-ı Âli, Daire-i Hariciyenin Umur-u Ticariye Kalemi müdürü tarafından kaleme alınan belge, dönemin siyasi konjonktürel yapısı ile Seniçe'nin ticari önemini ortaya koymaktadır. Belgeye göre Öziçe ve Osmanlı toprakları arasındaki ticari ilişkiler o dönemde neredeyse yok denecek seviyede idi. Fakat Yavor ve Seniçe yollarının açılması halinde bu ilişkilerin artacağı ve genişleyerek daha yüksek bir düzeye ulaşacağı öngörülmüştür.

*“...Özice ile memalik-i şahane beyninde elyevm muamelat-ı ticariye mefkud hükmünde olmakla beraber Yavor ve Seniçe tariklerinin küşâdı halinde muamelat-ı mezkurenin bazı mertebe kesb-i terakki etmesine vesile olacağı cihetle keyfiyat-ı mukaddema şebenderlik tarafından sefaret-i seniyyeye iş'ar edildiği...”*²⁹¹

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimler, ödedikleri cizye karşılığında hayatlarını bir anlamda muhafaza altına almışlardır. Onların öldürülmeleri, sürülmeleri veya esir durumuna düşmeleri söz konusu olmamış bu tip durumlara karşı koruma altına alınmışlardır. Müslüman olsun ya da gayrimüslim olsun herkes şer'i hukuk çerçevesinde ticaret yapma hakkına da sahipti. Ancak İslam dininin esaslarına aykırı olan ve haram satılan şarap, domuz gibi ürünlerin üretilmesi, yetiştirilmesi ve ticareti, Müslüman nüfusun yoğun olduğu bölgelerde yasaklanmış, bu faaliyetler bu bölgelerde yapılmaması şartıyla serbest bırakılmıştır.²⁹²

Ticari faaliyetlerin devamlılığını sağlamak ve özellikle Hristiyan halkın mağduriyetini önlemek amacıyla Osmanlı idarecileri, yolsuzlukla mücadele ve toplumsal düzenin

²⁸⁹ H. Yıldırım Ağanoğlu, *Kosova Vilayeti Salnamesi*, 226.

²⁹⁰ Age., 227.

²⁹¹ 183 34 HR.TH.

²⁹² Mustafa Fayda, “Zimmî”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/438-440.

tesisi için önemli değişim ve denetim mekanizmaları geliştirmiştir. Bu bağlamda yürütölen uygulamalarda, idarecilerin asayişin sağlaması konusunda tavizsiz bir tutum izledikleri görölmektedir.

“...ahali-i Hristiyanın ...Ne çare ki bunlar hakkında matlûb olan serbest ticaret mesdûd olup şöyle ki kazaen mezkûr havalisinde peyda olan bir takım haydutların muzırratından...tabiiyetle li ecli't-ticâre bir mahalde gidemeyerek adem-i emniyetle serbest ticaretten mahrum oldukları tahkîk kılınmış maraz kendileri dahi işbu haydutlardan..çok şikayet etmişlerdir sâye-i asâyişvâye-i cenâb-ı padişâhide her tarafın ve medâr-ı servet olan tarik-i ticaretin temin ve teshili hakkında bezl olunan himmet ve fedakarlığın itinaât-ı kâmile ile yolunda sarfı memuriyetin uhde-i masârıflarına...olan bir mesele-i mühimme olup ezcümle işbu caddenin tamamen muhafazası ve emniyeti lüzumu nezdi âlilerinde müstağnâ-yı izâh olan... Zaim beyin ... şayed ilerüde matlûb olan muhafaza yolunda görölemez ise olhalde hem mumâileyh mesul tutulacağından...”²⁹³

Osmanlı iktisadi stratejileri, yalnızca devletin çıkarlarını değil aynı zamanda halkın refahını, yaşam kalitesini ve temel ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurarak şekillenmiştir. Bu stratejiler sayesinde, toplumun ekonomik ihtiyaçlarının karşılaması ve sosyal dengenin korunması amaçlamıştır. Örneğin, Seniçe erzağının ihracatına yönelik yasağın kaldırılması, söz konusu yasağın ticareti olumsuz etkilemesi ve devlet hazinesine zarar verme ihtimali nedeniyle gerçekleştirilmiştir.

“Seniçe ve civarı mahallerden Avusturya'ya kesretli sûd yağı ihracı kolordunun merkez ve mevakînçe iddihâri taht-ı vücud ve elzemiyette olan yağdan ikmal ve tedarik

²⁹³ 787 71 A.} MKT.UM; Yeni Pazar kasabasında doğmuş bazı Hristiyanlar diğer yerlere göre ahlaken daha iyi ve daha dostturlar. İhtiyaç halinde mal sandığına bile akçe borç verir ve hükümete güzel bir bağlılık gösterirler. Fakat bu zatlar serbest ticaret yapamamakta, haydutlar yüzünden ticarete gidememektedirler. Kendilerinin şikâyeti incelenmiş ve tez vakitte bu yolların haydutlardan temizlenmesi kararı çıkmıştır. Seniçe'den Vişegrad'a kadar olan yolun emniyetinin sağlanması için Zaim Bey görevlendirilmiştir. Zaim Bey, Seniçe'den Vişegrad'a kadar olan bölgenin emniyeti üzerine almıştır. Yeni varoş sınırlarını korumayı da taahhüt eylemiştir fakat emrindeki üç yüz nefere ilave olarak iki yüz nefer daha istemiştir. Bu asker ilaveleriyle sınırların korunacağı uygun görölmüştür. Şayet bunlar sınırları korumaya yetmezse Zaim Bey mesul tutulacağından ona göre karar verilmelidir.

edilememesi mucep olduğu beyanıyla ihrâcât vâkıanın men'i hakkında kolordu heyet-i idaresi tarafından verilip... diğer mahallerde câri olacağı vecihle gerek yağ gerek fasulye arpa pirinç dakîk vesair esrar ve erzakın hem civar olan Avusturya Karadağ Sırbistan ve Bulgaristan'a ihracına meydan verilmeyerek katiyen men'i hakkında icâb edenlere tebligât-ı icra ve neticesinin enbâsı ve tekrar izbâr olunmakla suret-i hale göre iktizasının ifa ve enbası rica olunur efendim hazretleri”²⁹⁴

Osmanlı Devleti, yalnızca sanayi veya tarım gibi sektörlere değil tüm ekonomik faaliyetlerin genel işleyişine ve ticari canlılığın sürekliliğine önem veren bir ticaret politikası benimsemiştir. Bu politikalar, halkın geçim kaynaklarını ve beslenme ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak şekillenmiştir zira bu unsurlar toplumsal istikrar açısından temel teşkil etmektedir. Konuyla ilgili Dahiliye Nezaretine sunulan bir belgede, askeri ihtiyaçların karşılanması amacıyla Seniçe ve çevresi ile Avusturya, Karadağ ve Hristiyan nüfusun yoğun olduğu Bulgaristan’a yağ, fasulye, arpa, pirinç ve un gibi temel gıda maddelerinin satışının yasaklanmasının, tüccarların zararına neden olacağı ve serbest ticaretin işleyişini olumsuz etkileyeceği belirtilmiştir. Bu nedenle söz konusu yasağın uygulanmasının caiz olmadığı ifade edilmiştir.

“Halen ve atıyyen ihtiyacât-ı askeriyenin temini için Seniçe ... Avusturya ve Karadağ ile Hristiyan Bulgaristana yağ fasulye arpa ve pirinç ve dakîk gibi erzakın men' ihracı lüzumuna dair ... led-el mütâlaa erzak-ı mebhûs anhânın men' ihrâcî tüccarın zararını muceb ve serbest ticareti mahl olacağı cihetiyle gayr-ı caiz bulunduğu cevaben nezâret-i celilelerine tebyizi tezkire kılınmış olduğuna icrâ-yı icâbına himmet”²⁹⁵

Seniçe ekonomisinin günümüzdeki potansiyel gelir kaynaklarından biri de madenlerdir. Ancak, 1896 tarihli Kosova Salnamesinde söz konusu dönemde Seniçe Kazası dahilinde aktif halde herhangi bir maden ocağı bulunmadığı gibi çıkarılan bir maden veya maden suyu kaynağı da bulunmadığı belirtilmektedir.

“...memleket dahilinde lağım bulunmadığı gibi dahil-i kazada mekşuf maadin ve miyah-ı madeniye yoktur...”²⁹⁶

²⁹⁴ 101 27 DH. İD.

²⁹⁵ 4029 302165 BEO.

²⁹⁶ H. Yıldırım Ağanoglu, *Kosova Vilayeti Salnamesi*, 229.

Fakat aynı kaynakta Seniçe'den ihraç edilen ürünlerden biri de katran olduğu belirtilmektedir. Katran, çam ağacından ve maden kömüründen elde edilen, suda çözünmeyen, suya dayanıklı ve aynı zamanda medikal amaçlarla kullanılan bir maddedir.²⁹⁷ Genellikle taşkömürü, odun, linyit gibi organik maddelerin damıtılması yoluyla elde edilir.²⁹⁸ Üretimin ihracata yetecek düzeyde olduğu düşünüldüğünde Osmanlı döneminde bölgede faal bir maden kömürü ocağının olmaması dikkat çekicidir. Zira günümüzde Štavalj bölgesinde aktif olarak işletilen ve geçmişi 1936 yılına kadar uzanan Sırbistan'ın en önemli maden kömürü ocaklarından bazıları Seniçe sınırları içerisinde yer almaktadır.²⁹⁹

Bazı arşiv belgelerinde “Seniçe” isminin petrol ile ilgili kayıtlar içinde geçtiğine rastlanmıştır. Ancak bu belgelerde söz konusu yerin doğrudan inceleme konumuz olan Seniçe değil, Yunanistan sınırları dahilinde Yanya Sancağının Avlonya Kazasında yer alan Seniçe çiftliği olduğu açıkça belirtilmektedir. Dolayısıyla bu tür kayıtlarda geçen “Seniçe” ifadesi, çalışmamızda ele alınan coğrafi bölgeyle karıştırılmamalıdır. Konuya açıklık getiren arşiv belgelerinden biri Yanya Valisi tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bir telgrafta yer almaktadır. Telgrafta petrol çıkarılan yerin Yanya Sancağı'nın Avlonya Kazasına bağlı Seniçe Çiftliği olduğu özellikle vurgulanmıştır.³⁰⁰

²⁹⁷ Katran ağacından elde edilen katran, halk sağlığı için medikal olarak kullanıldığı gibi hayvanların maruz kaldıkları hastalıklarda da kullanılmıştır. Gemilerin izolasyonunda kullanıldığı gibi harp malzemelerinin yapımında da kullanılan önemli bir maddedir. Bkz. Mehmet Taş, “18.Yüzyıl Osmanlı Donanmasında Zift ve Katran Temini”, *Turkish Studies*, C.15, S.4, 1225-1242, 1227.

²⁹⁸ Uğur Demlikoğlu, “Osmanlı Devleti'nin 18. Yüzyılda Bazı Şark Kalelerinde Bulundurduğu Harp Malzemeleri” *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* C.24, S.2, (2014), 277-294, 291.

²⁹⁹ Bkz. <https://jppeu.rs/rmu-stavalj/?lang=lat>.

³⁰⁰ 332 118 DH. ŞFR. Romanya vatandaşı olan seyyah Konstantin B. Avlonya'ya hangi amaçla geldiği tam olarak bilinmemekle birlikte burada bulunduğu süre zarfında düzenli olarak Seniçe madenine gidip geldiği tespit edilmiştir.

4.3. Eğitim

Eğitim; kişisel gelişimi destekleyen ve toplumsal ihtiyaçlar ile beklentilere zaman, içerik ve işlevi yönüyle karşılık veren kurumsal bir yapı niteliğindedir. Osmanlı, kuruluşunun ilk yıllarından itibaren İslam dinin, eğitim konusunda gösterdiği hassasiyeti dikkate alarak hem merkezde hem de taşra olsun çeşitli eğitim kurumları inşa etmiştir. Özellikle Balkan coğrafyasında, İslam anlayışının yerleşmesi ve dini kültürel hayatın gelişmesinde Osmanlı eğitim kurumlarının önemi büyüktür.

Osmanlı Devleti, Seniçe’de de eğitimin sistemli bir biçimde yürütülmesini sağlamak amacıyla farklı eğitim kurumları tesis etmiştir. XIX. yüzyılda eğitimin kurumsal ve idari yönden gelişimini sağlamak amacıyla klasik sistem yeniden düzenlenmiş ve modernleştirilmiştir. 1885 yılı civarında bölgede 1 Mekteb-i Rüşdî, ilim ve fen eğitiminin verildiği bir medrese inşa edilmiştir. Bu kurum 1 dersane ve 6 Mütâlaa Haneden³⁰¹ oluşmaktaydı. Ayrıca farklı mahallelerde 339 öğrencinin devam ettiği 9 Müslüman okulu ile 50 talebeden oluşan 1 gayrimüslim okulu faaliyet göstermekteydi. Kaza sınırları dahilinde 11 cami, 2 kilise ile toplamda 855 talebeye eğitim veren 29 erkek ve 3 kız Müslüman öğrenciden oluşan Sıbyan mektebi bulunmaktaydı.³⁰² Bu veriler dönemin eğitim yapılanmasının hem dini hemde toplumsal çeşitliliği kapsayacak şekilde örgütlendiğini göstermektedir.

Osmanlı Devleti, tebaası olan gayrimüslim halklara, devlet güvencesi kapsamında kendi usullerine göre eğitim görme hakkı tanınmıştır. Gayrimüslimler, ibadethanelerini yönetebildikleri gibi kendi okullarını da bağımsız şekilde idare edebilmişlerdir. Bu vesileyle kültürel değerlerini koruma, yaşatma ve sonraki

³⁰¹ Mütâlaa hane: okuma salonları bkz. Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügât*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2023), 757.

³⁰² Seniçe’de bundan on sene önce bir bab mekteb-i rüşdî ile 6 mütalaa hane ve bir dersaneyi havi bir de medrese inşa olunarak ulum ve fünun talim edilmektedir. Bunlardan başka memleket içinde ve Hamidiye, Nikşik, İman, Çavik, Viraneş, Butuk mahalâtından 339 mevcutlu 9 Müslim ve varoş mahallesinde 50 şakirdli bir gayr-i müslim ve kaza dahilinde 11 Camii şerif ve 2 kilise ve 855 talebeli 29 zükur ve 3 inas -ı müslimin Mekâtib-i sıbyaniyesi bulunup saye-i hazret-i padişahide günden güne terakkî-i maarif – âsarı tecelli- nüma olmaktadır. H. Yıldırım Ağanoglu, *Kosova Vilayeti Salnamesi*, 227.

nesillerine aktarma imkânı bulmuşlardır. Ana dillerinde eğitim görmeleri ise dilin kimlik koruyucu bir unsur olarak işlev görmesini sağlamıştır.³⁰³

28 Aralık 1896 tarihinde Adliye Nezareti'ne sunulan bir belgeye göre, Slav cemaatine mensup ve Ortodoks mezhebine bağlı halk tarafından ahşap bir mektep binası inşası talebinde bulunulmuştur. Bu talep üzerine, Seniçe'ye tabi beş karyenin ortasında yer alacak mektebin yapılmasına izni verilmiş ve mektebin yapılacağı arazi belirlenmiştir.

*“Seniçe'ye tabi muharrer-ül esâmi beş karyenin vâsıtında tûlen on beş ve arzen on ve irtifaen beş zira' mimari vüs'atında inşasına ruhsat îtâsı işbu karyelerde sakin Slav cemaatine mensub ve Ortodoks mezhebine sâlik ahali tarafından istid'â olunan bir bab ahşap mekteb tesisi için ...”*³⁰⁴

17 Nisan 1897 tarihinde Şurâ-yı Devlet Mektep Dairesine sunulan bir yazıda ise Seniçe'ye tabi Haltavike, Goracik-i Bala, Zir, Mişkovita ve Hakane, Praşovane karyelerinin ortasına bir mektep inşa edilmek için ruhsat talebinde bulunulmuştur. Söz konusu bölgede ikamet eden, tamamı Rum cemaatine mensup 88 hane ve 398 kişilik nüfusun talebi doğrultusunda, okulun inşası için kendilerine bir devlet arazisinin tahsis edilmesine karar verilmiştir.

*“Seniçe'ye tabi Haltavike, Goracik-i Bala, Zir, Mişkovita ve Hakane Praşovane karyelerinin Vasatında bir mektep inşasına ruhsat îtâsı mahlince istid'â olunması üzerine... mezkûre ahali seksen sekiz hanede üç yüz doksan sekiz nüfus ve cümle-i Rum cemaatine mensup olup mektebin arazi-i emriyeden bir mahle tûlen on beş ve arzen on ve irtifaen beş zira' olarak inşa ...”*³⁰⁵

Seniçe Kasabası'nda bulunan ve harap durumda olan bir Hristiyan mektebinin tamir edilmesi ve üzerine ek odalar inşa edilmesi amacıyla ruhsat talebinde bulunulduğu 1891 tarihli Adliye Nezareti'ne gönderilen bir belgede belirtilmiştir. Bu talep olumlu karşılanmış ve gerekli izinler verilmiştir. Konuya ilişkin alakalı belgeler ilgili merkezlere de iletilmiştir.

³⁰³ Nermin Taylan Erkutlu, *Osmanlı'da Eğitim*, (İstanbul: Çınaraltı Yayınları, 2024), 113.

³⁰⁴ 887 66511 BEO.

³⁰⁵ 25 12 İ. AZN.

“Seniçe kasabasında müşerref hârâb olan Hristiyan mektebinin tamiriyle üzerine yeniden odalar inşası ruhsat îtâsı hakkında... ”³⁰⁶

19 Ekim 1904 tarihinde Seniçe Kazası tarafından Mülkiye Dairesi’ne gönderilen belgede, Varoş kasabasında bulunan Rum mektebinin yetersiz büyüklükte olduğu ve hıfzıssıhha kuralına uygunluk taşımadığı gerekçesiyle yıkılarak yerine daha geniş bir okul binasının inşa edilmesinin kararlaştırıldığı bildirilmiştir. Yeni mektebin uzunluğu ve genişliği on iki metre altmış beş santimetre, yüksekliği ise sekiz metre olarak planlanmıştır. Zemin katı kârgir, üst katı ise ahşap olmak üzere yeniden inşa edilmesi öngörülmüştür. İnşaat için gerekli olan 8.294 kuruşluk maliyetin, yıkılan eski mektebin enkazı ile eski kiliseden kalan kereste ve diğer malzeme bedelinden karşılanması, kalan kısmın ise ahaliden gönüllü bağış yoluyla temin edilmesi kararlaştırılmıştır. Dolayısıyla herhangi bir kişiden zorla para toplanmayacak, yardımlar tamamen ahalinin kendi isteği ile yapılması vurgulanmıştır.

“Seniçe kasabasının Varoş kasabasında kâin Rum mektebinin mektebin kadimen mevcud olup fakat diyk-u tarz inşası hıfzıssıhha kaidesine mugâyir olmasından nâşi hedem olunarak emlâk-ı sarfiyeden bulunan arsası üzerine sâbıkı vecihle tûl ve arzı on ikişer metre altmış beşer santimetre var irtifâi sekiz metre olarak zemin katı kârgir ve kısım-ı fevkânisi ahşap olmak üzere müceddeden bir mekteb inşa ve sarfını iktizâ eden sekiz bin iki yüz doksan dört kuruşun kısmen mektebin enkazıyla cedid kiliseden terâküm eden kereste ve malzeme vesaire bedelinden ve kısmen mucebince cânib-i ahaliden iâneten verilen akçeden tesviye ve ifâ edileceği mahle-i mezkûrede cemaat-i merkumeden doksan sekiz hanede beş yüz elli dört nüfus mevcud olup mezkûr mektebin tecdiden inşasında bir güne mahzur olmadığı anlaşıldığından bil-istizân irade-i seniyye-i hazreti hilafetpenâhi şerefsudûr buyrulduğu takdirde mezkûr zira’ ve mikdarı tecâvüz eylememek ve bu vesile ile cebren kimesneden akçe ahz veya ...saire ile tazyik ve izâc edilmemek üzere... ”³⁰⁷

Osmanlı çok dinli ve çok kültürlü yapısının bir yansıması olarak gayrimüslim tebaanın eğitim ihtiyaçlarının gözetildiği, bu bağlamda çeşitli okul inşaatları, onarımları gibi faaliyetlerin devletin bilgisi ve denetimi dahilinde gerçekleştiğini ortaya koymaktadır.

³⁰⁶ 1899 35 DH.MKT.

³⁰⁷ 58 9 İ. AZN.

Maarif Nizamnameleri çerçevesinde yapılan düzenlemelerle eğitim kurumlarının işlevleri yeniden yapılandırılmış, rüştiye ve idâdî gibi yeni okullar Müslüman ve gayrimüslim talebeler için erişebilir hale getirilmiştir. Yerel halkın eğitim taleplerini karşılama ve devletin merkezi kontrolünü sağlama toplumsal memnuniyeti tesis etme çabası olarak değerlendirilmelidir. Eğitim sayesinde sadece bireysel gelişim değil aynı zamanda toplumsal istikrar ve huzurun sağlanmasında da aracı işlevi görmüştür.

1869 yılında yürürlüğe giren Maarif Nizamnamesi gereğince, sıbyan mekteplerinde yapılan çeşitli düzenlemeler sonucunda bu okullar zamanla yeni usul İbtidâî mekteplerine dönüştürülmüştür.³⁰⁸

Seniçe'deki eğitim kurumlarından biri de Rüştiye Mektepleridir. Başlangıçta ortaokul yapısında olan bu kurumlarda, rüşd çağındaki çocuklara eğitim verilmiştir. 1867 yılına kadar sadece Müslüman çocuklarının kabul edildiği bu okullara Osmanlı tebaası arasında eşitlik ilkesinin benimsenmesiyle birlikte gayrimüslim çocukların da kabul edilmesine izin verilmiştir.³⁰⁹

İdâdî Mektepleri, 1869 Maarif Nizamnamesince orta öğrenim kurumu kimliğini kazanmıştır. Bu kurumlarda, Rüştiye Mektebinden mezun olan Müslim ya da gayrimüslim talebelerin eğitim öğretim görmeleri mümkün hale gelmiştir.³¹⁰

29 Mayıs 1897 tarihli belgede, Seniçe Rüştiye Mektebi Muallimi Mehmed Said Bey, Gevgili Mekteb-i Rüştiyesine tayin edilmiştir. Mehmed Said Bey'in yerine Pertek Rüştiyesi Muallimlerinden birinin atanması yapılmıştır. Yeni muallim vazifesine başlayana kadar boş kalan muallimlik vazifesine vekaleten bir idare edilmesi uygun görülmüştür.

³⁰⁸ Seda Şahin Ahmetaj, "Osmanlı Dönemi Balkanlar'da Eğitim Öğretim Müesseseleri 19. Asır İpek Sancağı Örneği", *IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi-Bildiriler Kitabı*, 269.

³⁰⁹ Seda Şahin Ahmetaj, "Osmanlı Dönemi Balkanlar'da Eğitim Öğretim Müesseseleri 19. Asır İpek Sancağı Örneği", 272.

³¹⁰ Abdurrahman Gülmez, "Osmanlı Devleti'nde İdadiler" *Sinerji Uluslararası Alan Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, (2021), 106-131, 108.

“*Seniçe rüşdiye mekteb-i muallim-i evveli Mehmed Said efendinin Gevgili mekteb rüşdiyesine tahvil-i memurine mebni birine muallim evvelin tayin ve izâmına dair...*”³¹¹

2 Nisan 1903 tarihinde Seniçe’den Üsküp Müfettişliğine gönderilen bir belgede, Seniçe’de gündüz eğitim veren bir İdâdiya açılmasının yerel halk tarafından büyük bir memnuniyetle karşılandığı ifade edilmiştir. Yazıda ayrıca, bağlı buldukları sancakta herhangi bir asayişsizlik ve olumsuzluk yaşanmadığı, halkın kendi işleriyle meşgul olduğu, farz ibadetlerini yerine getirdiği ve padişahın buyruklarına sadakatle bağlı kaldığı belirtilmiştir. Halk, bu itaat ve bağlılıklarının karşılığında, padişahın kendilerine yönelik sevgi ve merhametini sürdürmesini istirham etmişlerdir.

“...bulunan livalardan hiç birisinde **yoğ iken** nehâri bir idâdinin de küşadiyla bundan dolayı bir kat daha kesb-i...iftihâr kılınmaktadır işte hamd olsun sancağımızda hiçbir gün fenalık olmayup kendi işiyle meşgul ve her yer rızâ-yı...cenâb-ı hilâfetpenâhiye dair bâ tezkiresine tevfiik hareket ve fariza-i ubudiyet ve sadakat ile me’lûf bulunan bu havalı halkı...”³¹²

Yeni Pazar’da rüşdiye öğrenimini tamamlayan bazı öğrenciler, eğitimlerine devam edebilmek için Seniçe’deki İdadiye gitmekteydi.³¹³

4.4. Modernleşme

Osmanlı Devleti’nin siyasi, iktisadi, idari ve sosyal yapısı, Tanzimat dönemine kadar İslam esaslarına dayalı ve geleneksel anlayışla şekillenmiş bir karaktere sahiptir. Bu dönemde, Batı’daki sömürgecilik faaliyetleri ve sınıf mücadeleleri söz konusu olmamış, toplum geleneksel ve dini yapılar bağlamında hiyerarşik fakat bütüncül bir düzenin tesis edildiği bir yapıda örgütlenmiştir.³¹⁴

³¹¹ 356 29 MF.MKT.

³¹² 12 1104 TFR.I. KV.

³¹³ Eyup Muşoviç, *Yeni Pazar Nüfusunun Etnik Oluşumu ve Etnik Yapısı*, 103.

³¹⁴ Gökmen Kantar, “Modernleşme Kuramı ve Osmanlı İdari Yapısında Modernleşme Süreci Hakkında Bazı Tespitler”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (2019), 369-370.

XVIII. ve XIX. yüzyıllar, Osmanlı Devleti'nde modernleşme bağlamında önemli atılımların gerçekleştiği bir dönem olmuştur. Bu süreçte, çağının şartlarına bağlı olarak ekonomik, askeri, idari ve kültürel alanlarda birtakım düzenlemelere gidilmiştir. Özellikle XIX. yüzyılın daha başlarından itibaren, Osmanlı dünyasının siyasi ve ekonomik gelişimi büyük ölçüde Avrupa'da gerçekleşen reformların yola açtığı dış baskılara karşı bir tepki olarak iç karışıklıkları önleme amacıyla merkezi bir yönetim anlayışını benimsemiştir. Bu bağlamda Osmanlı modernleşme çabaları sadece kurumsal yapıları dönüştürmekle kalmamış aynı zamanda sınırlar içindeki toplumsal düzeni yeniden tesisi etmeyi hedeflemiştir.³¹⁵

Balkanlar'da Osmanlı modernleşmesi, özellikle askeri mağlubiyetler ve toprak kayıplarının neticesinde devletin varlığını muhafazaya yönelik savunma odaklı reformlar şeklinde gerçekleşmiştir. Bölgedeki gelişmelerde, Rusya'nın Panslavizm politikalarının Balkanlarda giderek artması da önemli bir faktördür. Ayrıca, Avrupa devletlerinin Osmanlı toprakları üzerindeki nüfuz etme amaçlı politikaları ve bölgedeki gelişme ve ilerleme çabaları, modernleşmeyi tetikleyen ve hızlandıran temel dinamikler arasında yer almıştır.³¹⁶

Yapılan incelemeler, Seniçe'nin Osmanlı modernizasyon sürecine paralel olarak şekillendiğini göstermektedir. İdari reformlar gereğince Seniçe nahiyesi, 1856 yılında kaza statüsüne yükselmiştir. Osmanlı hakimiyetine karşı gelişen ayaklanmalar neticesinde 1850-1852 yılları arasında Bosna Paşalığında alınan tedbirler kapsamında bölgenin idari yapısı yeniden düzenlenmiş ve bu düzenlemelerle Seniçe, 1902 yılına kadar Yeni Pazar Sancağının Merkez Kazası olarak işlev görmüştür. 1902-1912 yılları arasında Osmanlı yönetimi altında sancak statüsünde bölgesel bir yönetim birimi olarak da faaliyet göstermiştir.³¹⁷

³¹⁵ Mehmet Beşirli, "Osmanlı'da Modernleşme ve Aydınlar, 1789-1908", *Dini Araştırmalar*, Eylül-Aralık, (1999), C.2, S.5, 132-133.

³¹⁶ Mehmet Topal, "Balkanlarda Bir Modernleşme Örneği: Rusçuk", *Mavi Atlas*, S4, 1-25, 5-6.

³¹⁷ Seniçe'nin idari yapısındaki değişimler arşiv belgeleriyle birinci bölümün Seniçe'nin Osmanlı Hakimiyetindeki Tarihi bölümünde belgelerle anlatılmıştır.

Tanzimat Fermanı ile gelişen reform hareketleri, taşrada ancak 1860 yıllarında uygulanmaya başlanmıştır.³¹⁸ Osmanlı'nın merkezîyetçi modernizasyonunun en belirgin örneklerinden biri Seniçe'nin idari bir merkeze dönüştürülmesidir. Hükümet konağı, telgrafhane, postahane, hapishane gibi kamusal kurumların inşası, modernleşme imajını güçlendirmiş aynı zamanda şehrin ekonomik ve sosyal gelişmişliğini de ortaya koymuştur. Bu yapıların aracılığıyla, payitaht ile devletin diğer bölgeleri arasında iletişim bağlantısı sağlanmış böylece Osmanlı'nın rasyonalist devlet stratejisinin somut bir yansıması olarak bölgedeki otoritesi pekiştirilmiştir.

1896 Kosova Vilayeti Salnamesi 'ne göre Seniçe, birkaç sene öncesine kadar küçük ve sıradan bir kasaba niteliğini taşıırken, kısa süre içinde önemli ölçüde gelişme göstermiştir. Salnamede aktarıldığına göre bu dönemde kasabada toplam 612 hane bulunmakta, ayrıca 3 cami, 1 medrese, 1 idâdî, 1 ambar, 1 hükümet konağı, telgraf ile postahane binası, belediye binası, gazhane, hamam, hapishane, zaptiye koğuşu ile belediyenin Viyana'dan temin ettiği bir yangın tulumasına sahipti.³¹⁹ Bu unsurlar, kasabanın yalnızca idari değil aynı zamanda sosyal ve teknik altyapı bakımından da modernizasyonun gerçekleştiğini ortaya koymaktadır.

4.4.1. Askeri Yapılardaki Modernleşme

Modernleşme sürecinde hükümet konağı, kışla, karakollar gibi askeri ve idari yapıların inşa edilmesi, Osmanlı taşrasında modern devletin somut aktörleri olarak ortaya çıkmıştır. Bu yapılar, klasik Osmanlı şehir yapısını muhafaza ederken ihtiyaçlar

³¹⁸ Mehmet Topal, "Balkanlarda Bir Modernleşme Örneği: Rusçuk", 6.

³¹⁹ H. Yıldırım Ağanoglu, *Kosova Vilayeti Salnamesi*, 227-228.

"Seniçe kasabası birkaç sene evveline kadar küçük ve adi bir kasabacağız iken elhaletü hazihi derununda hayli âsar terakkî husula gelmiştir. Yukarıda dahi yazıldığı üzere memlekette 612 hane, 3 cami-i şerif ve 1 medrese, 1 mekteb-i rüşdî, 1 zahire anbarı, kârgir ve muntazam bir hükümet konağı, 1 telgraf ve postahane, 1 belediye dairesi, 1 gazhane, 1 hamam, 1 hapishane, 1 zaptiye koğuşu, 24 han. 242 dükkân, 1 kiraathane, 3 Mağaza, 9 kahvehane, 7 berber dükkânı, 9 meyhane, 15 çarşı odası, 11 fırın, 5 işçi dükkânı vardır.... Belediyenin maa edevat Viyana'dan celb olunmuş bir hârik tulumbası bulunuyor.

doğrultusunda yeni zihniyete uygun olarak inşa edilmiş ve böylece geleneksel yapı ile modernleşme faaliyetleri sayesinde geçiş gerçekleşmiştir.

1867 yılı Seniçe ve Sırp sınır hattında güvenliği sağlamak amacıyla iki farklı mevkiide karakol yapımı planlanmıştır. Söz konusu belgede Kono? Mevkiile Osman Paşa Bayırında yer alan Vusus hart? Mevkiinde 6.216 kuruş 30 para masrafla üç adet karakol inşa edilmesine karar verildiği belirtilmiştir. Bu tür yapıların inşa edilmesi, modern devlet sisteminin taşradaki varlığını güvenlik ve yönetim açısından pekiştiren bir unsur olarak değerlendirilmelidir.

“Bosna Vilayetiyle Maliye Nezaret-i Celilesine

Seniçe kazasında ve Sırp hattı imtiyazı boyunda kâin kono? mevki'yle Osman Paşa bayırında vusus hart? nam mahalde altı bin iki yüz on altı kuruş otuz para masrafla üç aded karakolhane inşası lüzumuna dair”³²⁰

31 Aralık 1867 Salı tarihli bir telgrafta, Seniçe’de henüz bir hükümet konağı olmadığından, içerisinde telgrafhane ve diğer yardımcı yapıları da barındıracak bir şekilde hükümet konağı inşası gerekli olduğu belirtilmiştir. Bu kapsamda yapı için 85.332 kuruşluk bir maliyet öngörülmüştür. Ancak daha önce yapılan keşif çalışmalarında toplam masrafın bu miktardan 40.912 kuruş daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Maliyetteki bu artışın temel sebepleri arasında, uygun kereste temin edilecek yerlerin inşaat alanından uzak olması, Seniçe’de yüksek katlı bina inşa edecek ustaların bulunmaması nedeniyle dışarıdan usta getirilmesi ve inşaatın kış mevsimine sarkması gibi faktörler yer almaktadır. Bu durum, ilgili mazbata aracılığıyla yetkili makamlara bildirilmiştir.³²¹

4.4.2. İletişimde Modernleşme

Osmanlı Devleti’nde telgraf sistemi, modernleşme sürecinin önemli araçlarından biri olmuştur. Uzun mesafeler arasında hızlı ve güvenli iletişimi mümkün kılan telgraf, 19 yüzyıl devlet yapısı açısından stratejik bir unsur haline gelmiştir. En ilkel haliyle 1792 yılında icat edilen telgraf, 1830’lu yıllarda daha işlevsel bir yapıya kavuşmuş ve

³²⁰ 395 11 A.} MKT.MHM.

³²¹ 583 26183 İ. MVL.

Avrupa’da kullanılmaya başlanmıştır. Osmanlı Devleti ise telgrafi ilk kez Kırım Savaşı (1853-1856) sırasında özellikle askeri iletişim amacıyla kullanmıştır. Telgrafın sivil ve idari amaçlarla kullanımını ise 1860’lı yıllarda hız kazanmıştır. Bu bağlamda, 15 Aralık 1863 tarihinde Üsküp Sancağında ilk telgraf hatlarının kurulması, bölgesel haberleşme ağının inşası açısından önemli bir adım olmuştur. Söz konusu hatlar Priştine, Üsküp, Niş, Prizren ve Yeni Pazar şehirlerini birbirine bağlayarak merkez ile iletişimin sağlanmasında bir araç işlevi görmüştür.³²²

27 Ocak 1864 tarihli bir belgeye göre stratejik konumu dikkate alınarak Yeni Pazar’da bulunan telgraf merkezinin Seniçe’ye nakledilmesine karar verilmiştir. Bu karar doğrultusunda telgraf merkezinin Seniçe’ye intikali hususunda gerekli birimlere talimat gönderilmiştir. Bu gelişmeden yaklaşık bir ay sonra 24 Şubat 1864 tarihinde telgraf merkezinin faaliyete geçtiği ve haberleşmenin resmen başladığı bildirilmiştir. Modern haberleşme sisteminin Seniçe’ye taşınmasının temel amacı, sınır bölgesindeki iletişimi sağlıklı bir şekilde sağlamaktır. Bu adım modernizasyonun Osmanlı taşrasına entegre edilmesi sürecinde önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda Osman Devleti’nin merkezîyetçi modernleşme politikalarının haberleşme alt yapısı üzerinden taşrada nasıl kurumsallaştığını göstermesi açısından da dikkat çekicidir.

“Bosna Eyaleti Vekilliğine

Yeni Pazar da bulunan telgraf merkezinin Seniçe’ye kaldırılması hakkında şehr-i sabıkın yirmi ikisi ... keşide olunan telgrafname ile meali malum senâveri olarak keyfiyet-i telgraf iradesiyle led-el muhabere Yeni Pazar da bulunan müdürün? salif-üz-zıkr Seniçe’ye nakli...”³²³

Osmanlı Devleti’nin telgraf hatlarını yaygınlaştırma çabaları çerçevesinde 1864 yılında Seniçe’de telgraf merkezinin resmen faaliyete geçtiği ve düzenli haberleşmenin başladığı Telgraf İdaresi tarafından bildirilmiştir.

“Saye-i muvaffakiyetvâye-i cenâb-ı tacdârîde Basra telgraf hattı bu kere Hille’ye ve Bursa hattıda Bilecik ve Lefke tarikiyle İzmit’e kadar reside-i hüsnü hitâm olduğu

³²² Yakup Ahabab, “İletişimde Yeni Dönem: Üsküp’te Telgraf”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, C.13, S. 25-26, (2016), 85.

³²³ 291 3 A.} MKT.MHM.

misüllü Bosna eyaleti dahilinde kâin Seniçe'ye dahi telgraf merkezi küşâd olunarak emr-i muhabereye bidâen ve mübâşeret kılındığı telgraf idaresinden işâr olunmuş..."³²⁴

Rumeli coğrafyası ile payitaht arasında meydana gelen idari ya da siyasi sorunların takip edilmesi ve hızlı bir şekilde çözümlenmesi açısından telgraf önemli bir iletişim aracı işlevi görmüştür. Özellikle Seniçe ve çevresinde gelişen Avrupa etkisinin izlenmesi ve tedbirlerin alınmasında telgrafın etkinliği dikkat çekmektedir. Telgraf sadece idari işler için değil aynı zamanda uzak bölgelerdeki tebaa ile merkez arasında hızlı ve doğrudan bir iletişim kurulmasında olanak sağlamıştır.

Bu bağlamda, Seniçe halkı adına Ahali Vekili Abdullah, Belediye Reisi Ali, Ahali Vekili Ahmed ve Seniçe müderrisi Haşim tarafından yaver-i Ekrem Derviş Paşa'ya gönderilen bir telgrafta; memleketin selameti ve muhafazasının koruyucusu olarak görülen Padişah'a hitaben bir teşekkür ifadesine yer verilmiştir. Telgrafta, Padişah'ın memleketlerinin hem mevcut durumunu hem de geleceğini koruyacağı yönündeki selamının, halk tarafından büyük bir minnettarlık ve onurla karşılandığı belirtilmiştir. Padişahın selamı, Salih Paşa tarafından halkın anlayabileceği şekilde yüksek sesle okunmuş, çaresiz, zayıf ve ümitsizliğe düşmüş Müslüman kalpler üzerinde moral ve umut verici bir etki yaratmıştır.

"Yaveri Ekrem Hazreti Şehriyâri Devletlu Derviş Paşa Hazretlerine

*Memleketimizin halen ve istikbalen temin-i muhafazasını zâmin selam-u selamet-i encâm cenâb-ı zıllullâhı müteşekkil olan irade-i...telgrafla cem-i gafir-u hazr? Olduğu halde rızâ-yı meyâmin irtizâk-ı cenâb-ı padişahiye tatbik-i muamele mutâdı olan mutasarrıf Salih Paşa bendeleri tarafından cehren kıraat ettirilerek mezâyâ-yı münîfesi umumun anlayacağı lisanla tebliğ ve tefsir buyrulmuştur. Bu gibi...zebun-u mehzûl ve derece-i ye's ve fütûra düşmüş olan kulûb-u müslimin...hayat bulunarak tazarrû-u ibtihâl bulunarak dâvât-ı hayriyet...cenâb-ı padişâhi bâ-kemâl -i sürûr yâr-ı rabbi izzet eylediklerinin arz ve ifadesi babında ferman"*³²⁵

Osmanlı Devleti'nin yürüttüğü en önemli sosyal politika uygulamalarından biri olan muhtaç kimselere yardım ulaştırılmasında da telgrafın etkisi büyük olmuştur. Bu

³²⁴ 293 23 A.} MKT.MHM.

³²⁵ 39 38 Y. MTV.

iletişim aracı, taşradaki halk ile devlet arasında hızlı bilgi akışını sağlayarak sosyal adaletin tesisinde etkili bir araç haline gelmiştir.

Bu duruma örnek teşkil eden olaylardan biri 20 Şubat 1903 tarihinde Üsküp'teki Rumeli Vilayet Müfettişliği 'ne gönderilen bir telgrafta görülmektedir. Telgraf eşleri şehit düşmüş kadınlar tarafından çekilmiş olup, devlet nezdinde şehit olan bu kişilerin beş maaş alacaklarının bulunduğu belirtilmiştir. Ancak söz konusu dul kadınlara yalnızca bu maaşların yarısının ödenmesine karar verildiği ifade edilmiştir. Kadınlar bu uygulamanın Padişah'ın adalet anlayışına uygun olmadığını dile getirerek, merhamet beklediklerini ve eşyaları ile birlikte telgrafhanede beklemekte olduklarını bildirmişlerdir. Bu telgrafın alınmasının ardından, bahsi geçen kadınlara şehit eşlerinin birikmiş maaşlarının tamamının ödenmesi yönünde karar alınmış ve bu karar ilgili idari birim olan Seniçe Mutasarrıflığına resmi olarak iletilmiştir.

“Kocalarımızı devlet uğrunda fedâ-yı can ettikleri ve beşer maaş tedâhülde olduğu ihsan-ı irade-i seniyyeden olan umum maaşdan bizlere nısf raddesinde birer miktar vermeleri şems gibi parlak olan adalet-i padişahiye münasib olmadığından merhamet-i adaletinizi eşyamızla beraber telgrafhanede bekliyoruz

Tüfekçi Yaşar Ustanın Zevcesi Latife, Yüzbaşı Mehmed Ağanın Zevcesi Latife, Yüzbaşı Ramazan Ağanın Zevcesi Şâhine

Suretin ahzıyla bunlara tam maaş verilmesi esbabının serian tahkik ve işârına dair Seniçe mutasarrıflığına telgraf”³²⁶

4.4.3. Nüfusta Modernleşme

Osmanlı Devleti, fethettiği bölgelerde insan kaynaklarını ve ekonomik faaliyetleri belirlemek amacıyla çeşitli dönemlerde nüfus sayımları gerçekleştirmiştir. İlk modern sayımları II. Mahmut döneminde başlatılmıştır. 1881 yılından itibaren ise nüfus sayımlarda önemli bir değişikliğe gidilmiş daha önce münferit tutulan kadın nüfusu genel nüfus sayımlarına dahil edilerek kadın ve erkek nüfus birlikte sayılmaya başlanmış ve kadınlar demografik profildeki yerini almıştır. Bu mana da kasaba

³²⁶ 9 824 TFR.I. KV.

ölçeğinde ulaşılan ilk modern verilere 1881\82 yılı genel sayımıyla ulaşılmıştır.³²⁷ Aynı döneme ait verilere göre toplam 20 805 kişiden oluşan nüfusun 9187'i kadın 11618'i erke bireylerden oluşmaktadır. 1896 Salnamesinde, Seniçe'nin toplam nüfusu 20 766 kişi olarak kaydedilmiştir.³²⁸ Aynı kaynakta kadın nüfusu 9423 kişi olarak belirtilmiş ve bu rakam toplam nüfusun %45,3'ünü oluşturmaktadır. Bu oran yüzdelik dilimin yaklaşık olarak yarısına tekabül eder ki kadınların Seniçe ekonomisine olan katkısının azımsanmayacak miktarda olduğunun bir göstergesidir.

4.4.4. Ulaşımında Modernleşme

Osmanlı Devleti, ekonomik ve sosyal yaşamın temel unsuru olan halkını, ürettiği mal ve hizmetleri farklı amaçlarla bir yerden başka bir yere nakletmek için çeşitli mekânsal organizasyonlar oluşturmuştur. Bu bağlamda yolcuların ve yüklerin güvenli ve hızlı bir şekilde taşınmasını sağlamak amacıyla ulaşım sistemini tasarlamaya düzenlemeye yönelik çalışmalar yapmıştır.³²⁹

4.4.4.1. Yollar

Osmanlı Devleti'nin erken dönemlerinden itibaren mevcut olan yollar, Sanayi Devrimi ile birlikte gerek devlet sınırları içinde gerek diğer devletlerle olan ulaşım ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalmıştır. Bu durum XIX. yüzyılda modern yol yapım faaliyetlerinin başlatılmasına neden olmuştur. Aynı zamanda bu yüzyılda savaşların yoğun yaşandığı bir dönem olması askeri nakliye açısından da önem arz ediyordu. Merkezden uzak bölgelerle etkin iletişim, kontrol ve otoritenin sağlanması amacıyla

³²⁷Kemal Karpat, *Ottoman Population 1830-1914 Demographic and Social Characteristics*, (London: The University of Wisconsin Press, 1985), 140.

³²⁸ H. Yıldırım Ağanoğlu, *Kosova Vilayeti Salnamesi*, 225

³²⁹ Halil İbrahim Kuşdoğan, "Osmanlı Devleti'nde Kara Taşımacılığı", *Genç Kalemler Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.4, S.5, 143. Hüseyin Saraç, "Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme Ağlarının Gelişimi ve Dönüşümü", *Cappadocia Journal of History and Social Sciences* C.9, (2017): 251. 143-144 247-266

gerçekleştirilen modernizasyon çabaları arasında öncelikli olarak yol yapımını gerektirmiştir.

Mitroviçe’de bulunan demiryoluna ulaşımın sağlanması ticari sıkıntılara bir çözüm olarak düşünülmüştür. Çünkü ticaret yollarının yön değiştirmesi ciddi zararlara yol açmıştır. Mitroviçe ile Seniçe arasındaki yol, Mitroviçe demiryolundan istifade etmesini sağlayacak ve ticari canlılığın kazanılması için bir çözüm olarak görülmüştür. Bilhassa bu proje Seniçe ile Akova arasındaki yolun inşa edilmesine bağlıydı. Ancak XX. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar bu projenin hayata geçirilmemesini engelleyen en önemli faktör olmuştur.³³⁰

XIX. yüzyılda Seniçe de oldukça çalkantılı bir dönemden geçmiştir. Bu süreçte kriz anlarında asker ve mühimmat sevkiyatının hızlı ve güvenli bir şekilde gerçekleştirilmesini bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu yönüyle yol yapımının temel amacı sadece ekonomik ve ticari ihtiyaçlarla sınırlı kalmayıp aynı zamanda askeri strateji ve güvenlik ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik de olmuştur. Böylece, komşu bölgeler ve çevredeki diğer idari birimler ile iletişimin sağlanması, ticari ve askeri bağlamda mal, hizmet ve insan taşınmasını kolaylaştıracaktır.

Kosova Vilayetinden Rumeli Vilayeti Müfettişliğine gönderilen bir belgede, Mitroviçe-Taşlıca yolunun önemi vurgulanmakla birlikte, Seniçe ile Perepol arasındaki yolun top ve mühimmat geçişine uygun olmadığı belirtilmiştir. Yöre halkının çalışmalarıyla kısa sürede bu yolun nakliyata uygun hale getirileceği Taşlıca mutasarrıflığından bildirilmiştir.

“Ahvâl-i hazire-i malume üzerine Mitroviçe Taşlıca tarikinin kesb ettiği ehemmiyete binaen top ve mühimmat imrârına müsaid olmayan Seniçe ve Perepol arasındaki yolun amele-i mükellefe marifetiyle az bir zaman zarfında nakliyata sâlih bir hale ifrâğı için şimdiden iktizasının ifâsı lüzumu...”³³¹

³³⁰ Abidin Temizer, “Osmanlıların Kurduğu Bir Şehir Akova”, *Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri*, (Ankara: Gece Kitaplığı, 2017), C.3, 1078.

³³¹ Amele-i mükellefe uygulaması: Osmanlı devletinde bayındırlık hizmetleri kapsamında merkez ve taşrada halkın zorunlu olarak yol yapımında çalışmasını gerektiren bir uygulamadır. Bu uygulama eski çağlardan beri yapılan bir Asya, Avrupa, Afrika ve Amerika kıtalarında çeşitli devletler tarafından uygulanmıştır. Osmanlı’da ise yöre halkının çalıştırılmasının asıl

4.4.4.2. Demiryolu

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'ndeki askeri ve ekonomik kaygılar, ulaşım politikalarına da yansımıştır. Devlet dünyada yaşanan teknolojik değişimlerin yakın takipçisi olmak zorunda kalmıştır. Bu dönemde demiryolu faaliyetlerinin giderek hız kazanması, Osmanlı'nın askeri, siyasi, idari ve ekonomik kazanımlarında temel aracı olmuştur.

Kırım Harbi sonrasında, Rus tehlikesine karşı Avrupa ile entegrasyonun gerekliliği Osmanlı Devleti için Rumeli Demiryollarının inşasını kaçınılmaz kılmıştır.³³² Bu projeye, önemli bölgelerin başkente bağlanması ve devlet kaynaklarının gelişmesi hedeflenmiştir. Ancak Osmanlı Devleti, sermaye ve teknik eleman yetersizliğinden dolayı demiryolu yatırımlarında yabancı sermayelere başvurmak zorunda kalmıştır.³³³

Osmanlı Devleti'nin amacı; İstanbul, Selanik, Üsküp'ten Bosna'ya ve Avusturya sınırına kadar uzanan demiryolu güzergahıyla hakimiyetine karşı gerçekleştirilen isyanları bastırma ve Rus Savaşında asker sevkiyatını kolaylaştırmaktır.³³⁴ Rumeli Demiryollarının yapımını destekleyen Avusturya ise kendi demiryolu hatları üzerinden

gerekçesi o yöre halkının yapılacak yollardan en çok faydayı sağlayacak olmasıdır. 18 ile 60 yaş arasındaki erkekler yol yapımında ücretsiz olarak çalışmakla yükümlüydü. Alternatif olarak bedel karşılığında bu yükümlülükten muaf sayılabiliyordu. Bu uygulama 1862 yılından 1952 kadar devam etmiştir. 1910 yılından itibaren bedenen çalışma şartı yerine yol bedeli vergisi olarak tahsil edilmeye başlanmıştır. Bkz. Y. Akkuş ve K. Yıldırım, "Dünyada ve Osmanlıda Zorunlu Çalıştırma: "Ameli Mükellefe" Uygulaması ve Tarihsel Gelişimi", *Çalışma ve Toplum*, C.2 S.53, (2017), 218; 21750 TFR.I. KV.

³³² Soyalp Tamçelik, "Osmanlı Dönemi Demiryollarının Tarihi Gelişimi İçerisinde Siyasî, İktisadî ve Sosyal Etkiler", *Erdem*, C.12, S.35, (2000), 483-535, 516.

³³³ Demiryolu yatırımları, Batılı devletler için oldukça karlı bir yatırımdı. Çünkü bu sayede ülkedeki ucuz hammadde kaynaklarından istifade ettikleri gibi bölgenin hammadde ve gıda madde üretimini artırarak ihracat yapma imkanı bulmuşlardı. Bkz. İbrahim Yılmazçelik ve Sevim Erdem, "Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Selanik-Mitroviçe-Zibefçe Demiryolu Hattı Boyunca İşletilen Madenler", *5th International Seymosium on Balkan History Studies Economy of Balkans and Daily Life In The Ottoman Empire Eria*, 361.

³³⁴ Vahdettin Engin, "Rumeli Demiryolu" *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/235-237.

Rumeli demiryollarını kullanarak Selanik'e, buradan Ege Denizine inip ve doğuya ulaşmayı arzuluyordu.³³⁵

İstanbul- Bosna ve Avusturya demiryolu hattının inşası 1870 yılında planlanmıştı. Ancak bu hattın Mitroviçe-Yeni Pazar-Seniçe-Prijepolje mevkilerinden geçirilmesi uygun görülmemiştir. Bu durumun nedeni arşiv belgesinde şu şekilde sıralanmıştır; Demiryolu hattının geçtiği bazı bölgelerde Karadağ'ın Hristiyan nüfusunun bulunabileceği düşüncesiyle, askeri makamlar tarafından incelenmiş ve güzergahta mahzur görülmemiştir. Fakat Bosna sınırları dahilinde Rojay ve Berane ve Akova mevkilerinden geçmesi lazım gelen kısımlar, ordu sevkiyatı kaidesine tehlikeli görüldüğü için Yeni Pazar tarafından güzergahın değiştirilmesi talep edilmiştir.

“...mamañih bu hatların gerek Karadağ gerek Hristiyan cihetine müsâdif olan noktaları cihet-i mülkiyesinden başka harekât-ı askeriyece dahi şâyân-ı itina olduğundan ... yalnız Bosna kıt'ası dahilinde Rojay ve Berane ve Akova Mevkilerinden geçmesi lazım gelen kısmi sevk-ul ceşş kaidesine envâi muhâzir ve muzırratı câlib ve câmi' ve bunun Mitroviçe ve Yenipazar ve Seniçe ve Perepol mevkileri üzerinden geçirilmesi muzırrât-ı melhuzayı sâlib ve dâfi' olacağından ücrete tahvili iktizâ edeceği...”³³⁶

Erkan-ı harbiye müşiri tarafından 16 Ekim 1900 tarihli belgede bölgenin Osmanlı ve Avusturya açısından ehemmiyeti açıkça vurgulanmış ve harita üzerinde güzergahlar belirtilmiştir. Avusturya meclis vekilleri, Bosna'dan Taşlıca, Seniçe ve Yenipazar yoluyla Mitroviçe'ye kadar dar bir demiryolu hattı inşa edilerek bu hattın Selanik tren hattıyla birleştirilmesine karar vermiştir. Ancak Karadağ ile Sırp hükümeti arasında kalan arazi genişliği üç dört günlük bir mesafe olup, Mitroviçe'den sınır hattına kadar olan mesafe ise sekiz on günlük bir mesafedir. Bu dağlık ve trenden uzak bölgede bulunacak askerin Karadağ ve Sırp hükümetiyle çatışması durumun da Bosna'ya ulaşım ve irtibatının güçleşeceği öngörülmüştür.

Ayrıca Berlin Antlaşması gereğince bu bölgede asker bulundurulması Avusturyalıların çıkarlarına aykırı görülmüştür. Buna rağmen, Avusturyalıların ileride bu bölgeleri ve

³³⁵ Soyalp Tamçelik “Osmanlı Dönemi Demiryollarının Tarihi Gelişimi İçerisinde Siyasî, İktisadî ve Sosyal Etkiler”, 511.

³³⁶ 787 1 A. } MKT.NZD.

Arnavutluk’u işgal ederek Selanik’e ulaşma hedefi bilinmektedir. Bu sebeple işgal ettiği bölgelerin güvenliğini temin etmek amacıyla söz konusu tren hattına ihtiyaç duyulmaktadır. Avusturya’nın bu demiryolu inşasına onay vermesi, işgal düşüncesinde olduğuna dair bir izlenimini oluşturmuştur.³³⁷

“Viyana sefâret-i seniyyeleri ataşe militeri erkân-ı harbiye kaymakamlarından Nazif Bey kulları tarafından mürûd bir kıt’a arıza da Bosna’dan Taşlıca Seniçe ve Yenipazar tarihiyle Mitroviçe’ye kadar bir dar hat inşasıyla bu hattın Selanik şimendüfer hattıyla iltisâk ettirilmesine Avusturya meclis-i vükelâsında karar verilerek...dağlık ve şose ve şimendüferden âri olan mıntıka-i mezkûrede bulunacak askerin Karadağ ve Sırbıye hükümetlerinden biri veya ikisiyle muharebe vukuunda tehlikeli bir vaziyette kalarak Bosna ile muvâsala ve irtibatının temini müşkil olacağından Berlin muahedenâmesi mucibince o ciheti işgal etmek mukaddemâ Avusturyaluların işlerine gelmemiş ise de ileride mıntıka-i mebhûseyi işgale... etmeleri melhûz olup badel-işgal mezkûr hükümetlere karşı muhafazasını temin için bir şimendüferin vücudu elzem olduğu gibi Arnavutluk kıt’asını istila ile Selanik’e doğru inmek Avusturyaluların cümle âmâl-ı harisânelerinden olmasına mebni...”³³⁸

Avusturya, Osmanlı idaresindeki bölgelerde, Osmanlı Devleti’nin izni olmadan demiryolu inşası yapma hakkına sahip değildi. Avusturyaluların inşa ettiği Bosna demiryolunun dar olması nedeniyle, bu hattın Mitroviçe’deki birleşim noktasına kadar genişleterek, Yeni Pazar ve Seniçe üzerinden geçirilmesine karar verildiği halde Avusturya hükümetinden bu yönde bir teklif gelmemiştir. Osmanlı devletinin kendi başına bu işe başlamasının uygun olmadığı değerlendirildiğinden, konuyla ilgili herhangi bir gelişme yaşanana kadar gerekli evrakların muhafaza edilmesi uygun görülmüştür.

“...Mitroviçe Selanik hattıyla birleştirilmesi tensib edildiği halde işbu hattın Yeni Pazar ve Seniçe üzerinden geçirilmesi muvafık-ı maslahat görünüp işin cihet-i askeriyesine gelince iki memleket şimendiferinin yekdiğerine ilsâkı takdirinde birinin

³³⁷ 23 44 Y. PRK.MYD.

³³⁸ 23 44 Y. PRK.MYD.

dar ve diğ erinin geniş hat olması bazı muhâzire.... Avusturya hükümeti tarafından bu hususda şimdiye kadar bir güne teklif ve nev'e gelmeyüp... ”³³⁹

4.5. Göç Hareketleri

Göçler, gurup veya bireylerin ekonomik, kültürel ve siyasal nedenler neticesinde sahip olduğu kurulu düzenlerini geçici ya da kalıcı olarak terk etmeleriyle meydana gelen nüfus hareketliliğidir. Bu hareketlilik, gönüllü veya zorunlu, doğal olarak kendiliğinden veya planlı bir şekilde gerçekleşebilir. Bu manada göç, ekonomik, sosyal, siyasal, çevresel, kültürel ve ihtiyaçlar doğrultusunda kişilerin yaşadıkları yerlerden ayrılarak farklı bölgelerde yaşamaya başlamaları şeklinde de ifade edilir.

Tarih öncesi çağlardan günümüze kadar Seniče'nin tarihi, yoğun göç hareketleriyle şekillenmiştir. Bölgede farklı kavimlerin yaşamış olması göçlerin tarihsel bir göstergesidir. Sırasıyla; Dardanlar, İliryalılar ve Autarijatalıların, ardından Roma, Sırp, Osmanlı hakimiyeti sonrasında tekrar Sırp Krallığı'na geçiş gibi siyasal ve idari değişimler sayısız göç hareketlerinin tetikleyicisi olmuştur.³⁴⁰

Nüfus hareketliliğinin bir diğ er önemli nedeni, Seniče coğrafyasının önemli bir göç güzergahı üzerinde yer almasıdır. Sırbistan ile Karadağ arasındaki en kısa geçiş yolu bu bölgeden geçmektedir. Ayrıca göç kapısı konumundaki Seniče bölgesinde yer alan Yavor sınır kapısı, Osmanlı Sırbistan hududunun bir geçiş noktası olarak kabul edilirdi.³⁴¹

XVI. yüzyılda Osmanlı idaresindeki Seniče Nahiyesi, yoğun bir nüfusa sahiptir. Ancak XVII. yüzyılda yaşanan savaş ve eşkiyalık faaliyetleri, bölgedeki nüfus hareketliliğini artırmıştır. 1683- 1699 Osmanlı- Avusturya Savaşları, yerel nüfusun zorunlu göçüne yol açmış ve bu göçler sırasında çok sayıda can kaybı yaşanmıştır. 1700 yılında bölgedeki Sırp ve Müslüman nüfusun yanı sıra Arnavut Katolikleri olan Klimente Kabilesi de bölgeye yerleştirilmiştir. 1737- 1739 Savaşlarında ise Ortodoks Sırp ile Kliment Kabilesi göç etmek zorunda kalmıştır. Özellikle kitlesel göçler I. (özellikle

³³⁹ 105 64 MV.

³⁴⁰ Rejhan R. Kurtović “Migracije Stanovništva U Sjenici I Lokalne Politike Razvoja” Novi,13.

³⁴¹ A.g.e., 15.

1804 ve 1809) ve II. Sırp İsyanları sırasında yoğunlaşmıştır. I. Sırp isyanının lideri Karageorge'nin Yeni Pazar Sancağı'ndan çekilmesi Seniçe'deki Ortodoks Sırp nüfusunun kademeli göçüne neden olmuştur. Buna karşılık, 1829 yılında Karadağ, Hersek ve dağlık bölgelerden gelen Ortodoks nüfusun Seniçe'ye yerleşmesi ayrı bir göç dalgasını oluşturmuştur. 1862-1867 yılları arasında Müslüman nüfusun hem bölgeden göç etmesi hem de bölgeye göç etmeleri ile çift yönlü nüfus hareketliliği gözlemlenmiştir. 1875 yılında patlak veren Hersek İsyanı, bölgede büyük çaplı göç hareketlerine neden olmuştur. Ardından, 1876 yılının yazında gerçekleşen Yavor Muharebesi'nde Sırp ordusunun yenilgisinin ardından Ortodoks nüfus göçü 1889 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönemde sık sık yaşanan isyanların ve çatışmaların yol açtığı felaketler, Seniçe'nin demografik yapısının yeniden şekillenmesinde önemli rol oynamıştır.³⁴²

Osmanlı Devleti, demografik yapının korunması amacıyla nüfus kaybını önlemek ve halkın göçünü engellemek amacıyla çeşitli tedbirler almış ve buna karşılık göç edenlerin kendi yurtlarına geri dönmelerini teşvik etmek için çeşitli uygulamalarda bulunmuştur.

Kosova Vilayetine yazılan bir belgede, Seniçe, Yeni Pazar ve Yeni Varoş bölgelerinden bazı Hristiyanların ağır vergi yükü ve Sırp'ların etkisiyle Sırbistan'a firar ettikleri belirtilmektedir. Ancak firar edenler Sırbistan'da kendilerine vaat edilen yardımları alamamış, geri dönmeye istekli olmalarına rağmen yedi sekiz senelik biriken bedelât-ı askeriye borçlarını ödemekte zorlandıkları için geri dönmeye cesaret edememişlerdir. Borçlarının silinmesi Osmanlı idaresi tarafından kabul edilmiş olsa da arazi vergisindeki indirimin bölgedeki düzensizliğe yol açacağı ve belirli belli bir cemaati kapsayacağı gerekçesiyle uygun görülmemiştir.

“...Sırbistana firar edenlerin avdetleri takdirde hisselerine ait bedelât-ı askeriyenin terkîn kaydıyla mükellefiyetlerinin avdetleri tarihinden itibâr olunmuş... işbu tadilâtın dahi bademâ nizâmı mucebince beş senede bir kere muntazaman ifâsı hususuna

³⁴² İşkodra Paşası Hüdaverdi Mahmutbegoviç, göçler sonucu boşalan bölgeye İşkodra'da yaşayan Arnavut Katolik Klimente Kabilesini bölgeye yerleştirdi. Bkz. Rejhan R. Kurtović “Migracije Stanovništva U Sjenici I Lokalne Politike Razvoja”, 15.

*meclis-i mahsus-u vükelâ kararıyla bil istizân irade-i seniyye-i hazreti padişâhi şeref-müteallık buyrularak ...”*³⁴³

1908 yılında Bosna-Hersek topraklarının Avusturya-Macaristan tarafından ilhak edilmesi sonucunda, Seniçe’ye doğru yeni göç dalgası yaşanmıştır. Bu dönemde Müslüman nüfusta artış gözlemlenirken, Sırp nüfusunun bölgeden dışa göç hareketleri başlamıştır. Berlin Kongresi sürecine kadar gerçekleşen isyanlar, Avusturya-Macaristan’ın Bosna Hersek’i işgali ve Karadağ’ın Osmanlı hakimiyetinden ayrılarak bağımsızlığını ilan etmesi yeni göç hareketlerinin başlamasına yol açmıştır. Bu hareketlilikten Jeo stratejik öneme sahip olan Seniçe bölgesi de oldukça etkilenmiştir. Bazı köylerde Ortodoks nüfusun azalması ve bu nüfusun ya bölgeyi terk ettiği ya da Müslümanlaştığı şeklinde değerlendirilmektedir. Bölgenin Müslümanlaşması durumunda gelen Müslüman nüfusun etkisiyle dini yapının değiştiği ifade edilebilir.³⁴⁴ Avusturya-Macaristan’ın Bosna-Hersek işgali sonucunda bölgeden kaçan Müslümanlar, Osmanlı topraklarına göç etmeye çalışmış ancak büyük bir kısım Seniçe ve çevresine yerleşmiştir. Zira bu topraklar onlar için “Sultanın toprakları” olarak kabul edilmekteydi. Eski memleketleri olarak gördükleri bu bölgelerde din ve dil gibi kültürel faktörler nedeniyle kalmayı tercih etmişlerdir.³⁴⁵

Balkan Harbi, Osmanlı Devleti için yalnızca toprak kayıplarına değil aynı zamanda ciddi nüfus hareketlerine de yol açmıştır. Bu savaşın ardından Seniçe coğrafyası Sırbistan’ın egemenliği altına girmiştir. Müslüman halk, bölgedeki yeni yönetim uygulamaları, güvenlik endişeleri ve dini kimliklerine yönelik baskılar gibi nedenlerle göç etmek zorunda kalmıştır. Sınırların daralması ve yabancı devletlerin baskılarından kaçan guruplar mallarını ve mülklerini geride bırakarak kendileri için anayurt olarak kabul ettikleri Osmanlı Devleti’nin farklı şehirlerine göç etmişlerdir.³⁴⁶

³⁴³ 1647 95 DH.MKT. M:1889 H:1306

³⁴⁴ Rejhan R. Kurtović “Migracije Stanovništva U Sjemici I Lokalne Politike Razvoja”, 16.

³⁴⁵ A.g.e., 16.

³⁴⁶ 62 13 DH.SN.THR.

SONUÇ

Bu tez çalışması, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki sınır bölgesinde yer alan önemli bir yerleşim merkezi ve kale şehri Seniçe'yi, sahip olduğu jeopolitik ve stratejik özellikler bağlamında farklı yönleriyle değerlendirmektedir.

Bosna ile Rumeli arasındaki geçiş koridoru üzerinde yer alan Seniçe, iki önemli ticaret güzergahı üzerinde konumlanmış ve bu yönüyle coğrafi konumunun sağladığı avantajlarla tarihsel sürecinde Yeni Pazar bölgesinin önemli yerleşim merkezlerinden biri olmuştur. Osmanlı hakimiyeti öncesi ve Osmanlı dönemi boyunca bu güzergâh sadece ticari bir yol olmakla kalmayıp aynı zamanda askeri ve siyasi açıdan önemli bir güzergâh olarak stratejik önemini arttırmıştır. Bir diğer önemli nokta ise Seniçe'nin tarih boyunca bir göç güzergahı üzerinde yer almasıdır. Dolayısıyla bu durum farklı etnik, dini ve kültürel gurupların bir arada yaşadığı sosyo-kültürel çeşitliliğin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Hudud-u Hâkan-î'nin bir idari birimi olan Seniçe'ye yönelik kullanılan – Hatt-ı İmtiyaz, Hatt-ı Fasil-1, Bosna'nın kapısı, Bosna'nın caddesi- gibi farklı diplomatik tanımlamalar, bölgenin Osmanlı Devleti nezdindeki önemini net bir şekilde ifade etmektedir.

Osmanlı siyasi ve idari yapısında yaşanan gelişmeler, bölgenin idari açıdan ayrıcalıklı ve özel bir statüye sahip olduğunu göstermektedir. Özerk bir bölge olan Yeni Pazar Sancağı'nın alt idari birimi olarak Seniçe; nahiyeden kazaya, kazadan merkez kazaya ve sancağa geçiş sürecindeki kimlik dönüşümüyle, Özerk bölgenin en özel konumunda olduğunu açıkça göstermektedir.

Bu sebepler doğrultusunda Osmanlı Devleti için Seniçe, yalnızca Balkanlar'daki bir sınır kasabası değil aynı zamanda jeopolitik ve jeo stratejik özellikleriyle bölgesel bütünlük açısından önemli bir yerleşim ve savunma merkezi olmuştur. Bu nedenle, bölgenin güvenliğini sağlamak amacıyla Osmanlı Seniçe'de siyasi gücünü ve egemenliğini simgeleyen bir kale inşa etmiştir.

Seniçe'nin bu çok boyutlu tarihi işlevi, hiç şüphe yok ki Seniçe Kalesi etrafında şekillenmiştir. Bu kale, sadece fiziksel güvenliği sağlayan bir yapı değil aynı zamanda Osmanlı'nın sınır yönetimi, askeri organizasyonu ve taşra idaresinin bir arada eşgüdüm içerisinde yürütüldüğü bir merkez olarak işlev görmüştür. Kale mimari

açından değerlendirildiğinde, içerisinde yer alan kule, kışla ve diğer askeri donanımlarıyla Osmanlı'nın askeri ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde tasarlanmıştır. Tarihsel süreçteki fiziksel ve fonksiyonel dönüşümleri kalenin kontekst niteliğini arttırarak onu çevresi ve geçmişiyle bütünleşen çok katmanlı bir Osmanlı Kalesi haline getirmiştir. Bünyesinde yer alan farklı birimler ise bu yapının kompleks bir karaktere sahip olduğunu göstermektedir.

Bölgenin güvenliğinin muhafazası için tesis edilen askeri yapı, merkez idare ile uyumlu bir şekilde faaliyet göstermiştir. Seniçe Kalesi ise karargâh işlevi göyerek hem etkili bir askeri üs işlevi görmüş hem de Osmanlı otoritesinin bölgedeki temsilcisi konumunda yer almıştır. Ayrıca kale, halk ile devlet arasındaki bağı güçlendiren bir merkez haline gelmiş bu bağlamda idari ve toplumsal yapıda belirleyici olmuştur.

XIX. yy.'da artan iç ve dış tehditler karşısında kalenin çevresinde yürütülen askeri operasyonlar ve verilen mücadeleler, Osmanlı'nın bölgede çok kültürlü toplumsal yapıyı korumak için askeri ve idari imkanlarını son ana kadar kullandığını göstermektedir.

Osmanlı Devleti'nde, modernleşme süreci ilk olarak askeri alanda başlamış ve hayata geçirmiştir. Bu dönüşümün taşradaki önemli örneklerinden biri ise Seniçe ve kalesidir. Bölgedeki mekânsal ve yapısal modernleşme süreci, merkezde gerçekleşen reformlarla yakın zamanlı ilerlemiş ve yürütülmüştür. Bu reformlar sayesinde sadece devlet yapısını güçlendirmeyi değil, toplumun refah düzeyini arttırmayı da hedeflemiştir. Toplumun yaşam standardını yükseltmeye yönelik bu çabalar eğitim, ulaşım ve iletişim gibi alanlarda yapılan düzenlemelerle desteklenmiştir.

Seniçe Kalesi, sadece askeri bir savunma noktası olmakla kalmayıp aynı zamanda bölgedeki otoritenin sağlanmasında etkili bir araç olmuştur. Yerel halk ile merkezi idare arasında oluşturduğu bağ ile toplumsal düzenin sağlanmasına katkıda bulunmuştur. Ticari yolların denetimi yoluyla ekonomik faaliyetlerin güvence altına alınması ve kamusal düzenin sürdürülmesinde çok yönlü katkı sağladığı görülmektedir.

Seniçe, sadece askeri ve siyasi açıdan değil, çok kültürlü demografik yapısıyla da dikkat çekmektedir. Bu çeşitliliğin korunmasında Osmanlı'nın uyguladığı kapsayıcı politikalar etkili olmuştur. Boşnaklar ve Arnavutlar örneğinde olduğu gibi farklı din, dil ve etnik grupların kültürel kimliklerini koruyarak uzun yıllar bir arada

yaşayabilmesini mümkün kılmıştır. Bu duruma baktığımızda aslında Osmanlı'nın insan haklarına ve toplumsal dengeye önem veren bir yönetim anlayışına sahip olduğunu açıkça görülmektedir. Kale gibi yapılar da bu anlayışın birer yansıması olarak sadece güvenliği sağlamakla kalmamış, adaletin uygulanmasına ve toplumsal istikrarın korunmasına çok yönlü katkı sağlamıştır. Sosyal yapıyla kurduğu koordinasyon sayesinde toplumsal dayanışmayı güçlendiren ortak kimlik bilinci oluşmasına yol açarak kalıcı etkiler bırakmıştır.

Sonuç olarak bu tez çalışması, Bosna ile Rumeli arasındaki geçiş koridorunda yer alan Seniçe'nin askeri, idari ve toplumsal işlevleriyle çok boyutlu bir merkez niteliği taşıdığı anlaşılmaktadır. Osmanlı sınır politikaları, yönetim anlayışı ve toplumsal bütünlük bağlamında Seniçe ve Seniçe Kalesi, Osmanlı'nın Balkanlar'daki tarihsel mirasının anlaşılmasında anahtar işleve sahip olduğunu açıkça göstermektedir.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

A {DVNSMHM.d. 80 75.

A{DVNSMHM.d 4 2201.

A.} MKT.UM 1490 98.

A.} MKT.UM 677 12.

A.} MKT.UM 1215 79.

A.} MKT.UM 1093 22.

A.} MKT.UM 1486 45.

A.} MKT.UM 228 47.

A.} MKT.UM 1165 79.

A.} MKT.UM 787 71.

A.} MKT.UM 1502 44.

A.} MKT.UM 1489 14.

A.} MKT.UM 1409 54.

A.} MKT.UM 1403 77.

A.} MKT.UM 1489 14.

A.} MKT.UM 1497 44.

A.} MKT.NZD. 944 65.

A.} MKT.NZD. 787 1.

A.} MKT.MHM 475 18.

A.} MKT.MHM. 183 38.

A.} MKT.MHM. 330 90.

A.} MKT.MHM. 342 94.

A.} MKT.MHM. 201 59.

A.} MKT.MHM. 395 11.

A.} MKT.MHM. 291 3.

A.} MKT.MHM. 293 23.

AE.SAMD.III 36 3484.

AE. SMST.II 122 13395.

BEO 1744 130793.

BEO 1801 135025.

BEO 4029 302165.

BEO 4093 306967.

BEO 2725 204344.

BEO 887 66511.

C. AS. 866 37139.

C. NF. 37 2.

DH. İD 101 27.

DH.MKT. 2244 112.

DH.MKT. 659 54.

DH.MKT. 137 37.

DH. MKT. 1899 35.

DH.MKT. 1647 95.

DH.MKT. 937 54.

DH. ŞFR. 110 3.

DH. ŞFR. 277 79.

DH. MUI 3 5.

HAT. 1135 45222.

HAT. 425 21844.

HR.SYS. 1433 77.

HR.TH 26 71.

HR.TH 183 34.

HRT.h 1656.

Ī.AZN. 25 12.

Ī.AZN. 58 9.

Ī. DH 531 329.

Ī.DH. 531.

Ī. DH 531 36767.

Ī.DH. 721 50326.

ĪE.AS 26 2318.

Ī.HB. 38 28.

Ī. HB. 55 32.

Ī.HUS. 96 62.

Ī.MMS. 127 5439.

Ī.MVL 583 26183.

MAD. d 584.

MAD. d 544.

MF.MKT. 356 29.

MV 105 64.

TFR.I. KV 31 3062.

TFR.I. KV 109 10881.

TFR.I. KV 1 44.

TFR.I. KV 8 765.

TFR.I. KV 193 19286.

TFR.I.KV. 169 16814.

TFR.I. KV. 12 1104.

TFR. I. KV 9 824.

TFR. I. KV 156 15596.

TFR.I. KV 218 21750.

TŞRBNM 27 50.

Y.PRK. BŞK. 52 148.

Y.PRK.MYD. 23 44.

Y. PRK. EŞA 45 73.

Y.MTV. 253 109.

Y.MTV. 39 38.

İkincil Kaynaklar

Ağanoğlu, H. Yıldırım, (Der) *1896 Kosova Vilayeti Salnamesi*. İstanbul: Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları, 2000.

Ağanoğlu, H. Yıldırım. *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kosova Vilayeti*. İstanbul: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2007.

Ahbab, Yakup. "İletişimde Yeni Dönem: Üsküp'te Telgraf." *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, C.13, S.25-26, (2016).

Akkuş, Y., ve K. Yıldırım. "Dünyada ve Osmanlıda Zorunlu Çalıştırma: 'Ameli Mükellefe' Uygulaması ve Tarihsel Gelişimi." *Çalışma ve Toplum*, C.2, S.53, (2017).

Akgündüz, Ahmet ve S. Öztürk. *Bilinmeyen Osmanlı*. İstanbul: Osmanlı Araştırma Vakfı Yayınları, 1999.

Alkan, Nurettin. *Dağılan Yugoslavya Mozağinde Bosna*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1995.

Altunsoy, Burak. “Reji Uygulamaları ve Tütün Kaçakçılığını Engellemeye Yönelik Bir Girişim: Kordon Bölgeleri.” *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* (2020): 547–602.

Aruçi, Muhammed. “Yeni Pazar.” *DİA*, 43:468–471. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Ateş, Toktamış. “Geçmişte ve Günümüzde Balkanlar.” *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 44/1-4 (2011).

Ayadı, Rıdvan. “Osmanlı Devleti’nde Askeri Yükümlülükler ve Muafiyetler.” Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

Balšić, R. Rale. *Hronika- Životi İdogadaji Ljudi Sela Buđevai Bioca Sa Okolinom*. Gornji Milanovac, 2005.

Baltić, Mustafa. “Strategija Razvoja Kulture Sandžačkih Bošnjaka u Republici Srbiji.” *BNV* (2014).

Baş, Göksel. “XV. Yüzyılın İkinci Yarısında Balkanlarda Osmanlı Serhad Organizasyonunun Oluşumu: Kaleler Ağı, Askeri Personel, Finansman ve Mali Külfet.” *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S.33, (2019): 151–181.

Başagiç, Safvet Beg (Recepaşiç). *Bosna Hersek Tarihi 1463-1850*. Çev. Saffet Atalay. İstanbul: Kastaş Yayınevi, 2015.

Batmaz, Eftal Şükrü. “Osmanlı Devleti’nde Kale Teşkilatına Genel Bir Bakış.” *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, C.9, (2000).

Beşirli, Mehmet. “Osmanlı’da Modernleşme ve Aydınlar, 1789-1908.” *Dini Araştırmalar*, C.2, S.5, (1999).

Bešlija, Sedad. *Osmanlı İstimâlet Siyaseti ve Bosna: XV. ve XVI. Yüzyıl*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, 2024.

Biol, Nurettin. “19 yy. Kosova Vilayeti’nin Etnik, İdari, Siyasi ve Sosyal Durumu ve Vali Halil Rifat Paşa’nın Faaliyetleri.” *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi* C.10, S.28 (2022): 243–260.

Bostan, İdris. “Azeb.” *DİA*, 4:312–313. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Bozkurt, Gülnihal. “Osmanlı Yahudi İlişkilerine Bir Bakış.” *Belleten*, C.57, S.219, (1993): 539–564.

Crnovršanin, Harun ve Nuro Sadiković. *Sandžak Porobljena Zemlja*. Zagreb: Grafomark, 2001.

Crnovršanin, Harun ve Nuro Sadiković. *Sandžak Porobljena Zemlja*. Zagreb: Hıdzretska, 2007.

Değerli Keçeci, Ayşe. “Osmanlı Devleti’nde Bir Taşra Örgütü Olan Derbent Teşkilatı.” *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7/1 (2008): 47–53.

Demir, İsmail, vd. *Bosna Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Müdürlüğü, 1992.

Demlikoğlu, Uğur. “Osmanlı Devleti’nin 18. Yüzyılda Bazı Şark Kalelerinde Bulundurduğu Harp Malzemeleri.” *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.24, S.2 (2014): 277–294.

Develioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügât*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2023.

Džogović, Alija. “Sandžačka Ranobalkanska Onimija.” *Almanah* (2009): 7–51.

Emecen, Feridun. “Bosna Eyaleti.” *DİA*, 6:296–297. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Engin, Vahdettin. “Rumeli Demiryolu.” *DİA*, 35:235–237. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Erkutlu, Nermin Taylan. *Osmanlı’da Eğitim*. İstanbul: Çınaraltı Yayınları, 2024.

Eyice, Semavi. “Kale.” *DİA*, 24:234–242. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Fayda, Mustafa. “Zimmî.” *DİA*, 44:438–440. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Fildiş, Berna. “Modernleşen Ordular ve Bürokraside Yüklendiği İşlev: Osmanlı Örneği.” *Turkish Studies*, C.13, S.10 (2018).

Günay, Ünver. “XV. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyo-Kültürel Yapı, Din ve Değişme.” *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.14, (2003): 21–48.

Gülmez, Abdurrahman. “Osmanlı Devleti’nde İdadiler.” *Sinerji Uluslararası Alan Eğitimi Araştırmaları Dergisi* (2021): 106–131.

Hadžić, Fatih. *Elementi materijalne i duhovne kulture Bošnjaka u Sandžaku*. Novi Pazar: Avlija, 2018.

İnalçık, Halil, ve Mevlüd Oğuz, haz. *Gazavât-i Sultân Murâd b. Mehemmed Hân: İzladı ve Varna Savaşları (1443-1444) Üzerinde Anonim Gazavâtnâme*. Ankara: TTK, 1989.

Imamović, Mustafa. *Historija Bošnjakov*. Bosna: Bosna Saraybosna Kültür Topluluğu, 1998.

Imamović, Mustafa. *Historija Boşnaka*. Çev. Hüseyin Gül, Cenita Özgüner, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2018.

Kantar, Gökmen. “Modernleşme Kuramı ve Osmanlı İdari Yapısında Modernleşme Süreci Hakkında Bazı Tespitler.” *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* (2019).

Kara, Hidayet, Bahattin Çatma. “Osmanlı Devleti’nin Asker Alma Kanunlarında Bedelli Askerlik” *The Journal of Social Science*, S.64, (2017); 355-371.

Karaman, Fikret. “Osmanlı Devleti’nin Balkanlardaki Mirası.” *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (2018): 21–47.

Karpat, Kemal. “Balkanlar.” *DİA*, 5:25–32. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Karpat, Kemal. *Ottoman Population 1830-1914: Demographic and Social Characteristics*. London: The University of Wisconsin Press, 1985.

Kılıç, Orhan. “Teşkilat ve İşleyiş Bakımından Doğu Hududundaki Osmanlı Kaleleri ve Mevâcib Defterleri.” *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.31, (2012): 87–128.

Kovacevic, Miladin, ed. *Национална Припадност Подаци по општинама и градовима*. Београд: Републички завод за статистику, 2022.

- Kul, Eyüp. “Bosna Eyaletinde Askeri ve Sosyal Alanda Yapılan Faaliyetler (1700-1715).” *Türkiyat Mecmuası Journal of Turkology* 28/2 (2018): 111–136.
- Kul, Eyüp. “Bosna Sancağı’nda Yapılan Kale Tamirleri.” *Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri*, 3:1078. Ankara: Gece Kitaplığı, 2017.
- Kuriç, Jovan. “Sjenica- Nasledjena Arhitektura i Struktura Plana Varoši.” *Novi Pazarski Zbornik* (1989).
- Kuşdoğan, Halil İbrahim. “Osmanlı Devleti’nde Kara Taşımacılığı”, *Genç Kalemler Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.4, S.5, 143-144.
- Marinković, Mirjana. “Sırp Kültüründe Osmanlı Damgası.” *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C.5, S.9, (2012): 44–56.
- Merenik, Vladimir. *Karadjordje Petroviç Cinayeti 1817-2017*. Beograd, 2017.
- Mentović, Mento ve Ajbl Mirjana. *Jevreji Novog Pazara I Okoline*. Novi Pazar, 2019.
- Muşović, Eyup. *Yeni Pazar Nüfusunun Etnik Oluşumu ve Etnik Yapısı*. Çev. Saffet Atalay. Alanya: Yeni Alanya Matbaacılık ve Yayıncılık, 2004.
- Novaković, Stefan. *Naseobinske i Ekonomske Osnove Kasnoantičkih Utvrdenih Naselja U Sjeničkoj Regiji*.
- Oruç, Hatice. “15.yy. da Bosna Sancağı ve İdari Dağılımı.” *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* C.18, S.18, (2005).
- Özcan, Abdülkadir. “Alemdar.” *DİA*, 2:363–364. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Özcan, Abdülkadir. “Farisan.” *DİA*, EK-1:442. İstanbul: TDV Yayınları, 2020.
- Özdemir, Hakan. *Balkanların Şekillenme Sürecinde III. Ordu: Teşkilat Toplum Siyaset (1878-1912)*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2022.
- Özgüven, H. Burcu. “Barut ve Tabya: Rönesans Mimarisi Bağlamında Fatih Sultan Mehmet Kaleleri.” Doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*.
- Popović, Marko. *The Fortress Of Ras-Tvrđava Ras*. Belgrad: Arheoloski Institut, 1999.

- Rahić, Esad. "Utjecaj Prvog Sipskog Ustanka Na Bosnjake U Sandžak'u (II)." *Bošnjačka Riječ*, S.112, (2018).
- Rizvić, Selma ve Izabela Skalonjić. "Reconstructing Cultural Heritage Objects from Storytelling Virtual Presentation of Sultan Murat's Fortress in Sjenica."
- Sakaoğlu, Necdet. *20.Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası*. İstanbul: Deniz Kültür Yayınları, 2007.
- Saraç, Hüseyin. "Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme Ağlarının Gelişimi ve Dönüşümü", *Cappadocia Journal of History and Social Sciences* C.9, (2017): 247-266.
- Saraç, Selma. "Sancak Bölgesinde Hıristiyanlık ve İslâm (15-17. Yüzyıllar)." Yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.
- Şahin, Metehan. "Osmanlı Emeklilik Sisteminde Arpalık Uygulaması." *Sosyal Güvenlik Dergisi*, C.10, S.1, (2020).
- Şahin Ahmetaj, Seda. "Osmanlı Dönemi Balkanlar'da Eğitim Öğretim Müesseseleri 19. Asır İpek Sancağı Örneği.", *IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi-Bildiriler Kitabı*.
- Skarić, Vladislav. "Berat jednog spahije hrišćanina." *Kalendar Prosveta* (1941).
- Soyalp Tamçelik. "Osmanlı Dönemi Demiryollarının Tarihi Gelişimi İçerisinde Siyasî, İktisadî ve Sosyal Etkiler." *Erdem*, C.12, S.35, (2000): 483–535.
- Škrijelj, Redžep. "Džamije Sjenice." *Zbornik Sjenice* 14 (2003): 90.
- Tamçelik, Soyalp. "Osmanlı Dönemi Demiryollarının Tarihi Gelişimi İçerisinde Siyasî, İktisadî ve Sosyal Etkiler." *Erdem*, C.12, S.35, (2000): 483–535.
- Taş, Mehmet. "18.Yüzyıl Osmanlı Donanmasında Zift ve Katran Temini." *Turkish Studies*, C.15, S.4, (2020): 1225–1242.
- Temizer, Abidin. "Osmanlıların Kurduğu Bir Şehir Akova." *Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri*, C.3, Ankara: Gece Kitaplığı, 2017.
- Todorov, Nikolai. *The Balkan City 1400–1900*. Washington: University of Washington, 1983.

Topal, Mehmet. "Balkanlarda Bir Modernleşme Örneği: Rusçuk." *Mavi Atlas*, S.4, (2016): 1–25.

Tosun, Cemal. *Din ve Kimlik*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.

Türkmenoğlu, M. Ali ve Mustafa Akkovak. "Osmanlı Klasik Döneminde Kaleler ve Savunulması.", *5th International Conference On History & Culture*, 35. Ankara, 2021.

Ünlü, Mucize. "Tarihsel Süreçte Balkan Kavramı ve Türevleri Üzerine." *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi C.5*, S.13, (2018): 135–142.

Yaman, Ahmet. "Yahudilerin Osmanlı Millet Sistemi İçindeki Yeri ve Hukuki Konumları (Aile Hukuku Özelinde Bir Değerlendirme)." *Diyanet İlmî Dergisi*, C.51, S.2, (2015).

Yarç, Güler. "Metin Bir Bilge, Müstahkem Bir Ülke: Aliya'nın Bosnası'nda Osmanlı Kaleleri.", *I. Uluslararası Bir Bilge Bir Ülke Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 267. Aralık 2018.

Yıldız, Özgür. *Osmanlı Devleti'nde Sosyal Hayat*. İstanbul: Pegem Akademi Yayıncılık, 2021.

Yılmaz, Fehmi. *Osmanlı Tarih Sözlüğü*. İstanbul: Bilim Basın Yayın, 2017.

Yılmaz, İbrahim. "Bursa Sur Kapıları ve taht-ı Kale Kapısı Rekonstrüksiyonu." *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.15, S.26, (2014): 87–106.

Yılmaz, Murat. *Sancak Drina'nın Öbür Yakası- Kimlik Oluşumu ve Otonomi Sorunu*. İstanbul: İhh, 2004.

Yılmazçelik, İbrahim ve Sevim Erdem. "Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Selanik-Mitroviçe-Zibefçe Demiryolu Hattı Boyunca İşletilen Madenler." In *5th International Symposium on Balkan History Studies Economy of Balkans and Daily Life In The Ottoman Empire Eria*.

Yücel, Yiğit. "Prizren Sancağı'nın İdari Yapısı (1864-1912)." *History Studies C.2*, S.1, (2010).

Zillioğlu, Mehmet. *Evliya Çelebi Tam Metin Seyahatname*, Üçdal Neşriyat.

İnternet Kaynakları

<https://bosnjaci.rs/sjenica-ledeni-grad/>.

<https://jppeu.rs/rmu-stavalj/?lang=lat>.

<https://kosovapersanxhakun.org/emertimet-gjeografike-apo-toponimet-ne-sanxhak/>.

https://sandzacke.rs/bosnjaci/historija/krvavi-maj-1809-u-sjenici/#google_vignette.

<https://savvytime.com/local/serbia-sjenica>.

<https://www.bosnjaci.net/prilog.php?pid=61622>.

https://www.insamer.com/tr/balkan-raporu-bolunme-ve-birlesme-sarmalinda-bircografya_2705.html.

<https://www.poslovnivodic.com/opstina-sjenica.html>.

EKLER

EK I

Sancak Bölgesi'nin Siyasi Haritası

EK II

Sancak Bölgesi'nin İktisadi Haritası

EK III

Seniçe Novi Pazar ve İpek Bölgesine ait bir Pafta

EK IV

II. Abdülhamid Han fotoğraf Albümleri İçerisinden Seniçe Kasabası (Sırbistan) Hükümet Konağı

EK V

Yıkılan Kaleden Geriye Kalan Taşların Kullanıldıkları Yerler

EK VI

XIX. Yüzyıl Başlarında Sençe ve Kalesi

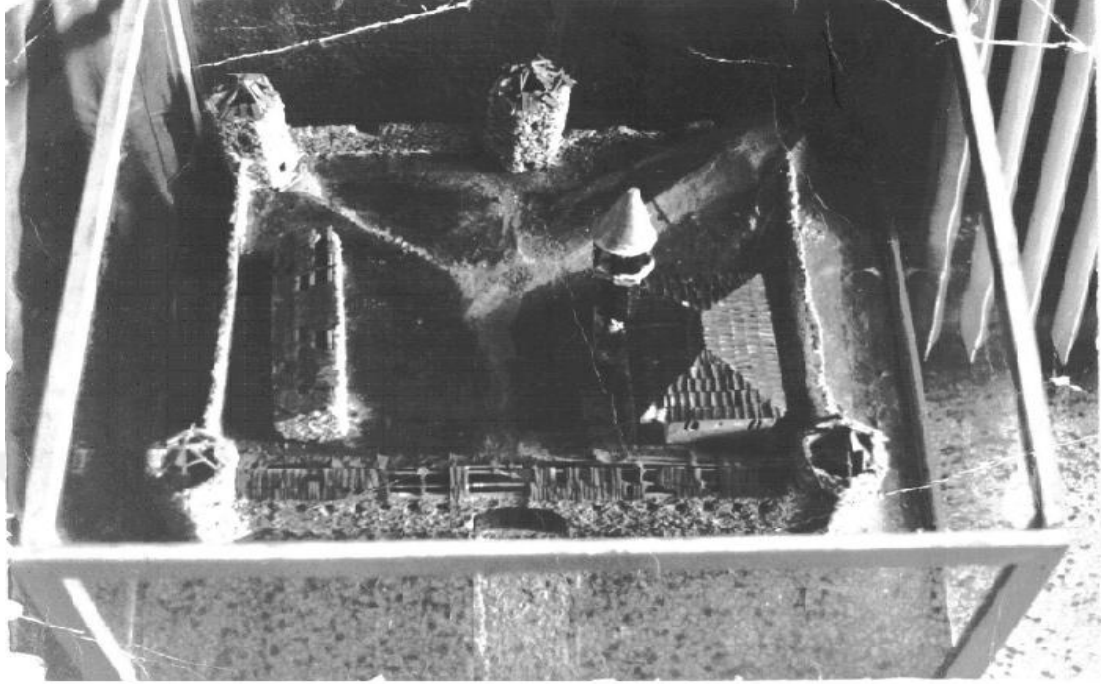
EK VII

1920 Yılına Ait Sençe Merkezinin Planı

EK VIII

Seniçe Kalesinin Rekonstrüksiyon Maketi

EK IX

Seniçe Kalesi Ana Kapısı 1930

EK X

Seniçe Kalesinin Sundurmasının İçten Görüntüsü 1930

EK XI

Seniçe Kalesinin Sağ Tarafındaki İki Katlı Kışlası ve Kule

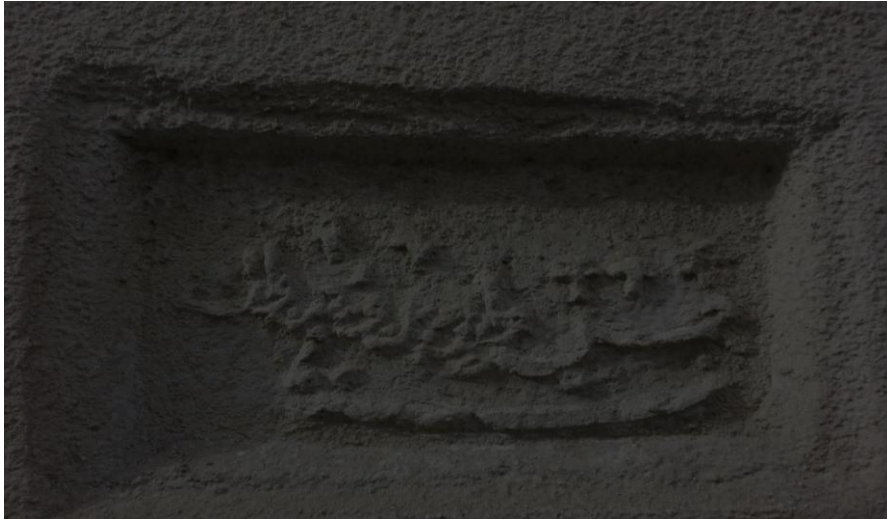
EK XII

Seniçe Kalesi Camî-i Şerifi

EK XIII

Seniçe Kale Camî-i Şerife Kitabesi

EK XIV

Seniçe Kale Camî- i Şerife'nin Kapısı

EK XV

Seniçe kalesinde Kule Kışla ve Cami

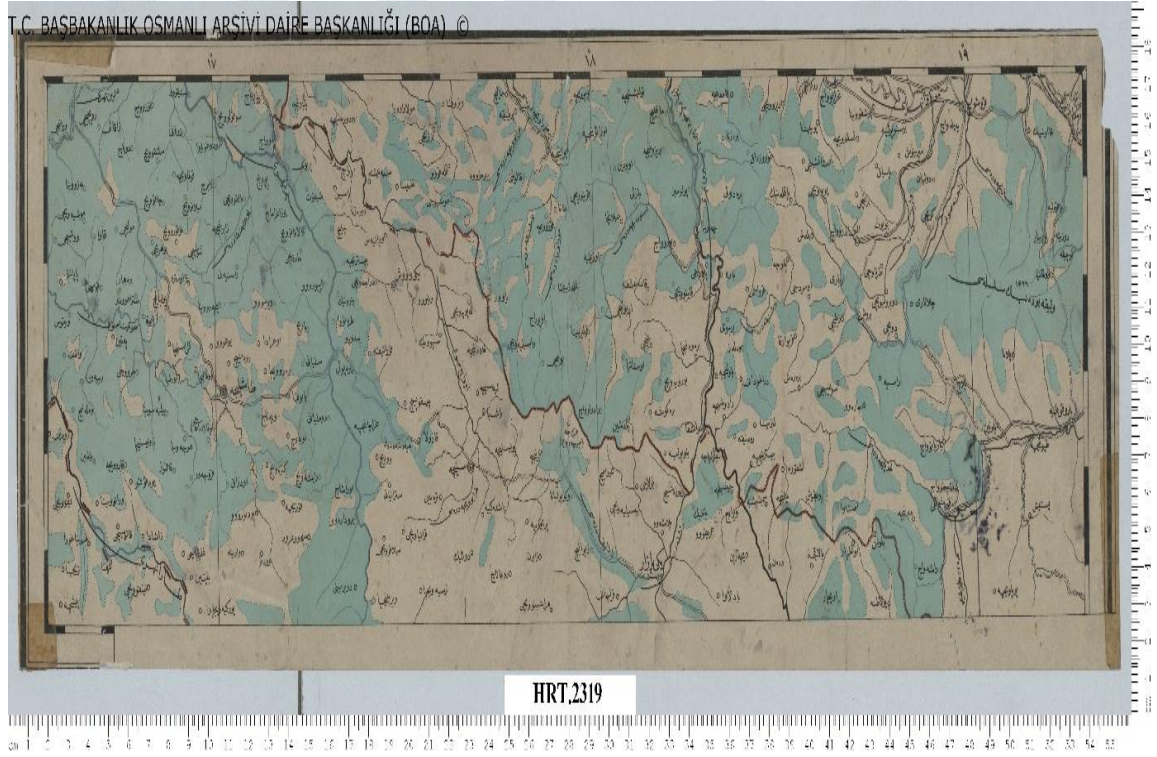
EK XVI

1920 Seniçe Kasabası Planı

EK XVII

Taşlıca, Yenipazar ve Seniçe civarının haritası

HRT.2319

EK XVIII

Bölgenin Demiryolu Haritası

